

1899
4

Γ. Ι. ΣΟΥΡΑΒΛΑ
ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

ΣΟΥΡΑΒΛΑ

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΚΤΗΝ ΤΑΞΙΝ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗ

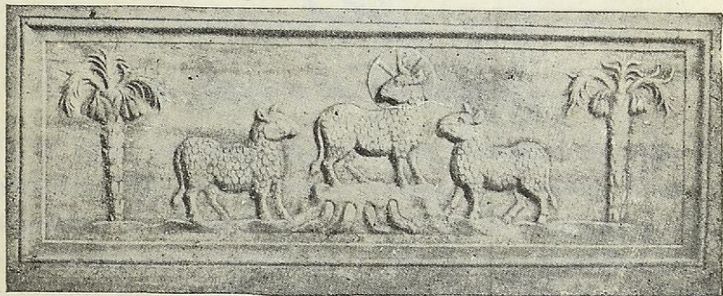
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΣΟΥΡΑΒΛΑ
Διευθυντοῦ τοῦ 21ου Δημοτ. Σχολείου Β' Περιφ. Ἀθηνῶν

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΗΣ ΣΤ' ΤΑΞΕΩΣ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Συνταχθεῖσαι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἰσχύοντος
ἀναλυτικοῦ Προγράμματος

Ἐγκριμέναι ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου

Συμβολικὴ παράστασις
τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗ
52—ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ—52

1936

Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

Πάν αντίτυπον φέρει τήν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Γ. Η. ΚΑΛΛΕΡΓΗ & ΣΙΑ—ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 22^B

---

1. ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

Α' Ὅρισμός τῆς κατηχήσεως.

Ἡ λέξις κατήχσις σημαίνει τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν. Ἀπὸ αὐτὴν γίνεται ἡ λέξις κατηχητικός. Εἶναι δὲ γνωστὰ τὰ κατηχητικὰ σχολεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα τὰ παιδιά διδάσκονται, τί πρέπει νὰ πιστεύουν καὶ τί πρέπει νὰ πράττουν, διὰ νὰ εἶναι καλοὶ χριστιανοί.

Κατήχσις λοιπὸν εἶναι τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον περιέχεται, τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ καὶ πῶς πρέπει νὰ ζῶμεν.

Β' Διαίρεσις τῆς κατηχήσεως

Ὁ χριστιανὸς πρέπει πρῶτον νὰ γνωρίζῃ, τί πρέπει νὰ πιστεύῃ. Περί αὐτοῦ κάμνει λόγον ἡ κατήχσις εἰς τὸ πρῶ-

τον μέρος της, τὸ ὅποῖον λέγεται **Δογματικόν**. Ἡ λέξις αὕτη γίνεται ἀπὸ τὸ δόγμα. Θὰ εἴπη, δὲ δόγμα, ἐκεῖνο πὺ πρέπει νὰ πιστεύωμεν, χωρὶς νὰ φέρωμεν ἀντίρρησιν.

Ὁ χριστιανὸς πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζη, πῶς πρέπει νὰ ζῆ, δηλαδὴ τί πρέπει νὰ πράττη. Περὶ αὐτοῦ κάμνει λόγον ἡ κατήχησις εἰς τὸ δεῦτερον μέρος, τὸ ὅποῖον λέγεται **Ἠθικόν**.

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΔΟΓΜΑΤΙΚΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΠΕΡΙ ΘΡΗΣΚΕΙΩΝ

---

1. Περὶ θρησκείας.

Ὁ ἄνθρωπος, εἴτε μορφωμένος εἶναι, εἴτε ἀμόρφωτος, εἴτε μικρός, εἴτε μέγας, ἅμα ἐξετάσῃ κατὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἐννοεῖ, ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπὸ κάποιαν ἀνωτέραν δύναμιν. Εἰς τὴν ἀνωτέραν αὐτὴν δύναμιν πιστεύει καὶ ταύτην πολλὰς φορὰς φοβεῖται. Διὰ τοῦτο ἔρχεται πρὸς αὐτὴν εἰς σχέσεις. Κάμνει θυσίας, προσεύχεται πρὸς αὐτὴν καὶ ἐκτελεῖ τὰς ἐντολάς της. Ἡ σχέση αὕτη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ὑπερτάτην ταύτην δύναμιν, τὸν Θεὸν δηλαδή, καὶ ἡ ἀναγνώρισις της ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸ εἶναι *θρησκεία*.

Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι πολιτισμένοι καὶ ἀπολίτιστοι ἐπίστευσαν καὶ πιστεύουν εἰς θεὸν ἢ εἰς πολλοὺς θεοὺς. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς θρησκείας γεννᾶται μαζὶ μὲ τὸν ἄνθρωπον· εἶναι ἔμφυτος.

Κανεὶς λαός, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, οὔτε ἀπὸ τοὺς νέους, εὗρέθη νὰ μὴ ἔχῃ θρησκείαν. Πολλοὶ περιηγηταὶ ἐπεσκέφθησαν μέρη, πού κατοικοῦν ἄγριοι. Οὗτοι δὲν γνωρίζουν τὴν χρῆσιν τοῦ πυρός· μεταχειρίζονται ἀκόμη ἐργαλεῖα κατεσκευασμένα ἀπὸ πέτρας. Ὅλοι ὅμως πιστεύουν εἰς Θεόν, ὃ ὁποῖος ἀγαπᾷ τοὺς καλοὺς καὶ τιμωρεῖ τοὺς κακοὺς.

2. Αί διάφοροι θρησκείαι.

Ἄν καί ἡ θρησκεία εἶναι *ἔμφυτος*, ὅπως εἶπομεν, ὅλοι ὁμως οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν πίστιν.

Α΄. Οἱ ἀπολίτιστοι λαοὶ ἐπίστευον (πιστεύουν ἀκόμη καὶ σήμερον), ὅτι ὅλα τὰ ἀντικείμενα ἔχουν ψυχὴν, ἢ ὅποια δίδει εἰς μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ κάποιαν δύναμιν ἐξαιρετικὴν. Ταύτην διαθέτουν διὰ τὴν εὐτυχίαν ἐκείνου, ὁ ὅποιος κατέχει αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον. Τοῦτο τὸ λέγουν Φετιχ (φυλακτόν, βασκάνιον, χαίμαλι)· αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι *Φετιχισταί*, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὴν κατωτέραν θρησκείαν.

Β΄. Βραχμανισμός. Οὗτοι δὲν πιστεύουν εἰς θεόν, ὁ ὅποιος εἶναι πρόσωπον, ἀλλ' εἰς πολλοὺς θεούς, οἱ ὅποιοι εἶναι διεσκορπισμένοι εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Μὲ αὐτοὺς πρέπει νὰ ἐνωθοῦν οἱ ἄνθρωποι. Τοῦτο θὰ τὸ κατορθώσουν, ἐὰν κάμνουν θυσίας πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ζοῦν σὰν ἀσκηταί. Τίποτε δὲν δέχονται οἱ θεοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἂν δὲν μεσολαβήσουν οἱ Βραχμᾶνες (οἱ ἱερεῖς).

Γ΄. Βουδδισμός. Κατὰ τὸν βον Π. Χριστοῦ αἰῶνα παρουσιάσθη ὁ Βούδδας, ὁ ὅποιος ἐτακτοποίησε καλύτερον τὴν θρησκείαν τῶν Βραχμάνων.

Κατ' αὐτόν, ὑπάρχουν τρεῖς θεοί. Αὐτοὶ εἶναι : ὁ δημιουργός, ὁ καταστροφεὺς καὶ ἐκεῖνος ποὺ φροντίζει διὰ τὸν κόσμον. Οἱ θεοὶ ὅμως αὐτοὶ εἶναι ἀπρόσωποι.

Διδάσκει δὲ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ εἶναι μαρτύριον, ἕκαστος ἄνθρωπος ἐνῶ ζῆ, νὰ νομίζῃ πῶς δὲν ζῆ. Καὶ ὅταν δὲν ἀγαπήσῃ τὴν ζωὴν, τότε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐξαυλῶνεται· φθάνει εἰς τὸ *Νιρβάνα*, καθὼς λέγει ὁ Βούδδας. Αὐταὶ εἶναι αἱ πολυθεϊστικαὶ θρησκείαι.

Μονοθεϊστικαὶ θρησκείαι. Αἱ τελειότεραι θρησκείαι εἶναι αἱ μονοθεϊστικαί. Εἶναι δὲ αὗται, ἡ Ἰουδαϊκὴ, ἡ Μωσαμεθανικὴ καὶ ἡ Χριστιανικὴ.

Α΄. Ἡ Ἰουδαϊκὴ. Ἡ θρησκεία αὕτη προηγήθη τῆς χριστιανικῆς καὶ προπαρεσκεύασε τὸν κόσμον, διὰ νὰ δεχθῆ αὐτήν.

Εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἀτελείας. Διδάσκει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Θεὸς μόνον τῶν Ἑβραίων. Ὅτι τὸν Θεὸν πρέπει νὰ λατρεύωμεν μὲ θυσίας ζώων καὶ ὅτι θὰ ἤρχετο εἰς τὸν κόσμον ὁ Μεσσίας.

Ὁ Μεσσίας ὅμως ἦλθε καὶ αὐτοὶ δὲν τὸν ἐπίστευσαν. Σήμερον οἱ Ἑβραῖοι ἔχουν πολὺ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἡ θρησκεία τῶν εἶναι ἐντελῶς τυπικὴ.

Β'. Ἡ Μωαμεθανικὴ θρησκεία. Τὴν θρησκείαν αὐτὴν ἵδρυσεν ὁ Μωάμεθ κατὰ τὸν 7ον μ. Χ. αἰῶνα. Διδάσκει δέ, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας καὶ ὁ σπουδαιότερος προφήτης του, ὁ Μωάμεθ. Ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος. Ὅτι εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν οἱ ἀγαθοὶ θὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν Παράδεισον, ὅπου θὰ ἀπολαύσουν πολλὰ ὑλικά ἀγαθά. Δὲν παραδέχεται, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι. Ἀνέχεται τὴν δουλείαν καὶ ἐπιτρέπει τὴν πολυγαμίαν. Τέλος διδάσκει, ὅτι εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τὰ πάντα κανονίζει ἡ μοῖρα.

3. Χριστιανικὴ Θρησκεία.

Ἡ τελειότερα ἀπὸ ὅλας τὰς θρησκείας εἶναι ἡ χριστιανικὴ. Αὕτη παραδέχεται ἕνα Θεόν, ὁ ὁποῖος εἶναι Πατὴρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Διδάσκει, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι πρὸς ἀλλήλους, διότι εἶναι ἀδελφοί. Ἐπίσης ὅτι, ἐπειδὴ εἶναι ἀδελφοί, πρέπει νὰ ἀγαπῶνται ἀναμεταξύ των καὶ νὰ βοηθῶνται. Ὅτι τέλειος χριστιανὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς του, νὰ κάμνη τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, διότι αὐτὸ εἶναι ἡ πράγματικὴ εὐτυχία του.

Ἐπίσης διδάσκει, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἐγένεν ἄνθρωπος, ἐδίδαξεν τὴν ὑπέροχον χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ τέλος, διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ.

Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας θὰ ἐξετάσωμεν κάπως ἐκτενέστερον. Καὶ πρῶτον θὰ ἴδωμεν ποῖα εἶναι αἱ πηγαὶ τῆς.

Πηγαὶ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Πηγαὶ τῶν γνώσεών

μας περί τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι δύο : ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις.

α' Ἁγία Γραφή. Ἡ Ἁγία Γραφή ἢ Ἁγίαι Γραφαὶ ἢ Ἱερὰ Βίβλος εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἱερῶν βιβλίων, ποὺ ἀποκαλύπτουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ποῖον εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Ἁγία Γραφή διαιρεῖται εἰς δύο μέρη : εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ εἰς τὴν Καινὴν (Νέα) Διαθήκην.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη περιέχει τὴν ἀρχαίαν συμφωνίαν (διαθήκην) μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Ἑβραίων, διὰ τῆς ὁποίας ὑπέσχετο εἰς αὐτοὺς τὴν προστασίαν του, ἐὰν οὗτοι εἶχον πίστιν πρὸς Αὐτὸν καὶ ἐξετέλουν τὸ θέλημά Του. Ἡ δὲ Καινὴ Διαθήκη εἶναι ἡ νέα συμφωνία μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ ὄλων τῶν ἀνθρώπων διὰ τὴν σωτηρίαν των.

Τὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης εἶναι 49 καὶ διαιροῦνται ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου των 1) εἰς *ἱστορικά*, τὰ ὁποῖα περιέχουν τὴν ἱστορίαν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ὡς καὶ τὴν συμφωνίαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ 2) *διδασκαϊκά*, ποὺ περιλαμβάνουν ἠθικὰ διηγήματα, ρητὰ ἢ προσευχὰς καὶ 3) *προφητικὰ*, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναγράφονται αἱ προφητεῖαι τῶν Προφητῶν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ κόσμου. "Ὅλα σχεδὸν ἐγράφησαν εἰς τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν πρὸ Χριστοῦ καὶ μετεφράσθησαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπὸ τῶν ἑβδομήκοντα (μετάφρασις τῶν ἑβδομήκοντα).

Τὰ βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης ἐγράφησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἶναι 27, τὰ ἐξῆς : 1) Τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια, τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ κατὰ Μάρκον, τὸ κατὰ Λουκᾶν καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην. Καὶ τὰ τέσσαρα ὁμοῦ ἀποτελοῦν τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Τοῦτο περιέχει τὴν εὐχάριστον ἀγγελίαν, ὅτι ἦλθεν ὁ Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ τὰς ἀμαρτίας, καὶ ἐξιστορεῖ τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. 2) Αἱ πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Αὐταὶ ἐγράφησαν ἀπὸ τὸν Εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν καὶ περιέχουν τὰς ἐνεργείας τῶν Ἀποστόλων πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. 3) Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν Ἀποστόλων. Αὐτὰς ἔστειλαν οἱ Ἀπόστολοι πρὸς ὠρι-

σμένα άτομα, πρὸς τοὺς κατοίκους μιᾶς πόλεως, ἢ πρὸς ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ (καθολικαὶ ἐπιστολαί), διὰ νὰ δώσουν ὁδηγίας, νὰ ἐρμηνεύσουν διάφορα σημεῖα τῆς θρησκείας, νὰ συστήσουν θάρρος καὶ ὑπομονὴν κτλ. καὶ 4) ἡ Ἐποποιήσις τοῦ Ἰωάννου, ὅπου ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἀποκαλύπτει προφητικῶς τὴν νίκην τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἐξάπλωσιν αὐτοῦ εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ὅλα τὰ βιβλία τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἔχουν γραφῆ κατὰ θεϊκὴν ἔμπνευσιν· εἶναι θεόπνευστα. Διὰ τοῦτο τὸ περιεχόμενον αὐτῶν πρέπει νὰ γίνεται πιστευτὸν ἀπὸ ἡμᾶς χωρὶς ἀντίρρησης.

β) **Ἱερὰ Παράδοσις.** Ὅλα ὅσα ἐδίδαξεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἐγράφησαν. Ὁ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγει : καὶ ἄλλα πολλὰ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, τὰ ὅποια, ἐὰν ἐγράφοντο, θὰ ἐγέμιζον ἀναρίθμητα βιβλία. Ἐπίσης καὶ οἱ Ἀπόστολοι δὲν ἔγραψαν ὅλοι· ὅλοι ὅμως ἐδίδαξαν. Τὸ προφορικὸν δὲ αὐτὸ κήρυγμα δὲν ἐχάθη. Οἱ μεγαλύτεροι τὸ παρέδιδον εἰς τοὺς μικροτέρους καὶ οὕτω ἔφθασε μέχρις ἡμῶν. Ὁ ἐξ ἀποκαλύψεως λοιπὸν λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος δὲν ἐγράφη ἀλλ' ὁ ὅποιος διεσώθη μέχρις ἡμῶν, εἶναι ἡ Ἱερὰ Παράδοσις.

Ἡ Ἱερὰ Παράδοσις περιέχεται εἰς τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων καὶ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν διαφόρων Συνόδων καὶ εἰς τὰς συνηθείας τῆς ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας διατηροῦμεν μέχρι σήμερον.

Τοιαῦται συνηθίαι εἶναι, νὰ προσευχώμεθα πρὸς ἀνατολὰς, νὰ κάμνωμεν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, νὰ καίωμεν θυμίαμα, νὰ ἀνάπτωμεν κηρία, νὰ στολίζωμεν τοὺς ναοὺς με εἰκόνας. Ἐπίσης τὰ Ἱερὰ ἄμφια καὶ ὁ τρόπος τῆς τελέσεως τῶν διαφόρων λειτουργικῶν πράξεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΑΥΤΟΥ

4. Περὶ τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως.

Τὸ τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν, περιέχεται συντόμως εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως, τὸ ὁποῖον θὰ ἐρμηνεύσωμεν.

Ἡ ἐκκλησία, διὰ νὰ ἡξεύρη ἕκαστος χριστιανός, τί πρέπει νὰ πιστεύῃ, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ὥρισε τοῦτο. Ὁ καθορισμὸς αὐτὸς τῆς πίστεως ὠνομάσθη κατ' ἀρχὰς κανὼν καὶ ἔπειτα Σύμβολον ἢ ἔκθεσις πίστεως ἢ ἀπλῶς Πιστεύω.

Αἰτία τῆς συγγραφῆς. Ἀφορμὴν, διὰ νὰ συνταχθῇ τὸ Σύμβολον, ἔδωκεν ὁ Ἄρειος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἱερεὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας Οὐτος ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ Υἱός, δηλαδὴ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, δὲν εἶναι ὁμοούσιος (τῆς ἰδίας οὐσίας) μὲ τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ ἔπειτα δι' αὐτοῦ ἐγένεν ὁ κόσμος. Εἶναι λοιπὸν κτίσμα Ἐπομένως οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν ἐπίστευον εἰς ἓνα δημιούργημα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ θρησκεία ἐγύριζεν εἰς τὴν παλαιὰν εἰδωλολατείαν.

Ἐπειδὴ ὁ Ἄρειος εἶχε παρασύρει πολλοὺς καὶ ἐκινδύνευε νὰ ἐκλείψῃ ἡ ἐνότις τῆς ἐκκλησίας, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος συνεκάλεσεν εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βυθινίας τὴν πρώτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, τὸ ἔτος 325. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀπεκήρυξε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀρείου καὶ συνέταξε τὰ ἑπτὰ πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως.

Ἐπειτα ἄλλος αἰρετικός, ὁ Μακεδόنيος, ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ Ἄγ. Πνεῦμα εἶναι κτίσμα καὶ δὲν εἶναι ὁμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα.

Τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ κατέκρινεν ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ὥρισε, ὅτι τὸ Ἄγ. Πνεῦμα εἶναι ὁμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ συνέταξε τὰ ὑπόλοιπα πέντε ἄρθρα τοῦ Συμβόλου τῆς

πίστεως. Ἐπίσης ἡ Σύνοδος αὕτη ὥρισεν, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται, κανεὶς νὰ προσθέσῃ ἢ νὰ ἀφαιρέσῃ τι ἀπὸ τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως.

Τὸ Σύμβολον εἶναι τὸ ἑξῆς :

1. Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν.

2. Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινόν, ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοουσίον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο.

3. Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἓναν θρωπήσαντα.

4. Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα.

5. Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς.

6. Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς.

7. Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

8. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ Κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν

9. Εἰς μίαν, Ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν

10. Ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

11. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν.

12. Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

5. Ἑρμηνεία τοῦ 1ου ἄρθρου τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως.

Τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως μᾶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτοῦ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Θεός.

εἶναι εἷς, ὅτι εἶναι Πατὴρ πάντων, ὅτι εἶναι κυρίαρχος τοῦ κόσμου καὶ ὅτι αὐτὸς ἐδημιούργησε τὸν ὄρατὸν καὶ ἀόρατον κόσμον.

6. Ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸν Θεόν, ἀποδίδομεν εἰς αὐτὸν διάφορα ἰδιώματα (ἐπίθετα) ἢ προσόντα. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἑξῆς : Ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα καὶ ἐπομένως στερεῖται ὕλης. Ὡς τοιοῦτος εἶναι *ἄυλος, ἀόρατος, πανταχοῦ παρών*. Ἐπίσης ὁ Θεὸς εἶναι *αὐθύπαρκτος*, δηλαδή, τὸ ὅτι ὑπάρχει, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ Αὐτὸν καὶ ὄχι ἀπὸ ἄλλην αἰτίαν· διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς εἶναι καὶ *αὐτοτελής καὶ ἀπεριόριστος*, δηλαδή δὲν περιορίζεται ἀπὸ αἰτίαν τινά. Ἐπίσης ὁ Θεὸς εἶναι *σοφός*. Ἡ σοφία δὲ τοῦ Θεοῦ συνίσταται ὄχι μόνον, διότι γνωρίζει τὸν ἑαυτὸν Του, ἀλλὰ καὶ ὅλας τὰς αἰωνίας ἀληθείας καὶ τοὺς νόμους.

Ὁ Θεὸς εἶναι *ἀγαθός*, ἀποστρέφεται τὸ κακὸν καὶ διὰ τοῦτο εἶναι *ἅγιος*. Εἶναι *δίκαιος*, διότι ἀποδίδει εἰς τὰ ὄντα, ὅσα πρέπει. Εἶναι *πάνσοφος*, διότι ὅλα τὰ ἐδημιούργησε μὲ σοφίαν. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀκόμη *ἀχώρητος*, δὲν εὑρίσκεται εἰς ὄρισμένον χῶρον· εἶναι *ἀπεριόριστος* καὶ *ἄχρονος*, διότι δὲν περιορίζεται ὑπὸ τοῦ χρόνου· ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἄχρονος, εἶναι *ἀναρχος*, δὲν ἔχει ἀρχὴν καὶ εἶναι διὰ τοῦτο *ἀθάνατος*. Εἶναι δὲ ἀθάνατος, διότι μόνον ὅσα ἔγιναν εἰς ὄρισμένον χρόνον, ἔχουν ἀρχὴν καὶ τέλος. Κατὰ τὴν σχέσιν Του δὲ πρὸς τὸν κόσμον, ὁ Θεὸς εἶναι *παντοδύναμος*, διότι ἐκ τοῦ μηδενὸς ἔκαμε τὰ πάντα.

7. Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Πιστεύομεν, χωρὶς ἀντίρρησης, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἷς κατ' οὐσίαν, ἀλλ' εἶναι τρισυπόστατος, δηλαδή Πατὴρ, Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα. Τοῦτο μᾶς τὸ βεβαιώνει ἡ Ἁγ. Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις.

Ὁ Κύριος, ὅτε ἔστειλε τοὺς μαθητάς του εἰς τὸ κήρυγμα, τοὺς εἶπε : « πηγαίνετε, νὰ κηρύξετε τὸ Εὐαγγέ-

λιόν μου εἰς τὸν κόσμον καὶ νὰ βαπτίζετε τοὺς ἀνθρώπους· εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος».

Ἐπίσης οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, ὁ Γρηγόριος, ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Χρυσόστομος κλπ. διδάσκουν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι τρισυπόστατος.

Ἡ Ἐκκλησία μας ὡς ἐξῆς διδάσκει περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ὁ εἰς κατ' οὐσίαν Θεὸς ὑπάρχει εἰς τρία πρόσωπα ἢ ὑποστάσεις, δηλαδὴ εἰς τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἁγ. Πνεῦμα. Τὰ τρία ταῦτα πρόσωπα εἶναι ὁμοοῦσια, δηλαδὴ τῆς αὐτῆς οὐσίας, καὶ ἀποτελοῦν τὴν μίαν θεότητα. Εἶναι τρεῖς ὑποστάσεις, διότι κατὰ τρεῖς τρόπους ὑπάρχει καὶ ἀποκαλύπτεται ὁ Θεός. Ἡ θεία ὁμοῦς οὐσία καθὼς καὶ αἱ ιδιότητες (ιδιώματα) ὑπάρχουν εἰς κάθε ὑπόστασιν. Ὁ Πατήρ εἶναι *ἀγέννητος* καὶ *ἀγένητος*. Ὁ Υἱὸς εἶναι *γεννητός*, ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τὸ Ἁγιον Πνεῦμα *ἐκπορευτὸν* ἐκ τοῦ Πατρὸς.

8. Περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου.

Ὁ Θεός, ἐπειδὴ εἶναι ἀπεριόριστος καὶ αὐτοδιόριστος, ἠδύνατο νὰ ὑπάρχη καὶ χωρὶς τὸν κόσμον. Ἀλλὰ ἀπὸ ἀγάπην κινηθεὶς ἔκαμε αὐτόν, διὰ νὰ εἶναι μακάριος, δηλαδὴ εὐτυχής. Δὲν ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ἀποσυμφέρον, διὰ νὰ τὸν δοξάζῃ, διότι ὁ Θεὸς εἶναι *ἀνεκδέξης*, δηλαδὴ δὲν ἔχει ἀνάγκην οὐδενός.

Κατὰ τὴν Ἁγ. Γραφήν, ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενός, διὰ μόνου τοῦ λόγου του. «Αὐτὸς εἶπε καὶ ἔγιναν, Αὐτὸς διέταξε καὶ ἐκτίσθησαν».

Ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη εἰς 6 ἡμέρας καὶ διαιρεῖται εἰς ὄρατον κόσμον, τὸν ὁποῖον βλέπομεν, καὶ εἰς ἀόρατον, τὸν ὁποῖον δὲν βλέπομεν, ἀλλὰ τὸν ἐννοοῦμεν, ὅτι ὑπάρχει. Ὁ ἀόρατος αὐτὸς κόσμος περιλαμβάνει τοὺς ἀγγέλους καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

Κυβέρνησις τοῦ κόσμου. Θεία Πρόνοια. Ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, οὕτως ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ:

ὑπάρχει ἐντελῶς μόνος του. Διὰ τοῦτο ὁ κόσμος ἔχει ἀνάγκην, νὰ τὸν συντηρῇ καὶ νὰ τὸν κυβερνᾷ ὁ Θεός. Ὁ κόσμος τηρεῖται διὰ τῶν φυσικῶν νόμων, ποὺ ἔβαλε ὁ Θεός.

Ἐπίσης ὁ Θεός κυβερνᾷ τὸν κόσμον, δηλαδὴ τὸν διευθύνει πρὸς ἓνα σκοπὸν. Ὁ σκοπὸς αὐτὸς εἶναι τὸ ὑψιστὸν ἀγαθόν, διὰ τὸ ὁποῖον ἐπλάσθησαν τὰ πάντα καὶ ἰδιαιτέρως τὰ λογικά. Τίποτε δὲν γίνεται εἰς τὸν κόσμον, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ ὁ Θεός, καὶ χωρὶς νὰ γίνεται πρὸς τὸ συμφέρον τῶν δημιουργημάτων του. Ὁ Χριστὸς εἶπεν : «Οὔτε ἓν πτηνὸν μικρὸν δὲν ἀποθνήσκει, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ ὁ Θεός καὶ ὅτι ἄς δώσωμεν προσοχὴν καὶ θὰ ἴδωμεν, ὅτι τὰ πτηνά, ἐνῶ δὲν σπείρουν οὔτε θερίζουν, ὁ Θεός ὅμως τὰ τρέφει. Πολὺ περισσότερον φροντίζει διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐπομένως δι' ὅσας δυσκολίας παρουσιάζει ἡ ζωὴ, ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ στενοχωρεῖται, διότι ὁ Θεός μόνος ἠξεύρει τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον γίνονται αὐτά.

9. Περὶ ἀγγέλων.

Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐμάθομεν, ὅτι ὁ Θεός ἔστειλεν εἰς τὸν Ζαχαρίαν καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον ἄγγελον, διὰ νὰ εἶπῃ τὸ θέλημά του. Ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Π. Διαθήκης ἔγινε λόγος ὅχι μόνον περὶ ἀγαθῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ καὶ περὶ πονηρῶν, ὅπως ἦτο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος, ἀφ' οὗ ἔλαβε μορφήν ὄψεως, παρέσυρε τὴν Εὐάν εἰς τὴν ἁμαρτίαν.

Ὅλα αὐτὰ διδάσκουν, ὅτι ὁ Θεός ἐδημιούργησε καὶ τοὺς ἀγγέλους, διὰ νὰ ἀναγγέλλουν τάχιστα τὸ θέλημα αὐτοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Διὰ τοῦτο οὔτοι ζωγραφίζονται μὲ πτερά. Οἱ ἄγγελοι εἶναι πνευματικὰ ὄντα ἀνώτερα ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Λέγονται ἀσώματοι, ὅχι διότι δὲν ἔχουν σῶμα, ἀλλὰ διότι τοῦτο δὲν εἶναι ὡσάν τὸ σῶμα τῶν ἀνθρώπων. Οὔτοι ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐλεύθεροι. Ἡδύναντο νὰ πράττουν καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν. Ὅσοι ἤκουσαν τὰς θείας ἐντολὰς καὶ ἔπραξαν αὐτάς εἶναι οἱ *ἀγαθοὶ ἄγγελοι*, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι δυνατὸν

νά κάμουν τὸ κακόν. Διαρκῶς μένουν πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἰδοξολογοῦν Αὐτὸν καὶ ἐκτελοῦν τὸ θέλημά Του.

Πολλοὶ πάλιν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους ἐπανεστάτησαν κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν ἐσεβάσθησαν τὰς ἐντολάς Του. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τοὺς κατηράσθη· τοὺς ἐξεδίωξεν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ περιπλανῶνται. Αὐτοὶ ὡς κύριον ἔργον ἔχουν τὸ κακόν καὶ ὡς σκοπὸν τῶν, νὰ παρασύρουν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀμαρτίαν εἶναι οἱ διάβολοι, οἱ ὅποιοι ἀρχὴν ἔχουν τὸν Σατάν (τὸν ἀντίθετον τοῦ Θεοῦ).

Κάθε ἄνθρωπος ἀγαθὸς ἔχει ἄγγελον φύλακά του, ὁ ὁποῖος τὸν προστατεύει καὶ τὸν βοηθεῖ, ἂν εἶναι πιστὸς εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἐκτελεῖ τὰς ἐντολάς Του.

10. Περὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Τελευταῖον ἀπὸ δλα τὰ δημιουργήματα ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ (χοϊκός) καὶ τὴν Εὐάν (ζωήν).

Κατὰ τὴν Ἀγ. Γραφήν, ὁ Θεὸς ἐπήρε χῶμα ἀπὸ τὴν γῆν καὶ ἔπλασε τὸν Ἀδὰμ καὶ ἔπειτα ἀπὸ μίαν πλευρὰν τοῦ Ἀδὰμ ἔπλασε τὴν Εὐάν.

Μὲ αὐτὰ φανερώνεται ἡ ἰδιαιτέρα μέριμνα καὶ γενικῶς ἡ προνομιούχος θέσις, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἔκαμεν ἀπὸ χῶμα, τοῦ ἔδειξεν ὁ Θεὸς τὸ εὐτελὲς τῆς προελεύσεώς του καὶ ἠθέλησε νὰ τὸν διδάξῃ τὴν ταπεινοφροσύνην.

Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου εὐρίσκεται εἰς τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, εἰς τὴν ψυχὴν ἢ τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐνεφύσησεν ὁ Θεός. Τὸ πνεῦμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀθάνατον, δεικνύει τὴν ὑψηλὴν καταγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν διδάσκει πόσον μεγάλος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς του.

Ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον *κατ' εἰκόνα* καὶ *καθ' ὁμοίωσιν*. Καὶ τὸ μὲν *κατ' εἰκόνα* σημαίνει, ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ ἔδωκεν ὑγιᾶ νοῦν καὶ ὑγιᾶ συνειδησιν, τὸ δὲ *καθ' ὁμοίωσιν*, ὅτι, ἂν ὁ ἄνθρωπος κάμῃ καλὴν χρῆσιν τῶν προσόντων τούτων, θὰ γίνῃ ὁμοῖος μὲ τὸν Θεόν. Ἴδου λοιπὸν στάδιον εὐγενὲς διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐὰν ζήσῃ μίαν ζωὴν ἠθικὴν καὶ ἔχῃ ὡς σκοπὸν νὰ ἐκτελεῖ τὰς ἐντο-

λάς του Θεοῦ, θά γίνῃ ἀνώτερος ἄνθρωπος, διότι θά πλησιάσῃ πρὸς τὸν Θεόν.

11. Περὶ ἁμαρτίας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς.

Ὁ Θεὸς ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον. Τοῦτο τὸ ἔκαμε, διὰ νὰ εὕρῃ μόνος του ὁ ἄνθρωπος τὸν δρόμον τὸν καλὸν ἢ τὸν κακόν, ὥστε νὰ ἔχη εὐθύνην διὰ τὰς πράξεις του. Ἄν καὶ τὸν ἐπλασεν ἐλεύθερον, τοῦ ἔδωκεν ἕμως ὁδηγίαν καὶ τὸν συνεβούλευσε νὰ κάμῃ τὸ θέλημά του. Τοῦ εἶπεν, ὅτι δὲν θά φάγῃ ἀπὸ τὸν καρπὸν τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως, τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς τὸν παράδεισον. Ἐὰν θά ἔκαμνε τοῦτο, τοῦ εἶπεν, θά ἡμάρτανε, θά παρέβαινε τὴν ἐντολήν Του.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως παρασυρθεὶς ἀπὸ τὸν διάβολον, παρέβη τὴν θεῖαν προσταγὴν καὶ παρακινηθεὶς ἀπὸ ὑπερφάνειαν, διὰ νὰ γίνῃ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Θεόν, ἔφαγεν ἀπὸ τὸν ἀπαγορευθέντα καρπὸν. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος ἔχασε τὰ πάντα. Παρήκουσε τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔδωκε τὴν ζωὴν καὶ τοῦ προπαρεσκεύασε τὴν εὐτυχίαν. Ἐδειξε ἀγνωμοσύνην πρὸς τὸν εὐεργέτην Του.

Ἡ ἁμαρτία ἐκυριάρχησεν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ νοῦς του ἔσκοτίσθη. Ἦθελε μόνον νὰ πράττῃ τὸ κακόν. Αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ σώματος ἐκανόνιζον τὴν ζωὴν του. Ὁ Θεὸς τὸν ἐγκατέλειψε, διότι μὲ τοιοῦτον ἀχάριστον ὄν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη σχέσεις. Ἐκτοτε ἤρχισεν ἡ δυστυχία διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἀνυπακοήν του περιεφρόνησεν ὅλα τὰ ἀγαθὰ, πού τοῦ ἐχάρισεν ὁ Θεός. Ἐζη μακρὰν τοῦ Θεοῦ. Τὸ νὰ ζῆ δὲ κανεὶς μακρὰν τοῦ Θεοῦ, εἶναι πραγματικὴ καταστροφή.

Ἡ ἁμαρτία αὐτὴ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους του καὶ ἔτσι ὅλοι γεννῶνται ἁμαρτωλοὶ (μὲ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα).

Ὁ Πανάγαθος ὅμως Θεός, ὁ ὁποῖος δὲν ἠθελε τὴν καταστροφὴν τοῦ πλάσματός του, τοῦ ἀνθρώπου, ὑπέσχεθη, ὅτι θά ἔστελλεν εἰς τὸν κόσμον τὸν μονογενῆ Υἱόν

Του, νὰ λάβῃ σάρκα ἀνθρώπου καὶ νὰ σώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Πράγματι ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔγι-
νεν ἄνθρωπος. Εἶναι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ
Σωτὴρ τοῦ κόσμου. Ἡ σωτηρία λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου προ-
ῆλθεν ἀπὸ τὸν Θεόν.

12. Περὶ τοῦ Βου προσώπου τῆς Ἁγ. Τριάδος.

Ἄρθρον 2. Τὸ Βον ἄρθρον τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως
ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. «Καὶ εἰς ἓνα
Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονο-
γενῆ...». Πιστεύομεν δηλαδὴ καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν
Χριστόν, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ Βον πρόσωπον τῆς Ἁγ. Τριά-
δος. Πιστεύομεν, ὅτι εἶναι Θεὸς ἀληθινός, ὅτι ἐγεννήθη
καὶ ὅτι δὲν ἐδημιουργήθη. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι εἶναι μονο-
γενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἶναι τῆς αὐτῆς οὐσίας μὲ τὸν
Πατέρα.

Ἄρθρον 3. «Τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν
ἡμετέραν σωτηρίαν κλπ.».

Διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Κύριος διὰ
τὴν σωτηρίαν μας κατέβη ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἔλαβε
σάρκα ἐκ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου καὶ τῆς Παρθένου
Μαρίας, ἡ ὁποία τὸν ἐγέννησε κατὰ τρόπον θαυμαστόν.

Ἄρθρον 4. «Σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου
Πιλάτου κλπ.».

Ὁ Κύριος, ἀφοῦ ἔγινεν ἄνθρωπος χάριν τῆς σωτη-
ρίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐσταυρώθη ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος
τῆς Ἰουδαίας Ποντίου Πιλάτου, ἔπαθεν ὡς ἄνθρωπος,
ὕπεμεινε πρὸς χάριν μας τὸν θάνατον καὶ ἐτάφη.

Ἄρθρον 5, «Καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς
Γραφάς».

Πιστεύομεν, ὅτι τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τοῦ θανάτου
τοῦ ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν, ὅπως προανήγγειλαν αἱ Ἁγίαι
Γραφαί.

Ἄρθρον 6. «Καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ κα-
θεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς».

Διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὁ Κύριος
Γ. Ι. Σουραβλά, Κατήχησις καὶ Λειτουργικὴ 2

ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐκάθισε δεξιὰ τοῦ Πατρὸς, δηλαδή ἔλαβε τὴν πλέον τιμητικὴν θέσιν.

Ἀρθρον 7. «Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος».

Διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου παραδεχόμεθα, ὅτι ὁ Κύριος θὰ ἔλθῃ καὶ δευτέραν φορὰν εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ κρῖνῃ ζῶντας καὶ νεκρούς καὶ θὰ ἀποδώσῃ εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον ὅ,τι πρέπει, ἀναλόγως πρὸς τὰ ἔργα του.

13. Τὸ Θεάνθρωπον τοῦ Σωτῆρος.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος. Ἐζήσεν εἰς τὸν κόσμον, ὅπως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι. Ἐπίνασεν, ἐδίψασεν, ἐλυπήθη, ἐκοπίασεν, ἔκλαυσεν. Ὡστε εἶναι τέλειος ἄνθρωπος. Εἶναι ὁμῶς ἀναμάρτητος. Δὲν ἐγεννήθη, ὅπως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. Διὰ τοῦτο καλεῖται νέος Ἀδάμ. Ὡστε προπατορικὴν ἁμαρτίαν δὲν εἶχεν. Οὔτε πάλιν προσωπικὰς ἁμαρτίας ἔκαμεν. Ἡ Ἁγία Γραφή λέγει, ὅτι δὲν ἔκαμεν ἁμαρτίας, καὶ ὁ ἴδιος εἶπε «ποῖος ἡμπορεῖ, νὰ με κατηγορήσῃ, ὅτι ἔκαμα ἁμαρτίας ;».

Εἶχε τὰς ἐπιθυμίας ποὺ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι· ἀλλ' ὄχι ἐκεῖνας ποὺ σπρώχνουν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἁμαρτίαν.

Ἐπίσης ὁ Κύριος εἶναι καὶ Θεός. Τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὴν θαυμαστὴν γέννησίν του, ἀπὸ τὰ θαύματά του, ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν του καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάστασίν του ἐκ τῶν νεκρῶν.

Ὁ Κύριος ὡς ἄνθρωπος ἤθελεν, ὅσα θέλουν οἱ ἄνθρωποι καὶ ὡς Θεός, ὅσα θέλει ὁ Θεός. Ἀλλὰ ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις ὑπετάσσετο εἰς τὴν θείαν.

14. Περὶ τοῦ τρίτου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ἀρθρον 8. «Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ Κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν».

Διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου ὁμολογοῦμεν, ὅτι πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Τοῦτο εἶναι Θεός, ὅπως ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, διότι εἶναι ὁμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ὅτι εἶναι Κύριον, ὅτι διδίδει τὴν ζωὴν εἰς τὰ κτίσματα καὶ ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ μόνου τοῦ Πατρός. Διὰ τοῦτο τὸ προσκυνοῦμεν καὶ τὸ δοξάζομεν, ὅπως τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ἐπίσης ὁμολογοῦμεν, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐφώτισε τοὺς Προφήτας καὶ προεῖπον οὗτοι τὰ μέλλοντα νὰ γίνουιν. Αὐτὸ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς κατέβη ἐν εἶδει πυρίνων γλωσσῶν καὶ ἐφώτισε τοὺς Ἀποστόλους, οἱ ὅποιοι μετὰ τὸν φωτισμὸν αὐτὸν ἐδιέτρεξαν τὸν κόσμον καὶ διεδωσαν τὴν ὑπέροχον τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν.

Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα παραμένει εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, φωτίζει τοὺς πιστοὺς καὶ ἐνισχύει αὐτούς. Μεταδίδει δὲ τὴν χάριν τοῦ διὰ τῶν θείων μυστηρίων εἰς ὅσους, ὡς πιστὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτελοῦν αὐτά.

Ἡ χάρις τοῦ ξαναγεννᾶ τὸν ἄνθρωπον, τὸν κηρύσσει δίκαιον καὶ τὸν ἀγιάζει, ἐὰν βεβαίως καὶ ὁ ἄνθρωπος μόνος τοῦ καταβάλλῃ προσπάθειαν καὶ ἐὰν τὸ θέλῃ.

15. Περὶ Ἐκκλησίας.

Ἄρθρον 9. «Εἰς μίαν, Ἅγιαν, Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν».

Διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου ὁμολογοῦμεν, ὅτι πιστεύομεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὅποια ἔχει ὡς σκοπὸν τῆς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅταν δὲ λέγωμεν «Ἐκκλησίαν», δὲν ἐννοοῦμεν μόνον τὸν τόπον, εἰς τὸν ὅποιον συνέρχονται οἱ χριστιανοί, ἀλλ' ἐννοοῦμεν ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἔχουν τὴν ἰδίαν πίστιν, τὴν ἰδίαν λατρείαν, τὰς αὐτὰς ἐκκλησιαστικὰς συνηθείας καὶ οἱ ὅποιοι κυβερνῶνται ὑπὸ λειτουργῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι γνήσιοι διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων. Ὡστε τὴν Ἐκκλησίαν ἀπαρτίζουν ὄλοι οἱ χριστιανοί. Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὸ σύμβολον εἶναι *μία*. Τοῦτο ὁμολογοῦμεν, διότι ἕνας εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς

Χριστός, μία εἶναι ἡ πίστις, μία εἶναι ἡ διδασκαλία, ἕνα ἔχει ἡγεμόνα της, τὸν Κύριον.

Λέγεται *Καθολικῆ*, διότι σκοπὸς της εἶναι, νὰ διαδοθῆ πανταχοῦ, ὥστε νὰ εἶναι μία ποιμνὴ, εἷς ποιμὴν. Ὁλος δηλαδὴ ὁ κόσμος νὰ δεχθῆ τὸν χριστιανισμόν.

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι *Ἀποστολική*, διότι τὴν ἵδρυσεν ὁ Χριστός, ἀλλὰ τὴν διέδωσαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον οἱ Ἀπόστολοι. Τὸ θεμέλιον τὸ ἔβαλλον οἱ Ἀπόστολοι, ἀλλὰ ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος εἶναι ὁ Χριστός.

Ἡ Ἐκκλησία δὲν περιλαμβάνει εἰς τὰ μέλη αὐτῆς μόνον τοὺς ζῶντας, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔφυγον ἀπὸ τὸν κόσμον, τοὺς κοιμηθέντας. Οὗτοι μετὰ τῶν ζώντων ἔχουν ἀρχηγὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

Ἡ Ἐκκλησία τέλος λέγεται *Ἀκατάλυτος*. Ποτὲ δὲν θὰ καταργηθῆ. Καὶ ἂν ὁ κόσμος λείψῃ, ἡ Ἐκκλησία θὰ ἐξακολουθῆ νὰ ὑπάρχῃ. Ὁ Χριστός εἶπεν «καὶ πύλαι Ἰερουσαλὴμ οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς».

16. Τὸ 10ον ἄρθρον τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως.

«Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν».

Τὸ ἄρθρον αὐτὸ μᾶς ὁμιλεῖ διὰ τὸ βάπτισμα, τὸ ὅποion εἶναι ὑποχρεωμένος ἕκαστος χριστιανὸς νὰ κάμῃ διὰ τὴν σωτηρίαν του.

Περὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων θὰ πραγματευθῶμεν εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον ἐκτενέστερον.

Η ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

17. Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Ἄρθρον 11 καὶ 12. «Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν». «Καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος».

Μὲ τὰ ἄρθρα αὐτὰ ὁμολογοῦμεν, ὅτι περιμένομεν τὴν μέλλουσαν ζωὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ σώματα θὰ ἀνα-

στηθοῦν καὶ θά ἐνωθοῦν μετὴν ἀθάνατον ψυχὴν, διὰ νὰ κριθοῦν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ὁ θάνατος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἓνας χωρισμὸς τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Τὸ σῶμα ἐπιστρέφει εἰς τὴν γῆν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐλήφθη, ἡ δὲ ψυχὴ ζῆ. Ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός, τοιοῦτοτρόπως θά ἀναστηθῆ καὶ θά ἐπανέλθῃ πάλιν εἰς τὴν ζωὴν. Τὸ σῶμα του ὁμοῦς τότε δὲν θά εἶναι ὅπως τὸ σημερινόν, ἀλλὰ κάπως διάφορον. Ὅχι μόνον οἱ νεκροὶ θά ἀναστηθοῦν, ἀλλὰ καὶ οἱ τότε ζῶντες θά ἀλλάξουν σωματικὴν κατάστασιν.

Ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν εἶναι ἀλήθεια τῆς θρησκείας μας, τὴν ὁποῖαν κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ. Παράδειγμά μας εἶναι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις ἀνέστη ἐκ νεκρῶν ἔγινε πρωτότοκος τῶν νεκρῶν. Ἄλλως τε, ὅταν ὁ Κύριος ἦτο εἰς τὸν κόσμον, ἀνέστησε τὸν Λάζαρον, τὴν κόρην τοῦ Ἰαείρου καὶ τὸν υἱὸν τῆς χήρας εἰς τὴν Ναῖν.

Μετὰ τὴν ἀνάστασιν θά γίνῃ κρίσις. Ὁ Χριστὸς θά ἔλθῃ εἰς τὸν κόσμον, ὄχι διὰ νὰ διδάξῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ δικάσῃ. Θά εἶναι ὁ αὐστηρὸς Κριτὴς, ὁ ὁποῖος τοὺς δικαίους θά ἀνταμείψῃ καὶ τοὺς κακοὺς θά τιμωρήσῃ. Ἐκαστος θά ἐπαινεθῆ ἢ θά κατακριθῆ ἀναλόγως τῶν ἔργων του. Τότε οἱ δίκαιοι θά ὀδηγηθοῦν εἰς τὸν παράδεισον, ὅπου τοὺς περιμένει ἀπερίγραπτος εὐτυχία. Θά ζοῦν καὶ θά ἔχουν τὴν μεγάλην εὐτυχίαν νὰ βλέπουν τὸν Θεόν. Ἡ χαρὰ τους θά εἶναι ἀφθαστος καὶ ἡ ἀνακούφισις ἀπὸ δεινὰ τῆς ζωῆς αἰωνία.

Τέλος οἱ ἁμαρτωλοὶ θά ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸν Θεόν. Θά μείνουν εἰς ἓνα διαρκές σκότος, ὅπου θά ὑποφέρουν ψυχικῶς. Θά τοὺς ἐλέγχῃ ἡ συνειδησίς των, διότι δὲν ἔπραξαν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δυστυχία τους αὐτῆ, ἡ ψυχικὴ, θά εἶναι παντοτεινὴ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

18. Περὶ μυστηρίων γενικῶς.

Ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει πολλὰς ἱερὰς τελετάς, διὰ τῶν ὁποίων μεταδίδει τὴν θεῖαν χάριν εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι μὲ τὴν θέλησίν των τὰς ἐκτελοῦν. Ἀπὸ τὰς ἱερὰς αὐτὰς τελετάς διακρίνονται τὰ ἑπτὰ μυστήρια, διὰ τῶν ὁποίων κατὰ τρόπον ποῦ δὲν τὸν καταλαμβάνει ὁ ἄνθρωπος, μυστηριωδῶς, μεταδίδεται ἡ ἀόρατος θεία χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Τὰ μυστήρια συνέστησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός καὶ οἱ Ἀπόστολοι καὶ εἶναι ἑπτὰ. Τὸ βάπτισμα, τὸ χρῖσμα, ἡ μετάνοια ἢ ἐξομολόγησις, ἡ θεία εὐχαριστία ἢ μετάληψις, τὸ εὐχέλαιον, ὁ γάμος καὶ ἡ ἱερωσύνη. Ἀπὸ αὐτά, τὰ τρία τελευταῖα εἶναι προαιρετικά, δηλαδή, ἂν θέλῃ κανεὶς τὰ ἐκτελεῖ, τὰ δὲ πρῶτα τέσσαρα εἶναι ὑποχρεωτικά.

Α'. ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

19. Περὶ βαπτίσματος.

Τὸ μυστήριον τοῦτο συνέστησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ ἴδιος ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου καὶ ὅταν ἔστειλε τοὺς μαθητάς του εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ διαδώσουν τὴν ὥραϊαν του διδασκαλίαν, τοὺς εἶπε : « Πηγαίνετε, νὰ κηρύξετε τὴν διδασκαλίαν μου εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ νὰ βαπτίζετε, ὅσους πιστεύσουν, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ».

Καὶ οἱ Ἀπόστολοι ἐβάπτιζον κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυρίου ὅλους ὅσοι ἐγίνοντο Χριστιανοί.

Κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τούτου ὁ βαπτιζόμενος καταδύεται (βυθίζεται) καὶ ἀναδύεται τρεῖς φορές εἰς τὴν Κολυμβήθραν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἡ κατάδυσις καὶ ἀνάδυσις αὐτὴ φανερώνει, ὅτι βαπτιζόμενος θάπτεται, ὅπως ὁ Χρι-

στός, καὶ ἔπειτα ἀναστήνεται. Ἀποθνήσκει τρόπον τινὰ ἢ ἁμαρτία, τὴν ὁποίαν ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ καὶ μὲ τὸ βάπτισμα γίνεται νέος ἄνθρωπος, χωρὶς ἁμαρτίαν.

Ἐπομένως τὸ μυστήριον τοῦτο μᾶς καθαρίζει ἀπὸ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα. Ὅσοι δὲ βαπτίζονται εἰς μεγάλην ἡλικίαν, λαμβάνουν ἄφεσιν καὶ ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα, πού ἔκαμον ἕως τότε.

Τὸ βάπτισμα δὲν ἐπαναλαμβάνεται.

Τὸ μυστήριον τοῦτο τελεῖ ἱερεὺς ἢ ἀρχιερεὺς. Εἰς ἐκτάκτους ὅμως περιστάσεις ἡμπορεῖ νὰ τὸ τελέσῃ καὶ ὁ διάκονος ἢ καὶ ὁποῖος δῆποτε χριστιανός, ὁ ὁποῖος τότε ὑψώνει τὸ βρέφος εἰς τὸν ἀέρα τρεῖς φορές καὶ λέγει : «Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Ἐὰν τὸ βρέφος διαφύγῃ τὸν κίνδυνον, τὸ βάπτισμα ἐπαναλαμβάνεται κανονικῶς.

Διὰ νὰ τελέσωμεν τὸ μυστήριον τοῦτο, χρησιμοποιοῦμεν ὕδωρ. Τοῦτο συμβολίζει τὸν καθαρισμόν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ὅπως καθαρίζει τὸ σῶμα ἀπὸ κάθε κηλίδας. Ἡ κολυμβήθρα συμβολίζει τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἔλαιον, μὲ τὸ ὁποῖον ἀλείφομεν τὸ βρέφος, συμβολίζει τὴν θεραπείαν τῆς ψυχῆς. Οἱ ἀρχαῖοι, διὰ νὰ θεραπεύουν τὰς πληγὰς, τὰς ἤλειφον μὲ ἔλαιον. Διὰ τοῦ βαπτίσματος λοιπὸν ὅλαι τρόπον τινὰ αἱ ἠθικαὶ πληγαὶ θεραπεύονται.

Τὰ λευκὰ ἐνδύματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐνδύομεν τὸν νεοφώτιστον, συμβολίζουν τὴν καθαρότητα τῆς ψυχῆς.

Ὅταν εἰσῆχθῃ ὁ χριστιανισμός, ὅσοι ἐγεννῶντο ἀπὸ γονεῖς χριστιανούς, ἐβαπτίζοντο μικροί. Ὅσοι ὅμως μεγάλοι ἐδέχοντο τὸν χριστιανισμόν, ἔπρεπε πρῶτον νὰ τὸν διδαχθοῦν καὶ ἔπειτα νὰ βαπτισθοῦν. Αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι ἐπρόκειτο ἀργότερον νὰ βαπτισθοῦν, ἀφ' οὗ διδαχθοῦν τὸν χριστιανισμόν, ἐλέγοντο κατηχούμενοι.

20 Περὶ Χρίσματος

Ἀμέσως μετὰ τὸ βάπτισμα τελεῖται καὶ ἄλλο μυστήριον, τὸ χρίσμα. Τοῦτο γίνεται διὰ νὰ δοθῇ εἰς τὸν βα-

πιζόμενον ἢ βεβαίως, ὅτι ἔλαβε τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐπειδὴ ἐβαπτίσθη. Διὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς, ὅταν ἀλείφῃ μὲ τὸ ἁγιασμένον μύρον τὸν βαπτιζόμενον, λέγει : «σφραγίς δωρεᾶς Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν». Τὸ μυστήριον τοῦτο ἐνισχύει τὸν βαπτιζόμενον εἰς τὸν ἐπὶ τῆς γῆς βίον του κατὰ τῶν πειρασμῶν.

Οἱ χριστιανοὶ χρίονται, διότι καὶ ὁ Χριστὸς ἐχρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅταν ἦτο εἰς τὴν κοιλίαν τῆς Μητρὸς του, ὡς καὶ οἱ Ἀπόστολοι, ὅταν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπεφοίτησεν ἐπ' αὐτῶν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον.

Οἱ Ἀπόστολοι μετέδιδον τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν εἰς ὅλους ὅσους ἐβάπτιζον. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τῶν Ἀποστόλων, ἐκτὸς τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν, οἱ βαπτιζόμενοι ἐχρίοντο καὶ μὲ ἁγιασμένον μύρον.

Κατὰ τὴν τέλει τοῦ μυστηρίου τούτου χρίονται ἡ κεφαλὴ, διὰ νὰ ἁγιασθῇ ὁ νοῦς· τὰ ὦτα, διὰ νὰ ἀκούῃ ὁ χριστιανὸς λόγους ἠθικούς· τὸ στόμα, διὰ νὰ μὴ λέγῃ λόγους ἀνηθικούς· αἱ χεῖρες, διὰ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν· καὶ οἱ πόδες, διὰ νὰ βαδίζῃ τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς.

Καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο δὲν ἐπαναλαμβάνεται.

Τὸ Ἅγιον μύρον κατασκευάζεται ἀπὸ πολλὰς εὐώδεις ὕλας καὶ ἀγιάζεται κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην.

Κάθε Ἐκκλησία, ἡ ὁποῖα διοικεῖται μόνῃ τῆς (αὐτοκέφαλος), δύναται νὰ παρασκευάσῃ Ἅγιον μύρον. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ δεικνύῃ τὸν σεβασμὸν, τὸν ὁποῖον ὀφείλει εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Κων)πόλεως, τὸ παίρνει ἀπὸ ἐκεῖ.

21. Περὶ τῆς θείας εὐχαριστίας

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ νὰ ἀνέλθῃ εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐτέλεσε τὸν μυστικὸν δεῖπνον. Τοῦτο τὸ ἔκαμε, διὰ νὰ τὸν ἐνθυμοῦνται οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ μετέπειτα ὁπαδοὶ Του καὶ εὐρίσκωνται εἰς διαρκῆ κοινωνίαν μαζὶ Του.

Όταν ἐκάθησε μετὰ τῶν μαθητῶν του εἰς τὸ δεῖπνον, ἔλαβε τὸν ἄρτον καὶ ἀφοῦ τὸν ἔκοψεν, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς νὰ φάγουν καὶ εἶπε : «Λάβετε, φάγετε· τοῦτο εἶναι τὸ σῶμα Μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν κλώμενον (κοπτόμενον) εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν». Ἐπειτα ἔλαβε τὸ ποτήριον μὲ οἶνον καὶ ἀφοῦ τὸν εὐλόγησεν, εἶπε : «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο εἶναι τὸ αἷμα Μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεισιν ἁμαρτιῶν». Καὶ προσέθεσε : τοῦτο νὰ τὸ ἐκτελήτε καὶ σεῖς διὰ μέ ἐνθυμήσθε.

Οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ πρῶτοι ὁπαδοὶ τοῦ Κυρίου μετὰ τὴν ἀνάστασιν Του συνήρχοντο εἰς ὠρισμένας οἰκίας καὶ ἐτέλουν τὸν μυστικὸν δεῖπνον. Κατὰ τοῦτον μετελάμβανον τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου καὶ ἐπίστευον, ὅπως πιστεύομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον, ὅτι μετελάμβανον αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ.

Πράγματι ἡμεῖς πιστεύομεν εἰς τὴν μετουσίωσιν τοῦ ἁγιασμένου ἄρτου καὶ οἴνου. Τὴν στιγμήν πού ψάλλεται κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν τό : «Σὲ ὑμνοῦμεν Σὲ εὐλογοῦμεν», ὁ ἱερεὺς γονατισμένος πρὸ τῆς Ἁγ. Τραπέζης καὶ τοῦ Ἁγ. Ποτηρίου ἀναγιγνώσκει μίαν εὐχὴν, ἣ ὁποία λέγει : «καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ Σου, τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον αἷμα τοῦ Υἱοῦ Σου μεταβαλὼν τῷ πνεύματί Σου τῷ Ἁγίῳ», τότε ὁ ἄρτος μεταβάλλεται εἰς πραγματικὸν σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ οἶνος εἰς αἷμα.

Πολλὰ κερδιζει ὁ χριστιανὸς ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐτοιμασθῆ καλῶς, κοινωνεῖ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἅ Κοινωνεῖ μὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς εἶπεν : «ὅστις τρώγει τὸ σῶμα μου καὶ πίνει τὸ αἷμα μου, εἶναι μαζί μου καὶ ἐγὼ εἶμαι μέσα του». β' Λαμβάνει τὴν ἄφεισιν ἁμαρτιῶν καὶ θὰ κληρονομήσῃ τὴν αἰώνιον βασιλείαν. Ὁ Χριστὸς εἶπεν : «ὅστις θὰ φάγῃ ἀπὸ τὸν ἄρτον αὐτόν, θὰ ζήσῃ αἰώνως».

Ἐπειδὴ τὸ μυστήριον τοῦτο εἶναι τόσον σπουδαῖον, διὰ νὰ κοινωνήσῃ κανεὶς, πρέπει νὰ προσέξῃ πολὺ Πρέπει νὰ προσέρχεται μετὰ φόβου Θεοῦ, μετὰ πίστεως καὶ

10. 15 14
51 01

αγάπης. Νὰ εἶναι τελείως παρεσκευασμένος, διότι, ὅστις μεταλάβει, χωρὶς νὰ προσέξῃ ὅλα αὐτά, ἀμαρτάνει.

Τοῦ μυστηρίου τούτου πρέπει νὰ προηγηθῆται τὸ μυστήριον τῆς θείας ἐξομολογήσεως.

Διὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τούτου ἡ ἐκκλησία μας μεταχειρίζεται ἄρτον ἔνζυμον καὶ οἶνον μέλανα, διότι καὶ ὁ Κύριος αὐτὰ μετεχειρίσθη.

22. Περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας ἢ ἐξομολογήσεως.

Ὁ ἄνθρωπος εὐκόλως δύναται νὰ ἀμαρτήσῃ, διότι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ρέπομεν πρὸς τὴν ἀμαρτίαν. Τότε ὁ ἄνθρωπος χάνει τὴν θείαν χάριν, τὴν ὁποίαν ἔλαβε διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ ἐπομένως τὴν σχέσιν του μὲ τὸν Θεόν, διότι ὁ Θεὸς ἀποστρέφεται τὸν ἀμαρτωλόν. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν πρέπει νὰ ἀπελπισθῆ. Δύναται νὰ λάβῃ πάλιν τὴν θείαν χάριν καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς σχέσιν μὲ τὸν Θεόν. Τοῦτο θὰ γίνῃ ἂν μετανοήσῃ καὶ ἐξομολογηθῆ τὰς ἀμαρτίας του.

Ὅταν δὲ ὁ χριστιανὸς ἐξομολογηθῆ ἐνώπιον τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἶναι ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, λαμβάνει τὸν συγχώρησιν τῶν ἀμαρτιῶν του.

Ἡ Ἁγία Γροφή εἶναι γεμάτη ἀπὸ παραδείγματα ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι μετενόησαν καὶ ὁ Θεὸς τοὺς συνεχώρησε. Τοιοῦτον παράδειγμα εἶναι τοῦ ληστοῦ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ καὶ ἄλλα.

Τὸ δικαίωμα νὰ συγχωροῦν τὰς ἀμαρτίας μας οἱ ἱερεῖς, τὸ λαμβάνουν ἀπὸ τοὺς Ἐπισκόπους, καὶ αὐτοὶ τὸ ἔλαβον ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους, τῶν ὁποίων εἶναι διάδοχοι. Εἰς δὲ τοὺς Ἀποστόλους τὸ ἔδωκεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ὁποῖος τοὺς εἶπεν «ἂν μερικῶν θὰ συγχωρήσετε τὰς ἀμαρτίας θὰ συγχωρεθοῦν· αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν σὰς τὴν δίδω, διότι ἐγὼ τὴν ἔχω ὡς Θεός».

Κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τούτου οἱ ἱερεῖς ἐπιβάλλουν εἰς τοὺς χριστιανοὺς πολλακίς, ἂν ἔχουν ἀμαρ-

τίας, διάφορα ἐπιτίμια π. χ. νηστείας, λειτουργίας, ἀποχήν ἀπὸ τῆς θείας κοινωνίας δι' ὠρισμένον χρόνον κλπ. Αὐτὰ δὲν εἶναι τιμωρία, ἀλλ' εἶναι πνευματικὰ φάρμακα, διὰ νὰ θεραπευθῇ ἡ ψυχὴ των, ὅπως ὁ ἰατρός δίδει εἰς τὸν ἄρρωστον φάρμακα, διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὸ σῶμα του.

Ὁ χριστιανὸς ὀφείλει, ὡς ἄνθρωπος ἁμαρτάνει, νὰ ἐξομολογῆται. Οὐδέποτε δὲ ἐπιτρέπεται νὰ κοινωνήσῃ, ἂν δὲν τελέσῃ τὸ μυστήριον τοῦτο, τὸ ὁποῖον τοῦ παρέχει τὴν συγχώρησιν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀπομακρύνει τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν κάμνει ἰκανὸν νὰ μεταλάβῃ. Κανεὶς ἄς μὴ νομίσῃ, ὅτι δὲν ἔχει ἁμαρτίας, διότι ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι δὲν ἔχομεν ἁμαρτίας, δὲν λέγομεν τὴν ἀλήθειαν.

Β'. ΠΡΟΑΙΡΕΤΙΚΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ

23. Περὶ ἱερωσύνης.

Ὁ Κύριος διὰ νὰ συνεχισθῇ τὸ σωτήριον ἔργον Του, ἐξέλεξε τοὺς 12 Ἀποστόλους. Αὐτοὶ πάλιν, τὴν ἐντολὴν τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἀπὸ τὸν Χριστόν, νὰ διαδώσουν τὴν διδασκαλίαν του καὶ νὰ κυβερνήσουν τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν παρεχώρησαν εἰς ὠρισμένα πρόσωπα. Εἰς ταῦτα ἐπέθεσαν τὰς χεῖρας των, καὶ ἠύχθησαν νὰ τὰ φωτίσῃ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

Οἱ χειροτονοῦμενοι λοιπὸν ἐνισχύονται ὑπὸ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος καὶ δύνανται νὰ ἐκτελέσουν τὰ διάφορα μυστήρια καὶ ὅλας τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας. Ἐπίσης γίνονται ἰκανοὶ νὰ κυβερνήσουν τὴν Ἐκκλησίαν.

Οἱ βαθμοὶ τῆς ἱερωσύνης εἶναι τρεῖς· ὁ τοῦ ἐπισκόπου, τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου. Ἐκ τούτων ὁ ἐπίσκοπος δύνανται νὰ ἐκτελῇ ὅλα τὰ μυστήρια. Ὁ πρεσβύτερος ἐπίσης ὅλα ἐκτὸς τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης καὶ τοῦ ἐγκαινιασμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ δὲ διάκονος βοηθεῖ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸν πρεσβύτερον.

Οἱ ἐπίσκοποι ὅλοι ἔχουν τὸν ἴδιον ἱερατικὸν βαθμόν. Αἱ ὀνομασίαι, μητροπολίτης, ἀρχιεπίσκοπος, πατριάρχης, δὲν εἶναι βαθμοὶ ἰδιαιτέροι, ἀλλὰ τίτλοι ποὺ ἐδόθησαν εἰς

ἐκείνους ποῦ ἔχουν μεγαλύτερας περιφερείας, νὰ διοικῆσουν.

“Ἐκαστος ἐπίσκοπος εἶναι ἀνεξάρτητος. “Ὅλοι ὁμως ὑπακούουν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην ὄλων τῶν ἐπισκόπων, ἢ ὁποῖα περιέχεται εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων.

Οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι δύνανται νὰ εἶναι καὶ ἕγγαμοι, ἂν ἐνυμφεύθησαν πρὶν γίνουν κληρικοί. Εἰς τοὺς ἐπισκόπους ὁμως ἀπαγορεύεται ὁ γάμος.

24. Περὶ γάμου.

Κατὰ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου δύο ἄτομα, ἀνὴρ καὶ γυνή, μετὰ τὰς εὐλογίας τῆς ἐκκλησίας ἐνώνονται καὶ ἀποτελοῦν οἰκογένειαν, ἐὰν δὲν ὑπάρχη κανὲν ἐμπόδιον. Τὸ μυστήριον τοῦτο συνέστησεν αὐτὸς ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος ηὐλόγησε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐάν. Ὁ Χριστὸς πάλιν ὁ ἴδιος ηὐλόγησε τὸν γάμον εἰς Κανάν.

Ὁ γάμος εἶναι ἀναγκαιότατος διὰ νὰ ὑπάρξη καὶ νὰ διατηρηθῆ ἡ κοινωνία. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται, ἂν εὐλογηθῆ διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου. Δι’ αὐτοῦ δέχονται οἱ νεογυμφοὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁποῖα τοὺς στηρίζει εἰς τὴν ζωὴν.

Κατὰ τὸν γάμον ἡ σχέσις τῶν δύο προσώπων πρέπει νὰ εἶναι τοιαύτη, ὅπως ἡ σχέσις τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Πρέπει νὰ βασιλεύῃ εἰς τὴν οἰκογένειαν ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐκτίμησις μεταξὺ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναίκος.

Εἰς τοὺς ἀνηλίκους καὶ μεταξὺ συγγενῶν ἀπαγορεύεται ὁ γάμος.

Ὅταν ἀποθάνῃ ὁ ἓνας ἐκ τῶν συζύγων, ἐπιτρέπεται καὶ δεύτερος γάμος καὶ τρίτος ἀκόμη. Ἐνεκα ὠρισμένων λόγων, ἐπιτρέπεται ἡ διάλυσις τοῦ γάμου, τὸ διαζύγιον δηλαδὴ.

25. Περὶ εὐχελαίου.

Κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τούτου οἱ πρεσβύτεροι ἀλείφουν μετὰ ἡγιασμένον ἔλαιον τὰ μέλη τοῦ πιστοῦ, ἀκρι-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

βῶς ὅπως γίνεται εἰς τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος. Πιστεύομεν δέ, ὅτι ἡ διὰ τοῦ μυστηρίου τούτου παρεχομένη θεία χάρις θεραπεύει τὸν πιστὸν ἀπὸ τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς ἀσθενείας.

Το μυστήριον τοῦτο συνεστήθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, οἱ ὅποιοι κατ' ἐντολήν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἤλειφον μὲ ἔλαιον τοὺς ἀσθενοῦντας καὶ ἐθεράπευον αὐτούς.

Παρὰ τῶν Ἀποστόλων παρέλαβε καὶ διατηρεῖ μέχρι σήμερον ἡ Ἐκκλησία μας τὸ μυστήριον τοῦτο.

Ἡ θεία χάρις, ἡ διὰ τούτου παρεχομένη, κόπτει τὰς ρίζαν τῶν ψυχικῶν ἀσθενειῶν καὶ δίδει τὴν υγείαν. Διὰ τοῦτο ὁ χριστιανὸς πρέπει πολλὰς φορές τὸ ἔτος νὰ τελῇ τὸ μυστήριον τοῦτο Ἡ Ἐκκλησία μας τελεῖ αὐτὸ τὴν Μεγάλην Τετάρτην ὡς προετοιμασίαν ὄλων τῶν χριστιανῶν, ποὺ θὰ κοινωνήσουν τὴν Μεγάλην Πέμπτην.

Ὁ Ἀπόστολος Ἰάκωβος προτρέπων τοὺς χριστιανούς νὰ τελοῦν τὸ μυστήριον τοῦτο διδάσκει τὰ ἑξῆς : «Ὅταν κανεῖς ἀπὸ τοὺς χριστιανούς εἶναι ἄρρωστος, ἄς προσκαλέσῃ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτοί, ἀφοῦ τὸν ἀλείψουν μὲ ἔλαιον καὶ προσευχηθοῦν εἰς τὸν Κύριον, θὰ τὸν θεραπεύσουν καὶ θὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας.

Εἰς τὸ μυστήριον τοῦτο ἀναγιγνώσκονται ἑπτὰ εὐχαί, ἑπτὰ εὐαγγέλια καὶ ἑπτὰ ἀπόστολοι. Ἐπίσης οἱ χριστιανοὶ χρίονται ἑπτὰ φορές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΑΙ ΛΟΙΠΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

26. Δυτική.

Ἔως τώρα εἶπομεν τι διδάσκει ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία. Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησῖαι εἶναι ἡ Ἑλληνική, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων, Ἀντιοχείας, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου.

Ἐπίσης ὀρθόδοξοι Ἐκκλησῖαι εἶναι ἡ Γιουγκοσλαβική (Σερβική), ἡ Ρουμανική, ἡ Ρωσική καὶ ἄρκετοὶ χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι, οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς τὴν Τσεχοσλοβακίαν. Συμφωνοῦσιν εἰς τὴν πίστιν μὲ τὰς ἀνωτέρω Ἐκκλησίας εἶναι καὶ ἡ Βουλγαρική. Δὲν ἔχει ὅμως σχέσεις πρὸς αὐτάς, διότι δὲν ἀναγνωρίζει τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας, ὅπως αὕτη ὤρισθη, ὑπὸ τῶν Ἁγίων Συνόδων· διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία αὕτη εἶναι *σχισματική*.

Ὅλαι αἱ Ἐκκλησῖαι, τὰς ὁποίας ἀνεφέρομεν, τηροῦν τὴν πίστιν, τὴν λατρείαν καὶ τὴν διοίκησιν, ὅπως αὕτη καθωρίσθη ἀπὸ τὸν θεῖον Ἰδρυτὴν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ.

Μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ἡνωμένοι. Μόνον ὀλίγοι εἶχον χωρισθῆ, ὅπως γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν. Δυστυχῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐχωρίσθη ἡ Δυτικὴ καὶ ἡ ἐνότης ἔπαυσεν. Ἐκτοτε ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία δὲν ἀποτελεῖ μίαν μὲ τὴν ὀρθόδοξον, διότι εἰσήγαγε πολλὰς νέας διδασκαλίας. Αὐταὶ εἶναι αἱ ἐξῆς.

Α'. Ἐπρόσθεσεν εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτο δὲν

εἶναι ὀρθόν, διότι οὔτε εἰς τὴν Ἁγ. Γραφήν ἀναφέρεται, οὔτε αἱ Ἁγίαι Σύνοδοι τὸ παρεδέχθησαν, οὔτε οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τὸ ἐδίδαξαν.

Β'. Ἡ Ἐκκλησία αὐτὴ διοικεῖται ἀπὸ μόνον τὸν Πάπαν (μοναρχικῶς). Οὗτος συνεκέντρωσεν εἰς τὸ πρόσωπόν του ὅλην τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν. Ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι εἶναι ἀνώτερος καὶ ἀπὸ τὰς Οἰκουμενικὰς συνόδους. Πιστεύει ὅτι εἶναι *ἀλάθητος*, ὅπως ὁ Θεός.

Γ'. Εἰς τὸν ἄλλον ἐκκλησιαστικὸν βίον εἰσῆχθησαν νεωτερισμοί, ὅπως ἡ νηστεία τοῦ Σαββάτου, ἡ λατρεία εἰς μὴν τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ ἡ ἀναγκαστικὴ ἀγαμία τοῦ κλήρου.

Δ'. Εἰς τὰ μυστήρια ἔχομεν πολλὰς διαφοράς. Τὸ βάπτισμα τὸ τελεῖ ὄχι διὰ καταδύσεως ἀλλὰ διὰ ραντίσματος. Τὸ χρῖσμα τὸ τελεῖ ὁ ἐπίσκοπος εἰς μὲν τὰ ἄρρενα κατὰ τὸ 14 ἔτος τῆς ἡλικίας των, εἰς δὲ τὰ θήλεα κατὰ τὸ 12.

Τὸ μυστήριον τῆς θείας μεταλήψεως γίνεται μὲ ἄρτον ἄζυμον. Μὲ ἄρτον καὶ οἶνον μεταλαμβάνουν μόνον οἱ κληρικοί, οἱ δὲ λαϊκοὶ μὲ μόνον ἄρτον, ἐνῶ ὁ Χριστὸς εἶπε : «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες».

Ἡ θεία ἐξομολόγησις γίνεται κατ' ἄλλον τρόπον. Ὁ ἱερεὺς δὲν βλέπει τὴν ἐξομολογούμενον, τὰ δὲ ἐπιτίμια, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλονται, θεωροῦνται ὡς ποινά. Ἀπὸ ταύτας δύνανται οἱ πιστοὶ νὰ ἀπαλλαγῶν, ἐὰν ἀγοράσουν ἀπὸ τὸν Πάπαν συγχωροχάρτια.

Ἀπαγορεύει τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου καὶ ἐπιτρέπει καὶ τὸν τέταρτον γάμον. Τὸ δὲ εὐχέλαιον τελεῖται μίαν φορὰν μόνον, ὅταν πρόκειται νὰ ἀποθάνῃ ὁ χριστιανός.

Τέλος διδάσκει ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία, ὅτι ἡ Θεοτόκος ἐγενήθη χωρὶς προπατορικὴν ἁμαρτίαν.

27. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Διαμαρτυρομένων.

Ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν προῆλθεν ἡ Ἐκκλησία τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ αὐτὴ παραδέχεται ἄλλας διδασκαλίας διαφορητικὰς ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον.

Α'. Διδάσκει, ὅτι τὸ "Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Β'. "Ὅτι πηγὴ τῆς θρησκείας εἶναι μόνον ἡ 'Αγ. Γραφή καὶ ἀπορρίπτει τὴν 'Ιερὰν Παράδοσιν.

Γ'. 'Απεγύμνωσε τὴν λατρείαν. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν μόνον τεμαχίων ἐκ τῆς 'Αγίας Γραφῆς, ἐκ τοῦ κηρύγματος καὶ ἀπὸ μερικοῦς ὕμνους, οἱ ὅποιοι ψάλλονται ἀπὸ ὄλους τοὺς χριστιανοὺς.

Δ'. Κατήργησε τὰς 'Αγίας εἰκόνας, τὸ θυμίαμα καὶ στολιζέει τοὺς ναοὺς μόνον μὲ τὸν τίμιον σταυρόν. Δὲν τιμᾷ τοὺς ἁγίους καὶ τὰ ἅγια λείψανα. Δὲν ἔχει ἑορτάς, οὔτε πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων, οὔτε πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου. Μόνας ἑορτάς ἔχει τὰς Κυριακάς, τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ τὴν τοῦ Πάσχα.

Τὸ βάπτισμα τὸ τελεῖ διὰ ραντίσματος.

"Ἐχουν μόνον δύο βαθμοὺς ἱερωσύνης, τὸν τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ διακόνου.

Εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας κοινωνίας δὲν παραδέχεται ὅτι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλεται εἰς πραγματικὸν σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἀπλῶς ὑπενθυμίζουσι αὐτά.

Τέλος ἀπορρίπτει ὅλα τὰ μυστήρια ἐκτὸς τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς θείας εὐχαριστίας.

'Ἐκ τῶν Διαμαρτυρομένων μόνον ἡ 'Αγγλικὴ 'Εκκλησία διετήρησε τοὺς τρεῖς βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης, τὴν 'Ιερὰν Παράδοσιν καὶ ἄρκετὰ ἄλλα. Διὰ τοῦτο ἡ 'Εκκλησία αὕτη πλησιάζει πρὸς τὴν 'Ορθόδοξον.

ΜΕΡΟΣ Β. Η ΘΕΙΚΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄. ΠΕΡΙ ΕΝΤΟΛΩΝ

28. Αἱ δέκα ἐντολαί.

✕ Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἐμάθομεν, τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν. Εἰς τὸ δεύτερον θὰ διδαχθῶμεν τί πρέπει νὰ πράττωμεν. Τοῦτο μᾶς διδάσκουν αἱ δέκα ἐντολαί, τὰς ὁποίας ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Μωϋσῆν εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ.

Αἱ ἐντολαί αὐταὶ εἶναι αἱ ἑξῆς.

1. Ἐγὼ εἰμὶ Κύριος ὁ Θεὸς σου· οὐκ ἔσονταί σοι Θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

2. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς. Οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσης αὐτοῖς.

3. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

4. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἔργῳ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ Σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου. ✕

5. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς.

6. Οὐ φονεύσεις.

7. Οὐ μοιχεύσεις.

8. Οὐ κλέψεις.

9. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

10. Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὄσα τῷ πλησίον σου ἐστίν.

Ἐκ τούτων αἱ μὲν τέσσαρες πρῶται περιέχουν τὰ καθήκοντά μας πρὸς τὸν Θεόν, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐξ τὰ καθήκοντά μας πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς περιέλαβε τὰς δέκα ἐντολάς εἰς δύο, τὰς ἐξῆς : « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν ».

29. Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπὸ τὰς πρῶτας τέσσαρας ἐντολάς διδασκόμεθα, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας καὶ μόνος. Ἄλλοι Θεοὶ ἐκτὸς ἀπὸ Αὐτοῦ δὲν ὑπάρχουν. Αὐτὸς εἶναι ὁ πατὴρ μας, Αὐτὸς εἶναι τὸ στήριγμά μας, εἰς Αὐτὸν μόνον πρέπει νὰ πιστεῦωμεν, καὶ ἀπὸ Αὐτοῦ νὰ ἐλπίζωμεν. Ὅπως φροντίζουν δι' ἡμᾶς οἱ γονεῖς μας, καὶ τοῦτο τὸ πιστεύωμεν, τὸ ἴδιον πρέπει νὰ περιμένωμεν καὶ ἀπὸ τὸν Θεόν. Ὅσας δυσκολίας καὶ ἄν συναντήσωμεν εἰς τὴν ζωὴν, νὰ μὴ δηλείωσωμεν ὁ Θεὸς δὲν θὰ μᾶς ἀφήσῃ νὰ χαθῶμεν. Ἄρκει νὰ πιστεῦωμεν εἰς Αὐτόν. Πόσα παραδείγματα περὶ αὐτοῦ δὲν ἔχομεν ; Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐπολεμήθη, ἀλλὰ δὲν ἔπαθε τίποτε, διότι τὰ μέλη τῆς εἶχον πίστιν πρὸς τὸν Θεόν. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος πόσας φοράς δὲν ὑπεδουλώθη ; Μὲ τὴν πίστιν του ὅμως πρὸς τὸν Θεόν ἐπανέκτα τὴν ἐλευθερίαν του.

Τὸν Θεόν πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν καὶ νὰ λατρεύωμεν ὄχι μὲ ὑλικὰς θυσίας, ἀλλὰ πνευματικῶς καὶ ἀληθῶς, κάμνοντες τὰς ἐντολάς του καὶ μὴ θεωροῦντες ὡς Θεοὺς δημιουργήματα τέχνης ἢ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια εὐρίσκονται εἰς τὴν γῆν ἢ εἰς τὸν οὐρανὸν ἢ ὑπὸ κάτω τῆς γῆς.

Χαρὶς λόγον δὲν πρέπει νὰ πιάνωμεν εἰς τὸ στόμα μας τὸ Ἅγιον ὄνομά Του. Τοῦτο γίνεται ὅταν ὀρκιζώμεθα, ἔστω καὶ ἄν λέγωμεν ἀλήθειαν. Πολὺ περισσότερο ὅταν ὀρκιζώμεθα ψευδῶς καὶ ὅταν βλασφημῶμεν τὸ ὄνομά Του ἢ τὸ ἄλλα ἅγια πρόσωπα. Ἡ ψευδορκία καὶ ἡ βλασφημία εἶναι αἱ χειρότεροι ἐκδηλώσεις ἀνευλαβείας τοῦ ἀν-

θρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ βλάσφημος καὶ ὁ ψεύδορκος εἶναι ἄνθρωποι ἀσεβέστατοι, εἶναι ἀχάριστοι. Ὑβρίζουν καὶ περιφρονοῦν τὸν εὐεργέτην των, ἐκείνον ποῦ κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας του τὴν ζωὴν των, ἐκείνον, ὁ ὁποῖος θὰ τοὺς κρίνη εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν. Ὁ ὄρκος ἐπιτρέπεται μόνον εἰς τὰ δικαστήρια.

Ἐξ ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος πρέπει νὰ ἐργαζώμεθα, τὴν δὲ ἐβδόμην νὰ ἀφιερώνωμεν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ λατρεία αὕτη συνίσταται εἰς τὴν προσευχὴν καὶ τὴν ἀγαθοεργίαν. Ὅταν προσευχώμεθα, ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ἐξαρτώμεθα ἀπὸ τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο ζητοῦμεν τὴν βοήθειάν Του καὶ τὴν χάριν Του.

Ἐπίσης ἡ λατρεία συνίσταται εἰς τὴν πρακτικὴν ἐξάσκησιν τῶν θρησκευτικῶν μας καθηκόντων. Ταῦτα δὲ εἶναι ἡ φοίτησις εἰς τοὺς ναοὺς, ἡ τέλεσις τῶν μυστηρίων, τὸ νὰ κάμνωμεν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, νὰ ψάλλωμεν καὶ γενικὰ νὰ ἐκτελῶμεν ὅλα, ὅσα ἐπιβάλλει ἡ θρησκεία μας. Πρέπει νὰ λατρεύωμεν τὸν Θεόν καὶ μόνοι καὶ μαζί με ἄλλους. Ὅταν με ἄλλους προσευχώμεθα, τότε θεωροῦμεν αὐτοὺς πραγματικοὺς ἀδελφούς μας, τοὺς ἀγαπῶμεν περισσότερο καὶ τοὺς παρέχομεν πᾶσαν δυνατὴν βοήθειαν.

Κατὰ τὰς Κυριακάς λοιπὸν καὶ τὰς ἄλλας ἑορτὰς πρέπει νὰ παρακολουθῶμεν τὴν θεῖαν λειτουργίαν, νὰ προσέχωμεν εἰς ὅσα γίνονται κατ' αὐτὴν, διότι τότε ζῶμεν πραγματικὴν θρησκευτικὴν ζωὴν, τὴν ὁποῖαν θέλει ὁ Θεός.

Ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ ἔχομεν ὡς ἡμέραν ἀναπαύσεως καὶ προσευχῆς τὴν Κυριακὴν, διότι κατ' αὐτὴν ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΛΗΣΙΟΝ ΤΟΥ

30. Αἱ λοιπαὶ ἔξ ἐντολαί.

Αὗται μᾶς περιγράφουν τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Οἱ πλησιέστεροι ὁμοῦ εἶναι οἱ γονεῖς μας καὶ διὰ τοῦτο ἔχομεν καθήκοντα μέγιστα πρὸς αὐτούς.

Α'. Καθήκοντα πρὸς τοὺς γονεῖς μας. Οἱ γονεῖς μας εἶναι οἱ πρῶτοι ἐπὶ τῆς γῆς εὐεργέται μας. Αὐτοὶ μᾶς ἔφεραν εἰς τὴν ζωὴν, αὐτοὶ μᾶς τρέφουν, αὐτοὶ μᾶς μορφώνουν, αὐτοὶ μᾶς ἀγαποῦν, ὅσον δὲν θὰ μᾶς ἀγαπήσῃ κανεὶς ἄλλος εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Δι' ὅλα αὐτὰ ὀφειλομεν εἰς τοὺς γονεῖς μας *ὑπακοήν, σεβασμὸν καὶ ἀγάπην.*

Τὸ πρῶτιστον καθήκον τῶν τέκνων εἶναι νὰ ὑπακούουν εἰς τοὺς γονεῖς των. Πρέπει νὰ κάμνουν τοῦτο, διότι χωρὶς τὴν βοήθειάν των δὲν ἤμποροῦν νὰ ζήσουν. Μόνα των δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀκολουθήσουν τὸ καλόν. Ἐπειτα πρέπει νὰ ὑπακούουν τοὺς γονεῖς των, διότι αὐτοὶ κάμνουν τόσας θυσίας δι' αὐτὰ καὶ προστάζουν, ὅσα θέλει ὁ Θεός. Ὅστις δὲν ὑπακούει εἰς τοὺς γονεῖς του, βλασφημεῖ κατὰ τοῦ Θεοῦ.

Ἐπίσης τὰ τέκνα πρέπει νὰ σέβωνται τοὺς γονεῖς των καὶ ἂν ἀκόμη οὔτοι ἔχουν ἑλαττώματα π. χ. εἶναι μέθυσοι, παῖκται· καὶ τότε πρέπει οὔτοι νὰ εἶναι ἀντικείμενα σεβασμοῦ. Δὲν πρέπει τὰ τέκνα νὰ τοὺς κακομεταχειρίζονται, νὰ τοὺς ἀντιλέγουν καὶ νὰ τοὺς περιφρονοῦν. Χεῖριστον δὲ εἶναι, ἂν θελήσουν νὰ τοὺς ὑβρίσουν ἢ νὰ τοὺς κτυπήσουν.

Τέλος πρέπει τὰ τέκνα νὰ ἀγαποῦν τοὺς γονεῖς των ἀπὸ εὐγνωμοσύνην. Ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ δεικνύεται μὲ ἔργα. Τοῦτο γίνεται, ὅταν τὰ τέκνα ἀναλαμβάνουν νὰ συντηροῦν τοὺς γονεῖς των, ὅταν αὐτοὶ δὲν ἤμποροῦν ἀπὸ ἀσθένειαν ἢ λόγῳ γῆρατος νὰ κερδίσουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἡ μεγαλύτερα ὁμῶς εὐχαρίστησις τῶν γονέων εἶναι, ὅταν τὰ τέκνα των προοδεύουν, εἴτε ὡς μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον εἴτε ὡς ἄτομα εἰς τὴν κοινωνίαν.

Τότε παίρνουν τὴν εὐχὴν τῶν γονέων των καὶ μὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ ζοῦν εὐτυχισμένα. Εὐχαὶ γονέων στηρίζουν τὰ θεμέλια τοῦ οἴκου, ἐνῶ ἡ κατάρα τὰ ἐκρίζωνει.

Τιμὴν καὶ σεβασμὸν ὀφείλουν ἐπίσης καὶ πρὸς ἐκείνους οἱ ὅποιοι φροντίζουν διὰ τὴν ὑλικὴν καὶ πνευματικὴν των ἀνάπτυξιν· δηλαδὴ πρὸς τοὺς κηδεμόνας των, τοὺς διδασκάλους, τοὺς κληρικούς, τοὺς εὐεργέτας κτλ.

Β'. Καθήκοντα πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὅλοι οἱ

ἄνθρωπο· εἶναι ἀδελφοί μας, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τοὺς ἀγαπῶμεν. Εἶναι καὶ αὐτοὶ ὅπως καὶ ἡμεῖς. Εἶναι σύντροφοί μας εἰς τὴν ζωὴν. Καὶ αὐτοὶ ἐργάζονται δι' ἡμᾶς. Πόσον δύσκολος θὰ ἦτο ἡ ζωὴ, ἂν δὲν μᾶς ἐβοήθουν οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι! Ἐκαστος ἄνθρωπος ἐργάζεται διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, π. χ. Ὁ ράπτης, ὁ μαγειρος, ὁ ἔμπορος, ὁ ἰατρός, ὁ ἐργάτης, ὁ τεχνίτης κτλ. ἐργάζονται διὰ τὸν ἑαυτὸν των ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους.

Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν των. Ὁ φόνος εἶναι τὸ φοβερῶτατον τῶν ἐγκλημάτων. Μόνος ὁ Θεὸς εἶναι κύριος τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ὁ φονεὺς προσβάλλει τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος τὸν διατάσσει: Οὐ φονεύσεις. Βλάπτει, ὄχι μόνον ἐκεῖνον ποὺ φονεύει, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκογένειαν, τὴν ὁποῖαν ἀπορφανίζει καὶ τὴν στερεῖ προσώπου προσφίλους, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ στήριγμα της. Βλάπτει τὴν κοινωνίαν, διότι τῆς ἀφαιρεῖ ἕνα ἄτομον, τὸ ὁποῖον θὰ προσέφερε πρὸς αὐτὴν τὰς ὑπηρεσίας του. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ἀπαγορεύεται καὶ ἡ αὐτοκτονία.

Ὁ Χριστὸς συμπληρώνων τὴν ἕκτην ἐντολὴν παρήγγειλεν, ὅτι ὄχι μόνον δὲν πρέπει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν τὴν ὀργὴν, τὸ μῖσος καὶ τὰς ὑβρεῖς, ποὺ προκαλοῦν τὸν φόνον· συνέστησε δὲ νὰ ἀγαπῶμεν καὶ τοὺς ἐχθρούς μας.

Ὁ φόνος δὲν θεωρεῖται ὡς ἔγκλημα, ὅταν γίνεται 1) λόγῳ παραφροσύνης ἢ ἀπὸ ἀμέλειαν 2) πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας ζωῆς 3) πρὸς σωτηρίαν τῆς Πατρίδος κατὰ τοὺς πολέμους καὶ 4) πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Πολιτείας κατόπιν δικαστικῆς ἀποφάσεως.

Ἐκτὸς τῆς ζωῆς πρέπει νὰ σεβώμεθα καὶ τὴν τιμὴν τοῦ πλησίον μας. Σεβασμὸς τῆς τιμῆς θὰ εἴπη σεβασμὸς τῆς ὑπολήψεως. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος χάσῃ τὴν ὑπόληψίν του, μὲ μεγάλην δυσκολίαν ἀντιμετωπίζει τὴν ζωὴν. Δὲν πρέπει νὰ ὀμιλῶμεν μὲ περιφρόνησιν διὰ κανένα, οὔτε νὰ διαδίδωμεν εἰς βάρος τοῦ ἄλλου ἢ τῆς οἰκογενείας του ἀνὺπαρκτα πράγματα, διότι ὁ ἠθικὸς φόνος ἑνὸς ἀτόμου ἢ

μιᾶς οἰκογενείας εἶναι καταστρεπτικώτερος ἀπὸ τὸν φυσικόν.

Ἄλλὰ καὶ διὰ τὴν ἰδικήν μας τιμὴν πρέπει νὰ φροντίζωμεν. Πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν τὴν ἀργίαν, ἢ ὅποια εἶναι μητέρα πάσης κακίας· ἐπίσης τὰς κακὰς συναναστροφάς, τὰ ἄσεμνα θεάματα, τὰ ἀνήθικα περιοδικὰ καὶ βιβλία, τὰ ἄσχημα παιγνίδια, τὰς αἰσχρολογίας, τὴν προκλητικὴν ἀμφέσιν, τὴν ἐπιδεικτικὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἀσέμνους διασκεδάσεις.

Ἐπίσης πρέπει νὰ σεβώμεθα τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι στενώτατα συνδεδεμένη μετὰ τὴν περιουσίαν του, ὅταν δὲ στερηθῇ αὐτῆς δυσχεραίνεται εἰς τὴν ζωὴν του. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἀπαγορεύει τὴν κλοπὴν. Κλοπὴ εἶναι νὰ ἀφαιρέσῃ κανεὶς διὰ τῆς βίας ἢ διὰ τῆς ἀπάτης κάτι ποῦ ἀνήκει εἰς ἄλλον. Ἐπομένως κλοπὴ εἶναι καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια. Κλοπὴ εἶναι καὶ τὸ νὰ μὴ δίδῃ κανεὶς, ὅσα ὑπεσχέθη εἰς ἄλλον εἴτε μετὰ συμβόλαιον εἴτε μετὰ προφορικὴν συμφωνίαν. Εἰς τὴν κλοπὴν μᾶς ὠθοῦν ἢ ἀργία, ἢ πλεονεξία καὶ ἡ πολυτέλεια. Ἐὰν τὰ ἐλαττώματα αὐτὰ δὲν μᾶς ὑποδουλώσουν, τότε ὄχι μόνον δὲν θὰ ἀφαιρῶμεν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ θὰ δυνάμεθα νὰ βοηθῶμεν τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην.

Ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ ψευδομαρτυρῶμεν κατὰ τοῦ πλησίον μας ἀπὸ κακῆν πρόθεσιν ἢ ἀπὸ ἐπιπολαιότητα εἴτε εἰς τὰ δικαστήρια εἴτε εἰς τὰς ἰδιαιτέρας συναναστροφάς μας. Πρέπει νὰ λέγωμεν πάντοτε τὴν ἀλήθειαν χωρὶς φόβον καὶ χωρὶς πάθος, καὶ νὰ μὴ δεσμευώμεθα ἀπὸ φιλίας ἢ συμπαιθείας ἢ ἔχθρας. Ἡ ψευδομαρτυρία, ὅπως καὶ ἡ συκοφαντία, εἶναι μεγίστη κακοήθεια, ποῦ δύναται νὰ βλάψῃ τὴν τιμὴν, τὴν ὑπόληψιν καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἄλλου.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ξένων πραγμάτων ἀπαγορεύεται. Πρέπει νὰ εἴμεθα ὀλιγαρκεῖς, νὰ μένωμεν εὐχαριστημένοι ἀπὸ ὅσα ἔχομεν καὶ νὰ αἰσθανώμεθα ἀνυπόκριτον χαρὰν διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ πλησίον μας. Μακρὰν ἀπὸ τὴν ψυχὴν μας ἡ ζήλεια καὶ ὁ φθόνος. Μόνον μίαν εὐγενῆς ἄμιλλα δύναται νὰ μᾶς καταστήσῃ εὐτυχιστέτους.

Τέλος ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὸν πλησίον πρέπει νὰ ἐπεκτείνεται παντοῦ ὅπου κρύπτεται ἡ ἀνθρωπίνη δυστυχία. Ὑπάρχουν δυστυχεῖς ἐκ γενετῆς ἢ ἐκ τυχαίων γεγονότων. Ὅλους πρέπει νὰ τοὺς ἀγαπῶμεν καὶ νὰ τοὺς πλησιάζωμεν ὄχι ἀπο ἐγωῖσμόν ἢ πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλὰ διὰ νὰ τοὺς παρηγορήσωμεν καὶ νὰ τοὺς βοηθήσωμεν κατὰ δύναμιν ὑλικῶς, ἂν ἔχουν ἀνάγκην. Πρέπει ὅμως νὰ προσέχωμεν, ὥστε ἡ βοήθειά μας νὰ μὴ ὀδηγῇ αὐτοὺς εἰς τὴν ὀκνηρίαν καὶ νὰ παρέχεται εἰς ἐκείνους ποὺ ἔχουν πραγματικῶς ἀνάγκην. Ἐπίσης νὰ προτιμῶμεν, νὰ δίδωμεν στέγην εἰς τοὺς ἀστέγους, φάρμακα εἰς τοὺς ἀσθενεῖς, ἐνδύματα εἰς τοὺς γυμνοὺς, τροφάς εἰς τοὺς πεινῶντας καὶ ὄχι χρήματα, διότι πολλακίς γίνεται κακὴ χρῆσις αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΠΕΡΙ ΠΡΟΣΕΥΧΩΝ

31. Περὶ προσευχῆς γενικῶς.

Ὁ ἄνθρωπος ποὺ πιστεύει, ἐλπίζει καὶ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, αἰσθάνεται ἐσωτερικὴν ἀνάγκην νὰ προσεύχεται τακτικὰ πρὸς Αὐτόν.

Προσευχὴ εἶναι ἡ νοερὰ ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸν Θεόν. Ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνεται μετὰ πίστιν καὶ ὄχι κατὰ συνήθειαν. Νὰ μὴ εἶναι μηχανικὴ ἐπανάληψις συνηθισμένων προσευχῶν. Καὶ ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν ἐπικοινωνοῦμεν μετὰ τὸν Θεόν, πρέπει νὰ λαμβάνωμεν εὐπρεπῆ στάσις καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν πᾶσαν φλυαρίαν.

Ὅφειλομεν νὰ προσευχώμεθα μόνοι μας καθ' ἑκάστην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν, δυνάμεθα νὰ προσευχώμεθα ὅπουδῆποτε. Κυρίως ὅμως τόποι προσευχῆς εἶναι οἱ ἱεροὶ ναοί, εἰς τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ προσερχώμεθα καθ' ἑκάστην Κυριακὴν καὶ τὰς ἄλλας ἑορτάς, διὰ νὰ προσευχώμεθα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν. Ἡ κοινὴ προσευχὴ εἶναι πάντοτε περισσότερον εὐπρόσδεκτος.

Με τὴν προσευχὴν ἢ ζητοῦμέν τι ἀπὸ τὸν Θεόν (βοήθειαν, προστασίαν) ἢ εὐχαριστοῦμεν Αὐτὸν διὰ τὰ ἀγαθὰ ποῦ μᾶς ἔδωκε καὶ μᾶς δίδει καθ' ἑκάστην ἢ δοξολογοῦμεν Αὐτὸν διὰ τὸ μεγαλεῖον του. Ἐπομένως διακρίνομεν τριῶν εἰδῶν προσευχάς: α') προσευχὰς αἰτήσεως ἢ παρακλήσεως, β') προσευχὰς εὐχαριστίας καὶ γ') προσευχὰς δοξολογίας.

32 Κυριακὴ προσευχή.

Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς ὠρισμένον τύπον (ὑπόδειγμα) προσευχῆς. Ἡ προσευχὴ αὐτὴ λέγεται «Κυριακὴ προσευχή», διότι μᾶς ἐδόθη ἀπὸ τὸν Κύριον, ἢ «Πάτερ ἡμῶν» ἀπὸ τὰς πρώτας λέξεις ποῦ ἀρχίζει.

Ἡ Κυριακὴ προσευχὴ εἶναι ἡ ἑξῆς :

Προσφώνησις. *Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*

1η παράκλησις. *Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου.*

2α » *Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου.*

3η » *Γενηθῆτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.*

4η » *Τὸν ἄρτιον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον.*

5η » *Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν.*

6η » *Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν,*

7η » *Ἄλλὰ ρῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Ἀμήν.*

Ἐπίλογος *Ὅτι Σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.*

33. Τὶ ζητοῦμεν μετὰ τὴν Κυριακὴν προσευχὴν.

Ἐρμηνεῖα αὐτῆς.

Προσφώνησις. «Πατέρα μας, ποῦ εὕρισκεσαι εἰς τοὺς οὐρανοὺς».

Μετὰ τὴν προσφώνησιν ἀπευθυνόμεθα πρὸς τὸν Θεόν,

τόν ὁποῖον ἀποκαλοῦμεν Πατέρα μας, διότι ἀληθινά εἶναι ὁ Δημιουργός, ὁ Πατήρ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τὴν δειξώμεν δὲ τὸ μεγαλεῖον του, λέγομεν ὅτι εὕρσκεται εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐνῶ, ὅπως γνωρίζομεν, εἶναι πανταχοῦ παρών.

1η Παράκλησις. «Ἄς ἀγιασθῆ τὸ ὄνομά σου».

Ὁ Θεὸς εἶναι ἅγιος. Παρακαλοῦμεν ὅμως νὰ ἀγιασθῆ τὸ ὄνομά του ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν ἀληθινὴν πίστιν καὶ τὰς καλὰς πράξεις των.

2α Παράκλησις. «Ἄς ἔλθῃ ἡ βασιλεία σου».

Μὲ τὴν παρακλήσιν αὐτὴν ζητοῦμεν, νὰ ἐπεκταθῆ εἰς ὅλον τὸν κόσμον ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἐπικρατήσῃ ὁ νόμος του.

3η Παράκλησις. Ἄς γίνῃ τὸ θέλημά σου, ὅπως γίνεται εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, νὰ γίνῃ καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους»

Μὲ τὴν εὐλικρινῆ μας πίστιν εἰς τὸν Θεόν, μὲ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐντολῶν του καὶ μὲ νόμον τῆς ζωῆς μας τὴν ἀγάπην, θὰ ἐκτελεσθῆ καὶ ἐδῶ εἰς τὴν γῆν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅπως γίνεται εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους

4η Παράκλησις. «Τὴν τροφήν μας τὴν καθημερινὴν δὸς εἰς ἡμᾶς σήμερον».

Παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ μᾶς δώσῃ τὴν καθημερινὴν τροφήν, ποὺ μᾶς εἶναι ἀναγκαία διὰ νὰ ζήσωμεν, μόνον διὰ σήμερον. Μὲ αὐτὸ δείχνομεν, ὅτι εἴμεθα ὀλιγαρκεῖς καὶ ὅτι πιστεύομεν εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ.

5η Παράκλησις. «Καὶ συγχώρησον τὰς ἁμαρτίας μας, ὅπως καὶ ἡμεῖς συγχωροῦμεν τὰς ἁμαρτίας τῶν ἄλλων ἀνθρώπων πρὸς ἡμᾶς».

Μὲ τὴν πέμπτην παρακλήσιν παρακαλοῦμεν τὸν πανάγαθον Θεὸν νὰ μᾶς συγχωρήσῃ τὰς ἁμαρτίας, ποὺ ὡς ἄνθρωποι ἔχομεν, ἀφοῦ καὶ ἡμεῖς συγχωροῦμεν τὰ παραπτώματα, τὰ σφάλματα, τὰς βλάβας ποὺ μᾶς ἔκαμον οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι.

6η Παράκλησις. «Καὶ μὴ μᾶς ὀδηγήσῃς εἰς πειρασμόν».

Πολλὰς φορὰς ὁ Θεὸς θέλει νὰ δοκιμάσῃ τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως π. χ. ἐδοκίμασε τὸν Ἀβραάμ, τὸν

Σημείωσις. Μόνον ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία θὰ καταστήσῃ τὸ μάθημα τοῦτο ἀντιληπτόν, θὰ ἐξεγείρῃ τὸ διαφέρον καὶ θὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Πρὸς τοῦτο ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ εἰσαγωγή εἰς τὸ μάθημα *τῆς λειτουργικῆς* πρέπει νὰ γίνῃ ἐντὸς ναοῦ. Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐπίσκεψιν θὰ ἐξετασθῇ γενικῶς ὁ ναός, τὸ σχῆμα του καὶ ἡ ἐσωτερικὴ του διαίρεσις. Εἰς δευτέραν ἐπίσκεψιν θὰ ἐξετασθοῦν τὰ εὐρισκόμενα ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ, τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ προνάου ἢ προπύλου, ἂν ὑπάρχῃ. Κατὰ τὴν τρίτην ἐπίσκεψιν θὰ τελεσθῇ ἡ θεία λειτουργία. Ὁ διάκονος, ὁ ἱερεὺς καὶ οἱ ψάλται θὰ παρακληθοῦν νὰ μὴ ἐπείγονται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς λειτουργίας, ὥστε καὶ οἱ μαθηταὶ νὰ δύνανται νὰ παρακολουθῶσι καὶ ὁ διδάσκων νὰ ἐπεξηγῇ χαμηλοφώνως.

Τετάρτη ἐπίσκεψις εἰς ἕτερον ναόν. Τέλεσις λειτουργίας, γενικὴ ἐξέτασις τοῦ ναοῦ τούτου, τῶν διαιρέσεών του καὶ σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς τὸν προηγούμενον.

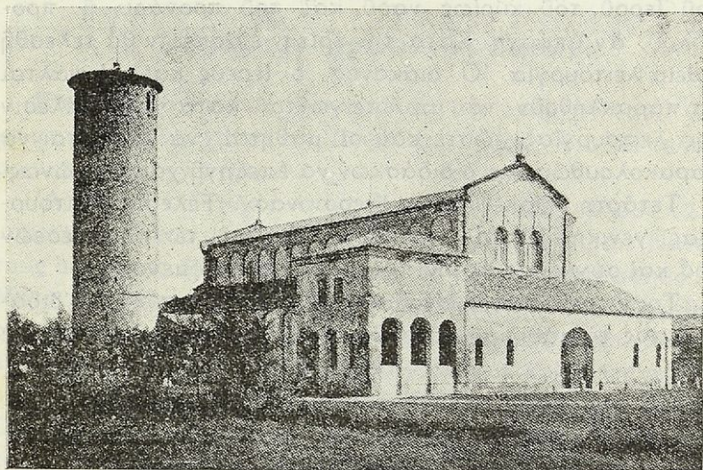
Τοιοιουτρόπως φρονοῦμεν, ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ διδάσκοντος τὸ μάθημα τοῦτο, θὰ ἀποβῇ μᾶλλον καρποφόρος.

Ὁ Συγγραφεὺς

2. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ λειτουργικὴ ἐξετάζει, ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ· δηλαδή ποῦ πρέπει νὰ λατρεύεται ὁ

Ἐκ τῆς Ραβέννης. Ἅγιος Ἀπολινάριος ἔργον 534—549.
Βασιλική.

Θεὸς (περὶ τοῦ ναοῦ), πότε πρέπει νὰ λατρεύεται (περὶ τῶν ἑορτῶν) καὶ πῶς πρέπει νὰ λατρεύεται (περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν).

Σημείωσις. Μόνον ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία θὰ καταστήσῃ τὸ μάθημα τοῦτο ἀντιληπτόν, θὰ ἐξεγείρῃ τὸ διαφέρον καὶ θὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Πρὸς τοῦτο ἔχομεν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ εἰσαγωγή εἰς τὸ μάθημα *τῆς λειτουργικῆς* πρέπει νὰ γίνῃ ἐντὸς ναοῦ. Κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐπίσκεψιν θὰ ἐξετασθῇ γενικῶς ὁ ναός, τὸ σχῆμα του καὶ ἡ ἐσωτερικὴ του διαίρεσις. Εἰς δευτέραν ἐπίσκεψιν θὰ ἐξετασθοῦν τὰ εὐρισκόμενα ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ, τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ τοῦ προνάου ἢ προπύλου, ἂν ὑπάρχῃ. Κατὰ τὴν τρίτην ἐπίσκεψιν θὰ τελεσθῇ ἡ θεία λειτουργία. Ὁ διάκονος, ὁ ἱερεὺς καὶ οἱ ψάλται θὰ παρακληθοῦν νὰ μὴ ἐπείγωνται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς λειτουργίας, ὥστε καὶ οἱ μαθηταὶ νὰ δύνανται νὰ παρακολουθῶσι καὶ ὁ διδάσκων νὰ ἐπεξηγῇ χαμηλοφώνως.

Τετάρτη ἐπίσκεψις εἰς ἕτερον ναόν. Τέλεσις λειτουργίας, γενικὴ ἐξέτασις τοῦ ναοῦ τούτου, τῶν διαιρέσεών του καὶ σύγκρισις αὐτοῦ πρὸς τὸν προηγούμενον.

Τοιοιουτρόπως φρονοῦμεν, ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ διδάσκοντος τὸ μάθημα τοῦτο, θὰ ἀποβῇ μᾶλλον καρποφόρος.

Ὁ Συγγραφεὺς

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ο Ν Α Ο Σ

---

1. Ρυθμὸς τῶν χριστιανικῶν ναῶν.

Εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀποστόλων δὲν ὑπῆρχον ναοί. Οἱ χριστιανοὶ συνήρχοντο εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας, διὰ νὰ τελέσουν τὴν θεῖαν λατρείαν.

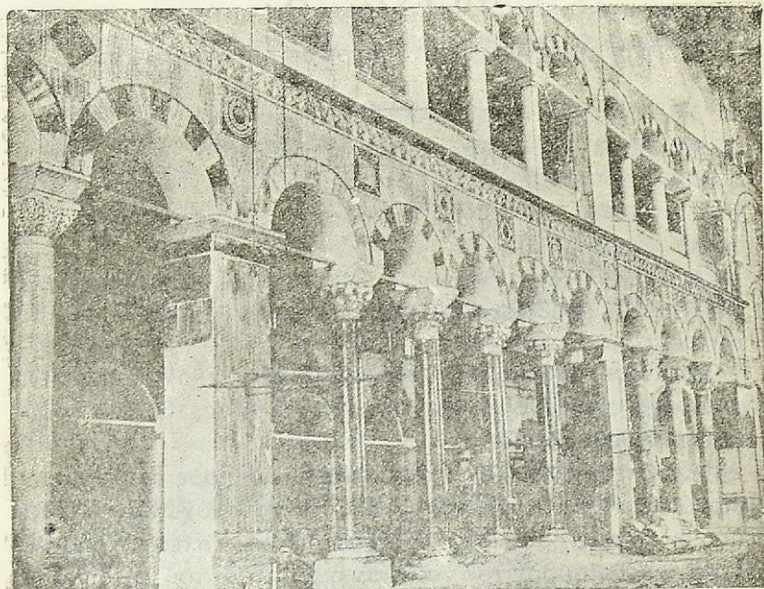
Ἄργότερον ἔκτιζον ναοὺς ἐπάνω εἰς τοὺς τάφους τῶν μαρτύρων, ὅπου συνήρχοντο διὰ νὰ προσεύχωνται. Κατὰ τοὺς διωγμοὺς ὅμως ὅλοι οἱ τοιοῦτοι ναοὶ κατεστράφησαν. Μετὰ τὸν θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπὸ τοῦ Δ΄ δηλαδὴ αἰῶνος καὶ ὕστερον, ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωνται μεγαλοπρεπεῖς ναοί. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τούτων πολλάκις αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες συνεισέφερον σπουδαῖα χρηματικὰ ποσά. Οἱ ναοὶ ἐκτίζοντο κατὰ ὀρισμένους τρόπους (σχέδια), τοὺς ὁποίους ὀνομάζομεν *ρυθμούς*.

Α΄. Βασιλική. Οἱ ναοί, οἱ ὁποῖοι ἐκτίζοντο κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον, ἦσαν εὐρύχωρα ὀρθογώνια οἰκοδομήματα. Ταῦτα διηροῦντο κατὰ μῆκος, διὰ δύο σειρῶν κίωνων (κολωνῶν) εἰς τρία μέρη, (τὰ ὀνομαζόμενα κλίτη).

Πρὸς ἀνατολὰς τὸ μεσαῖον μέρος τοῦ ναοῦ ἐτελείω-
νεν εἰς ἡμικυκλικὴν ἀψίδα καὶ πρὸς δυσμὰς εἰς στενὸν
διαμέρισμα, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο εἰς ὄλον τὸ πλάτος τοῦ
ναοῦ καὶ ὀνομάζετο νάρθηξ.

Εἰς τὰ πλάγια καὶ ἄνω ἐσωτερικὰ μέρη τοῦ ναοῦ ὑπῆρχον ἀνώγια (ὑπερφῶ), τὰ ὅποια ἐλέγοντο γυναικονῖται, ὅπως ὑπάρχουν καὶ σήμερον. Ἡ στέγη ἦτο ξυλίνη καὶ ἔκλινε πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον.

Δὲν ἐσώθησαν πολλαὶ τοιαῦται ἐκκλησίαι. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, κτισμένος

Μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης
ρυθμοῦ Βασιλικῆς.

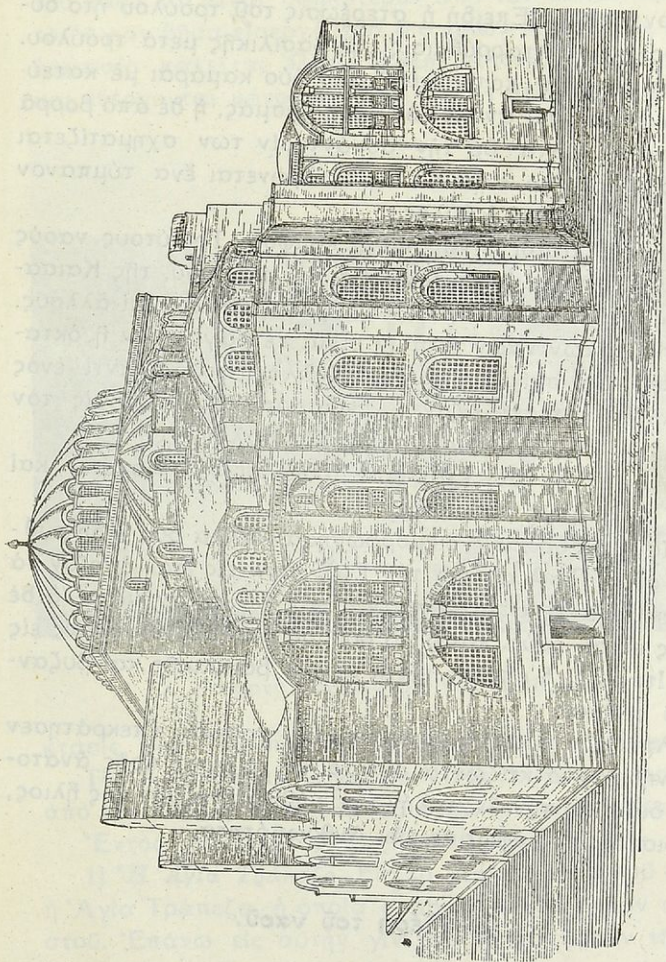
κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον, ἀλλ' ἐκάη τὸ 1917. Εἰς τὴν ἴδιαν πόλιν σώζεται ὁ ναὸς τῆς Ἀχειροποιήτου. Σήμερον πολλοὶ ἐνοριακοὶ ναοὶ εἶναι κτισμένοι κατὰ τὸν ρυθμὸν τοῦτον, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ὑπάρχει ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τῶν Δυτικῶν. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς ὀνομάσθη *βασιλική*, διότι ὠμοιάζε μετὰ τὰ δημόσια ρωμαϊκὰ κτίρια, τὰ ὅποια ἐλέγοντο Βασιλικά.

Β'. Βασιλικὴ μετὰ τρούλλου. Ἀπὸ τοῦ βου αἰῶνος παρουσιάζεται νέος ρυθμὸς, ἡ βασιλικὴ μετὰ τρούλλου. Οἱ

ναοί, οί κτιζόμενοι κατὰ τὸν ρυθμὸν τούτων, ἀντὶ στέγης
ξυλίνης εἶχον θόλον, κατασκευασμένον ἀπὸ πλίνθους.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκτίσθη ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ

Ἁγία Σοφία (Ἐξωτερικόν)
ὡς ἐκτίσθη περίτῳ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Σοφίας εἰς τὴν Κων)πολιν, τὸ 532, ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος
Ἰουστινιανοῦ. Τὸ σχέδιον τοῦ ναοῦ τούτου κατήρτισαν δύο
διάσημοι μηχανικοὶ ὁ Ἰσίδωρος καὶ ὁ Ἀνθέμιος. Ὁ τροῦλ-
λος τοῦ στηρίζεται ἐπὶ τεσσάρων κεντρικῶν κίωνων καὶ

δὲν εἶναι πολὺ ὑψηλός· ἐπεκτείνεται δὲ εἰς ὀλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα.

Γ'. Βυζαντινὸς ρυθμὸς. Τρίτος ρυθμὸς ἀναφαίνεται κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα. Ἐπειδὴ ἡ στερέωσις τοῦ τρούλου ἦτο δύσκολος, ἐγίνε μεταρρύθμισις τῆς βασιλικῆς μετὰ τρούλου. Εἰς τὴν στέγην κατεσκευάζοντο δύο καμάραι μὲ κατεύθυνσιν ἢ μὲν ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, ἢ δὲ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, κατὰ δὲ τὴν συνάντησίν των σχηματίζεται Σταυρός. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑψώνεται ἓνα τύμπανον καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ ὁ θόλος.

Οἱ ναοὶ αὐτοὶ εἶναι πολὺ κομποί. Τοιούτους ναοὺς ἔχομεν πολλοὺς, ὅπως τὸν ναὸν τοῦ Δαφνίου, τῆς Καισαριανῆς, τοῦ Ὁσίου Λουκά εἰς τὴν Λεβάδειαν καὶ ἄλλους. Τὸ κτίριον τῶν ναῶν τούτων εἶναι τετραγωνικὸν ἢ ὀκταγωνικὸν εἰς σχῆμα σταυροῦ. Πολλὰς φορὰς ἀντὶ ἑνὸς τρούλλου κατεσκευάζοντο περισσότεροι, ὅπως εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίτης.

Σήμερον οἱ ναοὶ κτίζονται ὅπως οἱ παλαιότεροι καὶ κατὰ τοὺς τρεῖς ρυθμοὺς.

Εἰς τὴν Εὐρώπην διεμορφώθησαν ἄλλα δύο εἶδη ρυθμῶν. α') ὁ **Γοιθικὸς** εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ ἡμικύκλια ἀντεκατεστάθησαν μὲ τριγωνικὰ σχήματα, ὁ δὲ θόλος εἶναι ὀξύς, καὶ β') ὁ ρυθμὸς τῆς **Ἀναγεννήσεως** εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ ὁποῖος εἶναι μίγμα βασιλικῆς καὶ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ

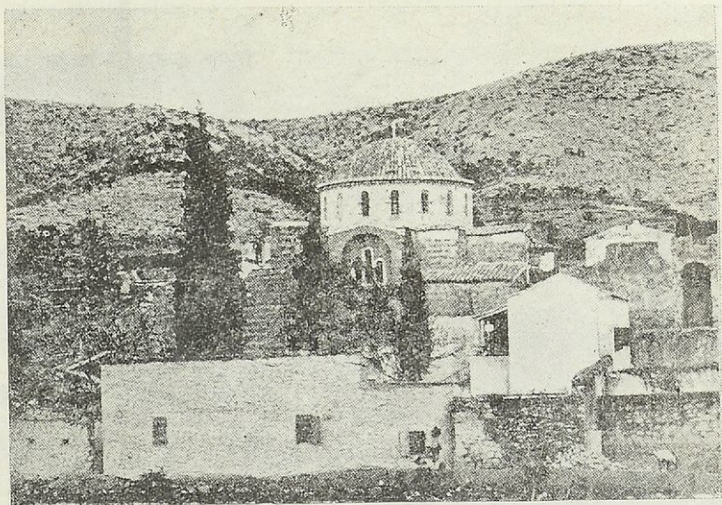
Ἐκ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια, νὰ κτίζονται οἱ ναοὶ μὲ τὸ ἱερὸν πρὸς ἀνατολὰς, διότι εἰς τὴν ἀνατολὴν ἐγεννήθη ὁ πνευματικὸς ἥλιος, ὁ Χριστός, ποὺ ἐφώτισε τὴν ἀνθρωπότητα.

2. Μέρη τοῦ ναοῦ.

Ὁ Ναὸς διαιρεῖται εἰς τὰ ἐξῆς τρία μέρη. α') Εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα β') εἰς τὸν κυρίως ναὸν καὶ γ') εἰς τὸν νάρθηκα.

Α' ΑΓΙΟΝ ΒΗΜΑ

Τὸ Ἅγιον βῆμα ἢ Ἱερὸν, ὅπου οἱ κληρικοὶ τελοῦν τὴν θεϊὰν λειτουργίαν, καταλαμβάνει τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ ναοῦ καὶ εἶναι ὑψηλότερον ἀπὸ τὸν ἄλλον ναόν. Εἰς τὸ Ἅγιον βῆμα εἰσερχόμεθα διὰ τριῶν θυρῶν. Ἐκ τούτων ἡ μεσαία καλεῖται Ὡραία Πύλη. Ἄτ' αὐτὴν εἰσέρχονται καὶ ἐξέρχονται μόνον οἱ κληρικοί. Ἡ στρογγυλὴ δὲ προέ-

Ἡ μονὴ τοῦ Δαφνίου τοῦ XI αἰῶνος,

κτασις, ποῦ εἶναι πρὸ τῆς Ὡραίας Πύλης, λέγεται **Σολέα**.

Τὸ Ἅγιον βῆμα σήμερον εἶναι τελείως χωρισμένον ἀπὸ τὸν κυρίως ναόν διὰ τοῦ **Εἰκονοστασίου** ἢ **Τέμπλου**.

Ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ ὑπάρχουν τὰ ἑξῆς:

1) Ἡ Ἅγία Τράπεζα. Εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἱεροῦ ὑπάρχει ἡ Ἅγία Τράπεζα, ἡ ὁποία συμβολίζει τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ. Ἐπάνω εἰς αὐτὴν γίνεται τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας. Στηρίζεται ἐπὶ ἑνὸς ἢ πέντε κιονίσκων. Ὁ μεσαῖος κιονίσκος ἔχει εἰς τὸ ἄνω μέρος κοίλωμα, ὅπου κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοποθετοῦνται λείψανα Μαρτύρων, διὰ

νά δειχθῆ, ὅτι ἡ Ἐκκλησία στηρίζεται εἰς τὰ κόκκαλα τῶν Μαρτύρων τῆς πίστεως. Συμβολίζει δὲ ὁ μεσαῖος κιονίσκος τὸν Ἰδρυτὴν τῆς Ἐκκλησίας, τὸν Χριστόν, οἱ δὲ ἄλλοι τέσσαρες τοὺς Εὐαγγελιστάς.

Ἡ Ἅγια Τράπεζα καλύπτεται διὰ λευκοῦ ὑφάσματος, τὸ *κατασάριον*. Αὐτὸ ὑπενθυμίζει τὸ νεκρικὸν σινδόνι, μὲ

Ἐκκλησία τῆς Χώρας—Κοχριέ Τζαμί ἔργον XII αἰῶνος.

τὸ ὁποῖον ὁ Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθείας ἐτύλιξε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου.

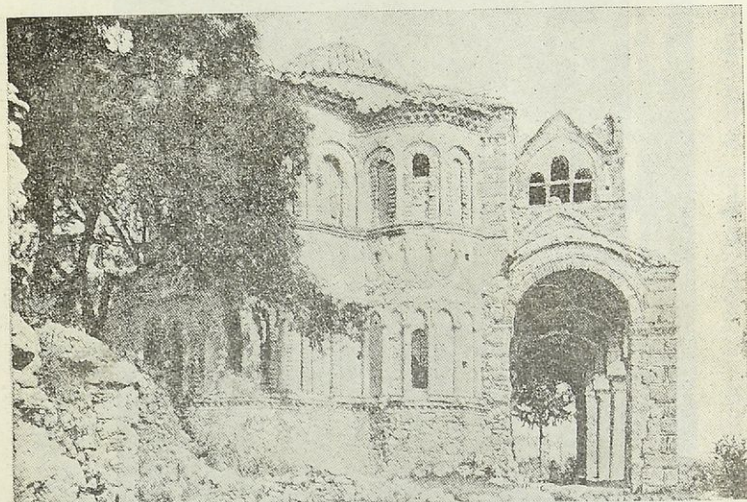
Ἐπὶ τῆς Ἅγιας Τραπέζης ὑπάρχουν: α) τὸ *ἀντιμήνσιον*. Τοῦτο εἶναι τετράγωνον ὑφασμα, εἰς τὰ ἄκρα τοῦ ὁποίου εἶναι ραμένα Ἅγια λείψανα. Μὲ αὐτὸ ἠμποροῦν οἱ κληρικοὶ νὰ τελέσουν τὴν θείαν λειτουργίαν ὅπουδῆποτε. β') τὸ *Ἀρτοφόριον* εἶναι κιβώτιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου φυλάσσεται ὅλον τὸ ἔτος ἄρτος, ἁγιασμένος ἀπὸ τὴν Μεγάλην Πέμπτην, διὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἀσθενῶν εἰς ἐπει-

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

γούσας περιπτώσεις. γ') *Τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον* καὶ δ') *δύο κηροπήγια*.

Ἐνωθεν τῆς Ἀγίας Τραπέζης καίει κανδήλα ἀκοίμητος.

2) *Πρόθεσις*. Ἀριστερὰ τῆς Ἀγίας Τραπέζης εἶναι μία κόγχη ὡσάν τραπέζι. Τὸ μέρος τοῦτο λέγεται *Πρόθεσις* ἢ *Προσκομιδὴ* ἢ *Παρατραπέζιον*. Ἐκεῖ προετοιμάζει ὁ ἱερεὺς κατὰ τὸν ὄρθρον τὰ ἀναγκαιοῦντα διὰ τὸ μυστήριον τῆς θείας κοινωνίας.

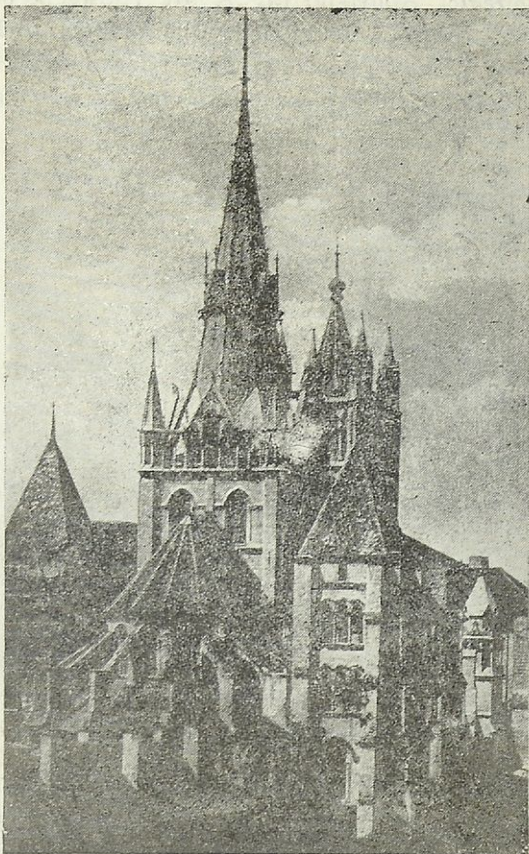
Μιστρά. Ἡ Παντάνασσα ἔργον τοῦ 1444.

3) *Σκευοφυλάκιον* ἢ *Διακονικόν*. Δεξιὰ τῆς Ἀγίας Τραπέζης εἶναι τὸ Σκευοφυλάκιον, ὅπου φυλάσσονται διάφορα σκευὴ τοῦ ναοῦ, ἱερὰ ἄμφια, λειτουργικὰ βιβλία κτλ.

4) *Σύνθρονον*. Εἰς μερικοὺς ναοὺς, ὅπως εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, ὑπάρχουν ὀπισθεν τῆς Ἀγίας Τραπέζης ξύλινα ἢ μαρμάρινα καθίσματα, εἰς τὰ ὅποια κάθηνται τὰ μέλη τῆς ἱερᾶς Συνόδου, ὅταν λειτουργοῦν εἰς ἐπισήμους τελετάς, ἢ ἄλλοι κληρικοί, κατὰ τὴν ὥραν ποὺ ἀναγινώσκονται ψαλμοὶ καὶ προφητεῖαι.

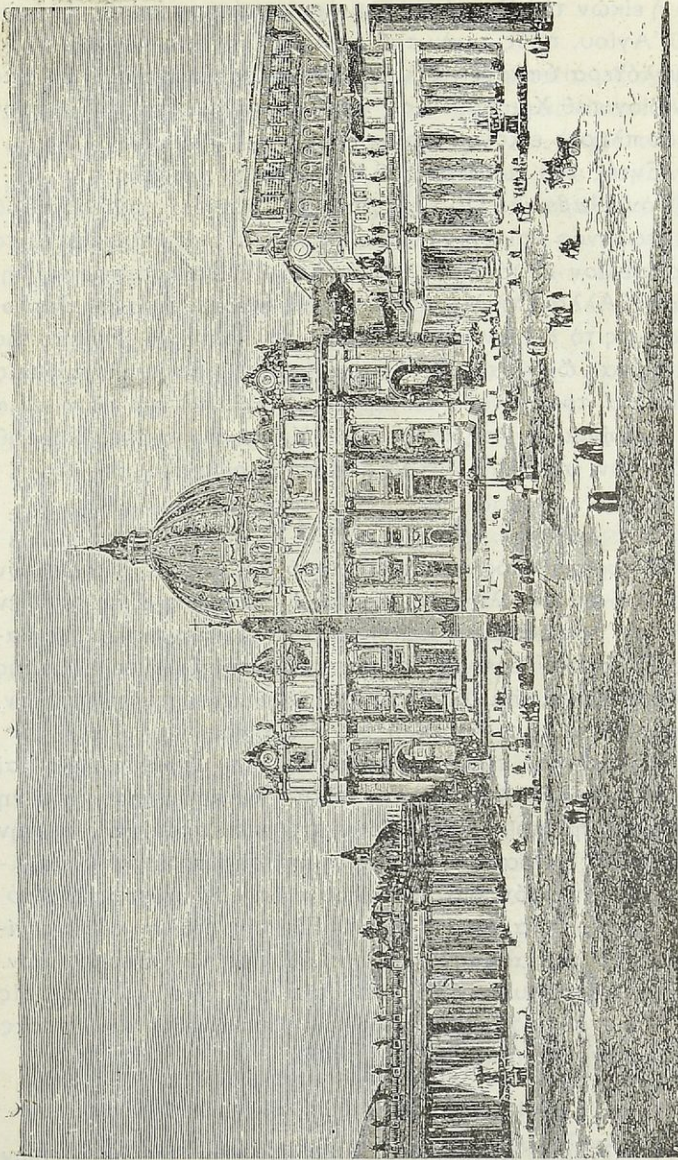
Β' Ο ΚΥΡΙΩΣ ΝΑΟΣ

Εἰς τὸν κυρίως ναὸν παραμένουν οἱ Χριστιανοί, ὁ λαός, καὶ χωρίζεται ἀπὸ τὸ Ἱερόν μετὰ τὸ *Τέμπλον* ἢ *εἰκονοστάσιον*.

Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς Λωζάνης, ρυθμοῦ Γοτθικοῦ.

Τοῦτο εἶναι ξύλινον ἢ μαρμάρινον. Ἐπ' αὐτοῦ τοποθετοῦνται εἰκόνες κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν. Δεξιὰ τῆς Ὁραίας Πύλης, ὅπως βλέπομεν πρὸς τὸ Ἱερόν, εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, κατόπιν τοῦ Προδρόμου καὶ δεξιώτερα ἀκόμη εἰκόνες ἄλλων Ἀγίων. Ἀριστερὰ τῆς Ὁραίας Πύλης εἶ-

Ὁ Ἅγιος Πέτρος τῆς Ρώμης ρυθμοῦ Ἀναγεννήσεως.

ναι ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου καὶ ἀριστερώτερα αὐτῆς ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου εἶναι κτισμένος ὁ ναός. Ὑψηλότερα ὑπάρχει ἄλλη σειρὰ μικροτέρων εἰκόνων ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ Τέμπλον εἶναι πλήρες εἰκονοστάσιον.

Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ διακρίνομεν τὰ ἐξῆς:

Τὸν Ἄμβωνα. Οὗτος κεῖται εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ ναοῦ στερεωμένος ἐπὶ ἐνὸς κίονος. Ἀπὸ αὐτὸν ἀναγινώσκει τὸ Εὐαγγέλιον ὁ διάκονος καὶ ὁμιλοῦν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ῥήτορες Ἄλλα ἔπιπλα εἰς τὸν κυρίως ναὸν εἶναι τὸ Δεσποτικόν, εἰς τὸ δεξιὸν μέρος, ὅπου παραμένει ὁ Ἐπίσκοπος ὠρισμένας ὥρας τῆς θείας λειτουργίας. Τὰ ἀναλόγια, (εἰς τὰ ὅποια τοποθετοῦν τὰ βιβλία οἱ ψάλλται), τὰ μανουάλια ἢ κηροπήγια καὶ οἱ πολυέλαιοι. Κατὰ μῆκος δὲ τοῦ Ναοῦ ὑπάρχουν στασίδια διὰ νὰ κάθηνται οἱ πιστοί.

Γ'. ΝΑΡΘΗΞ. ΑΥΛΗ

Ὁ κυρίως ναὸς τελειώνει πρὸς δυσμὰς εἰς ἓνα στενὸν χῶρον, ὁ ὁποῖος λέγεται νάρθηξ ἢ πρόναος. Σήμερον δὲν ὑπάρχει τὸν συναντᾶ κανεὶς μόνον εἰς ἀρχαιοτέρους ναοὺς. Εἰς αὐτὸν ἔμεινον ἄλλοτε οἱ κατηγούμενοι. Εἰς τοὺς περισσοτέρους σημερινούς ναοὺς ὑπάρχει τὸ πρόφυλον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἦτο πρὸ τοῦ νάρθηκος.

Ἄλλοτε πρὸ τοῦ Νάρθηκος ὑπῆρχε μεγάλη αὐλὴ καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἡ φιάλη Αὐτῆ ἦτο μαρμαρίνη λεκάνη μὲ ὕδωρ, ἡ ὁποία ἐστηρίζετο ἐπὶ κιονίσκου. Εἰς αὐτὴν ἔνιπτον τὰς χεῖρας τῶν οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ πιστοί, πρὶν εἰσελθου εἰς τὸν ναόν, διὰ νὰ δείξουν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καθαρίζεται καὶ ἡ ψυχὴ. Εἰς τὴν φιάλην αὐτὴν ἐγίνετο καὶ ὁ Ἁγιασμός κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων.

Εἰς τὸ πρόφυλον τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπῆρχε κρήνη ἄνωθεν τῆς ὁποίας ἦτο χαραγμένη ἡ περίφημος ἐπιγραφή.

ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ

Ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ εἶτε ἐκ δεξιῶν εἶτε ἐξ ἀριστερῶν ἀναγνωσθῆ, ἀποδίδει τὴν αὐτὴν φράσιν.

3. Στολισμός του ναού.

Οἱ ναοὶ στολιζοῦνται δι' εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι ζωγραφίζονται ἐπὶ τῶν τοίχων ἢ ἐπὶ ξύλων (φορηταὶ εἰκόνες). Αἱ εἰκόνες αὐταὶ παριστάνουν πρόσωπα ἅγια, ὅπως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἀγίων καὶ τῶν Μαρτύρων. Ἐπίσης διάφορα περιστατικά τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῶν Ἀγίων καὶ τῶν Μαρτύρων, καθὼς καὶ διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἡ ζωγράφισις αὕτη γίνεται, διὰ νὰ διδάσκωνται ἐξ αὐτῆς οἱ χριστιανοί.

Κατὰ τοὺς 4 πρώτους αἰῶνας ἐπεκράτει εἰς τὴν ζωγραφικὴν τῶν ναῶν ὁ συμβολικὸς χαρακτήρ. Τὸ σπουδαιότερον σύμβολον (σημεῖον) εἶναι ὁ Σταυρός, ὁ ὁποῖος ὑπενθυμίζει τὴν θουσίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἐπίσης τὰ ἀρχικὰ γράμματα τοῦ Χριστοῦ, Χ ἢ ΧΡ=Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ *ἄγκυρα*, σύμβολον τῆς ἐλπίδος· ἡ *λύρα*, σύμβολον τῆς μελωδίας· ἡ *ναῦς*, σύμβολον τῆς Ἐκκλησίας· ὁ *φοῖνιξ*, σύμβολον τῆς νίκης τοῦ χριστιανισμοῦ· ἡ *ἐλαφος* πίνουσα ἀπὸ πηγῆς, δύο *παγῶνια* πίνοντα ὕδωρ, συμβολίζουν τὴν θείαν κοινωνίαν· ὁ *καλὸς ποιμὴν* καὶ ὁ *ἀμνός*. Ἐπίσης ὁ *ἰχθύς*, συμβολίζει τὸν Χριστὸν Ι (Ἰησοῦς) Χ (Χριστός) Θ (Θεοῦ) Υ (Υἱός) Σ (Σωτήρ).

Βραδύτερον ἐπεκράτησεν ὁ ἱστορικὸς χαρακτήρ, δηλαδὴ ζωγραφίζονται γεγονότα ἱστορικά. Ὅταν δὲ διευπλώθη ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας, μετὰ τὰς Οἴκου μενικὰς Συνόδους, ζωγραφίζονται δόγματα (διδασκαλία) τῆς Ἐκκλησίας.

4. Ἱερὰ σκεύη.

Πρὸς τέλεσιν τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ τῶν λοιπῶν μυστηρίων, καθὼς καὶ τῶν ἱεροπραξιῶν, μεταχειριζόμεθα διάφορα σκεύη.

Α'. *Τὰ Ἱερὰ σκεύη διὰ τὴν εὐχαριστίαν εἶναι :*

Ὁ Ἅγιος δίσκος. Αὐτὸς εἶναι μικρὸς μετάλλινος δίσκος

καί χρησιμεύει, νά τοποθετῆ ὁ ἱερεὺς τὸν "Ἅγιον" Ἄρτον (σῶμα τοῦ Χριστοῦ), συμβολίζει δὲ τὴν φάτνην τῆς Βηθλεέμ.

Τὸ "Ἅγιον ποτήριον. Τοῦτο εἶναι μεταλλινὸν ἢ ὑάλινον ποτήριον. ἐντὸς τοῦ ὁποῖου τίθεται ὁ οἶνος (τὸ αἷμα

Δείγματα δισκοποτηρίων, μοναστηριακοῦ θυμιατηρίου καὶ λεκάνης ἀγιασμοῦ. Ἐκ τοῦ Βυζαντ. Μουσείου.

τοῦ Χριστοῦ), εἰς ἀνάμνησιν τοῦ ποτηρίου τοῦ μυστικοῦ δείπνου.

Ὁ Ἄστερισκος. Οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ δύο κυρτῶν ἐλασμάτων, τὰ ὁποῖα συγκρατοῦνται εἰς τὸ μέσον καὶ ἀνοίγονται σταυροειδῶς. Τὸν μεταχειρίζονται ὡς στήριγμα, διὰ νὰ μὴ ἐγγίξῃ τὸ κάλυμμα τὸν "Ἅγιον" Ἄρτον καὶ συμβολίζει τὸν ἀστέρα, ποῦ ὠδήγησε τοὺς Μάγους εἰς τὸ σπήλαιον τῆς Βηθλεέμ.

Ἡ Δόγχη. Αὐτὴ χρησιμεύει διὰ νὰ κόπτῃ ὁ ἱερεὺς τὸν ἄρτον κατὰ τὴν προσκομιδὴν καὶ ὑπενθυμίζει τὴν λόγχην,

μέ την ὁποίαν ὁ στρατιώτης ἐκέντησε τὴν πλευρὰν τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

Ἡ Λαβίς. Αὕτη εἶναι μικρὸν κοχλιάριον, διὰ τοῦ ὁποίου μεταδίδεται εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ θεία κοινωνία.

Ὁ Σπόγγος καὶ ἡ μούσα. Αὐτὰ χρησιμοποιοῦνται διὰ νὰ καθαρίζεται τὸ ποτήριον καὶ τὸ δισκάριον.

Τὸ Ζέον. Τοῦτο εἶναι μικρὸν δοχεῖον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θερμαίνεται τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον χύνεται εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ μᾶς ὑπενθυμίζει τὸ ζεστὸν αἷμα καὶ ὕδωρ πὺ ἔτρεξεν ἀπὸ τὴν πλευρὰν τοῦ Χριστοῦ, ὅταν ἐλογχίσθη ἐπὶ τοῦ σταυροῦ.

Τὰ κιλύμματα. Ταῦτα εἶναι τεμάχια ὑφασμάτων, διὰ τῶν ὁποίων καλύπτονται ἰδιαίτερος ὁ ἅγιος δίσκος καὶ τὸ ἅγιον ποτήριον.

Ὁ Ἄηρ. Εἶναι μεγαλύτερον τεμάχιον ὑφάσματος, μετὸ ὁποῖον καλύπτονται μαζί τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ ὁ ἅγ. δίσκος. Τὸ κάλυμμα τοῦτο σείει ὁ ἱερεὺς ἄνωθεν τοῦ ἅγ. ποτηρίου, ὅταν τοῦτο μένη ἀκάλυπτον κατὰ τὴν στιγμήν, ὅπου ἀπαγγέλλεται τὸ Σῦμβολον τῆς πίστεως. Ἡ κίνησις αὕτη τοῦ Ἄερος ὑπὲρ τὰ τίμια δῶρα παριστᾷ τὴν ἐπιφύτησιν τοῦ Ἄγ. Πνεύματος.

Β'. Τὰ ἱερὰ σκεύη διὰ τὰ ἄλλα μυστήρια καὶ τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας εἶναι :

Ἡ κολυμβήθρα, διὰ τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος, καὶ συμβολίζει τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ἢ τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλῳάμ.

Τὸ μυστοδοχεῖον, τὸ ὁποῖον περιέχει τὸ ἅγιον μύρον, διὰ τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος.

Ὁ ἀετός, διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἱερωσύνης. Εἶναι στρογγυλὸν τεμάχιον ὑφάσματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι κεντημένος ἢ ζωγραφισμένος ἀετός μετὰ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας πετῶν ἄνωθεν μιᾶς πόλεως. Ὁ χειροτονούμενος ἐπίσκοπος πατεῖ ἐπ' αὐτοῦ καὶ λέγει τὸ «Πιστεύω». Συμβολίζει δέ, ὁ μὲν ἀετός τὸν ἀρχιερέα, ἡ δὲ πόλις τὴν ἐπίσκοπικὴν περιφέρειαν τοῦ νέου ἐπίσκοπου,

Ὁ ἐπιτάφιος, διὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἐπιταφίου θρή-

νου. Είναι ὕφασμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ζωγραφισμένος ὁ Χριστὸς ἐν τῷ τάφῳ.

Τὰ ἐξαπίτερα, διὰ τὰς λιτανεῖας καὶ ἐκκλησιαστικὰς τελετὰς Παριστάνουν ἀγγέλους μὲ ἐξ πτέρυγας, αἱ ὁποῖαι συμβολίζουν τὴν ταχύτητα πού ἐκτελοῦν οἱ ἄγγελοι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Τὸ θυμιατήριον. Ὅπως ὁ καπνὸς τοῦ θυμιατηρίου ἀνέρχεται πρὸς τὰ ἄνω, ἔτσι καὶ ἡ προσευχή μας νὰ κατευθύνεται πρὸς τὸν Θεόν.

Τὸ δίπτυχον. Σημειωματάριον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ ἱερεῖς γράφουν τὰ ὀνόματα τῶν ζώντων καὶ νεκρῶν, πού θὰ μνημονεύσουν εἰς τὴν προσκομιδὴν.

Τὰ μανουάλια (κηροπήγια), οἱ *πολυέλαιοι* καὶ αἱ *κανδήλαι*. Πρὸς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων ἀνάπτομεν τὰς κανδύλας, τοὺς πολυελαίους καὶ κηρία ἐπὶ τῶν κηροπηγίων.

Οἱ κώδωνες. Ἡ χρῆσις τῶν κωδῶνων εἰσήχθη ἀπὸ τὴν Δύσιν κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ χριστιανοὶ προσεκαλοῦντο εἰς τοὺς ναοὺς διὰ τῶν σημάντρων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ξύλινα ἢ σιδηρᾶ καὶ τὰ ὁποῖα ἐκτυπῶντο ρυθμικῶς μὲ μίαν σφαῖραν Σήμαντρα ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς πολλὰ μοναστήρια.

5 Ἱερὰ ἄμφια

Οἱ κληρικοί, ὅταν δὲν λαμβάνουν μέρος εἰς ἱεροπραξίαν τινὰ ἢ ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας, φοροῦν κατὰ ἀρχαιοτάτην συνήθειαν μαύρην ἀμφίεσιν χάριν σοβαρότητος καὶ ἀξιοπρεπείας. Ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς φέρουν τὸ καλυμμαύχιον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἐκάλυπτε καὶ τὸν αὐχένα.

Κατὰ τὴν τέλει δὲ τῶν διαφόρων ἱεροπραξιῶν φοροῦν ἰδιαίτερα ἄμφια. Ὅταν δὲ ἐνδύονται, λέγουσιν διαφόρους εὐχὰς καὶ τοιοῦτοτρόπως δίδεται εἰς αὐτὰ συμβολικὴ σημασία.

α') *Τὰ ἱερὰ ἄμφια τοῦ διακόνου*

Τὸ σιχάριον. Τοῦτο εἶναι ὅπως ὁ χιτῶν τῶν ἀρχαίων.

Φθάνει ἕως τὰ πόδια καὶ ἔχει μανίκια. Λέγεται στιχάριον διότι φέρει *στίχους* (σειράς, ρήγας)

Ἐπιμανίκια. Αὐτὰ εἶναι μικρὰ τεμάχια ὑφάσματος, μετὰ ὅποια καλύπτονται αἱ χεῖρες μέχρι τοῦ καρποῦ.

Τὸ δώραριον. Τοῦτο εἶναι μιὰ στενὴ λωρίδα ὑφάσματος, τὴν ὁποίαν ὁ διάκονος φέρει εἰς τὸν ἀριστερὸν ὦμον. Σημαίνει δὲ ὄραριον, ὑφασμα μετὰ τὸ ὁποῖον καθαρίζομεν τὸ στόμα.

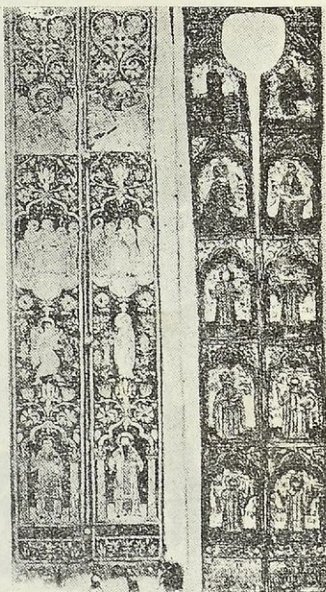
β'. **Τοῦ πρεσβυτέρου.** Ὁ πρεσβύτερος ἐκτὸς τοῦ στιχάριου, τῶν ἐπιμανικίων καὶ τοῦ ὄραριου ἔχει καὶ τὸ *ἐπιτραχήλιον*. Τοῦτο εἶναι ὑφασμα, τὸ ὁποῖον κρεμώμενον ἀπὸ τοῦ τραχήλου κατέρχεται πρὸς τὰ ἔμπρὸς μέχρι τῶν ἄκρων τῶν ποδῶν. Τοῦτο συμβολίζει τὸν ζυγὸν τοῦ Χριστοῦ. Τὰ κρίσια δέ, τὰ ὅποια εἶναι κάτω, συμβολίζουν τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν, αἱ ὅποια κρέμονται ἀπὸ τὸν λαιμὸν τοῦ πρεσβυτέρου.

4. **Ἡ ζώνη.** Μετὰ αὐτὴν δένεται τὸ ἐπιτραχήλιον καὶ συγκρατεῖται τὸ στιχάριον· δίδει δὲ εἰς τὸν φοροῦντα αὐτὴν εὐκολίαν εἰς τὰς κινήσεις.

5. **Τὸ ἐπιγονάτιον.** Τοῦτο εἶναι τετράγωνον ὑφασμα, ὁποῖον κρέμαται ἀριστερὰ ἐκ τῆς ζώνης. Τὸ φέρουν μόνον, ὅσοι πρεσβύτεροι ἔχουν κάποιον ἀξίωμα.

6. **Τὸ Φαιλόγιον.** Εἶναι φόρεμα κωδωνοειδές, τὸ ὁποῖον κατέρχεται ἀπὸ τῶν ὤμων καὶ περιβάλλει τὸ σῶμα. Εἰς τὸ ἄνω μέρος φέρει ἓνα σχίσμα, διὰ νὰ περνᾶται ἀπὸ τὸν λαιμὸν. Ἡ λέξις σημαίνει ἐπανωφόριον.

γ') **Ἄμφια τοῦ Ἐπισκόπου.** Ὁ ἐπίσκοπος φορεῖ ὄσα καὶ ὁ πρεσβύτερος· ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ τὰ ἑξῆς.

Δείγματα ἐπιτραχήλιων

Τὸν σάκκον ὁ ὁποῖος ὁμοιάζει μὲ τὸ στιχάριον, ἀλλ' εἶναι κοντότερος καὶ φθάνει μόνον μέχρι τῆς μέσης, τὰ δὲ μανίκια αὐτοῦ εἶναι φαρδύτερα καὶ ἀνοικτά. Τὸν σάκκον ἐφόρουν μόνοι οἱ αὐτοκράτορες. Οὗτοι ἐπέτρεψαν εἰς μερικοὺς ἐπισκόπους νὰ τὸν φορέσουν καὶ ἀργότερον ἐγενικεύθη.

᾽Ωμοφόριον. Τοῦτο εἶναι στενὸν καὶ μακρὸ ὕφασμα τὸ

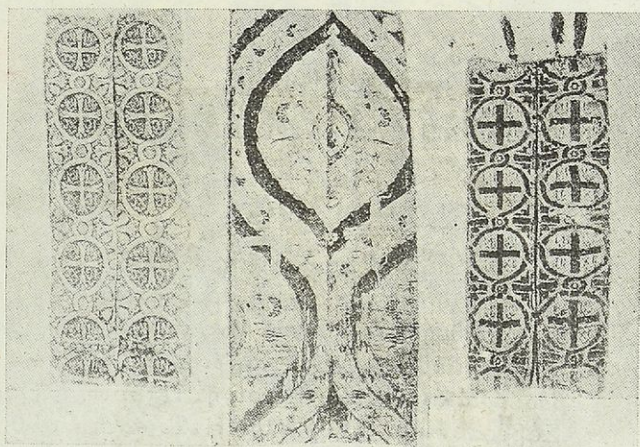
᾽Αρχιερατικὸς σάκκος μετὰ κεντημάτων. Ἑλληνικὴ χειροτεχνία 17 αἰῶνος.

ὁποῖον φορεῖται ἐπάνω ἀπὸ τὸν σάκκον καὶ ρίπτεται ἐπὶ τῶν ὤμων, ἀφ' οὗ τυλίξη τὸν λαιμόν. Τὰ ὠμοφόρια εἶναι δύο, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν. Τὸ πρῶτον τὸ φορεῖ ὁ ἐπίσκοπος μέχρι τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ δὲ ἄλλο μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου μέχρι τέλους τῆς λειτουργίας.

Μίτρα. Εἶναι πολυτελὲς περικάλυμμα τῆς κεφαλῆς, ποὺ τελειώνει εἰς σταυρόν. Ταύτην ἐφόρουν οἱ αὐτοκράτορες καὶ οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι αὐτοῦ

Ὁ Μανδύς. Μεγαλοπρεπὲς ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον πίπτει ὀπίσθεν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ συνδέεται πρὸς τὰ ἔμπρὸς ἄνω καὶ κάτω διὰ ποσῶν (περώνης, καρφίτσας).

Ποιμαντικὴ ράβδος. Εἶναι ράβδος μακρά, ἣ ὁποία εἰς τὸ ἄνω μέρος ἔχει δύο ἀντιμετώπους ὄψεις καὶ εἰς τὸ μέ-

Δείγματα ἀμφίων ἐξ ἀνατολικῶν ὑφασμάτων

σον σταυρόν. Τοῦτο φανερώνει, ὅτι ὁ σταυρὸς νικᾷ τοὺς ὀρατοὺς καὶ ἀοράτους ἐχθρούς.

Ἐγκόλπια. Ταῦτα εἶναι ὡσάν παράσημα, τὰ ὁποῖα κρέμονται ἀπὸ τὸν λαιμὸν εἰς τὸ στήθος.

ΜΕΡΟΣ Β΄.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΠΟΤΕ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΑΤΡΕΥΕΤΑΙ Ο ΘΕΟΣ

6. Περὶ ἑορτῶν.

Οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶχον ὀρισμένες ἡμέρας, τὰς ἑορτάς, διὰ νὰ προσεύχωνται, νὰ κάμνουν ἔργα φιλανθρωπίας καὶ νὰ ἀναπαύωνται.

Αἱ ἑορταὶ εἶναι *ἑβδομαδιαῖαι* καὶ *ἐτήσιαι*.

α΄. *Ἐβδομαδιαῖαι* ἑορταί. Εἶναι ἡ Τετάρτη, ἡ Παρασκευή, τὸ Σάββατον καὶ ἡ Κυριακή. Ἡ *Τετάρτη* ὑπενθυμίζει τὴν προδοσίαν καὶ ἡ *Παρασκευή* τὸν σταυρικὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ· διὰ τοῦτο τὰς ἡμέρας ταύτας ὀρίζεται νηστεία. Τὸ *Σάββατον*, θεωροῦν οἱ χριστιανοὶ ὡς ἡμέραν ἱεράν, διότι ὁ Θεὸς ἐτελείωσε τὴν δημιουργίαν. Ἡ *Κυριακή* εἶναι ἡμέρα χαρᾶς, διότι ἑορτάζεται ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου. Κατ' αὐτὴν ἀπαγορεύεται κάθε ἐργασία καὶ εἶναι ἡμέρα ἀναπαύσεως.

β΄. *Ἐτήσιαι ἑορταί*. Αἱ ἐτήσιαι ἑορταὶ εἶναι Δεσποτικά, Θεομητορικά καὶ ἑορταὶ τῶν Ἀγίων.

7. Δεσποτικά ἑορταί.

Δεσποτικά ἑορταὶ εἶναι αἱ πρὸς τιμὴν τοῦ Δεσπότη, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἵδρυσεν τὴν Ἐκκλησίαν.

Αὗται διαίρουνται εἰς *κινητὰς* καὶ εἰς *ἀκινήτους*.

Α΄. *Κινηταί*. Αἱ κινηταὶ δεσποτικά ἑορταὶ ἔχουν ὡς

Ὁ καλὸς ποιμὴν. Συμβολικὴ παράστασις τοῦ Ἰησοῦ.

κέντρον τὸ Πάσχα Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀπὸ τὴν πρώτην Οἰκου-
μενικὴν Σύνοδον καθωρίσθη, νὰ ἑορτάζεται τὴν πρώτην
Κυριακὴν μετὰ τὴν πρώτην πανσέληνον τῆς ἑαρινῆς ἡση-
μερίας. Ἐάν ἡ πανσέληνος συμπέσῃ Κυριακὴν, τότε τὸ
Πάσχα ἑορτάζεται τὴν ἐπομένην Κυριακὴν. Ἐπίσης ἀνα-
βάλλεται τοῦτο διὰ μίαν ἑβδομάδα, ἐάν συμπίπτῃ μετὰ τὸ
Πάσχα τῶν Ἑβραίων.

Τὸ Πάσχα εἶναι μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ἑορτὰς τοῦ
χριστιανισμοῦ. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν μάλιστα, ἐπειδὴ συμ-
πίπτει μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς φύσεως, θεωρεῖται ἡ μεγίστη
πασῶν. Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν οἱ χριστιανοὶ ἑορτάζουν
τὴν ἦταν τοῦ θανάτου διὰ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Τοῦ Πάσχα προηγεῖται νηστεία, διὰ νὰ φανερωθῇ τὸ
πένθος τῶν χριστιανῶν διὰ τὰ Πάθη τοῦ Κυρίου, πού ἑορ-
τάζονται τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα. Ἡ νηστεία αὕτη ὠρί-
σθη, εἰς 40 ἡμέρας ἐκτὸς τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος.

Ἡ λέξις Πάσχα θὰ εἴπη διάβασις ἢ σωτηρία. Τὴν ἑορ-
τὴν ταύτην ἔχουν καὶ οἱ Ἑβραῖοι καὶ τὴν ἑορτάζουν τὴν
14 τοῦ μηνὸς Νισάν (7 Ἀπριλίου).

8. Ἑορταὶ πρὸ τοῦ Πάσχα.

Αἱ πρὸ τοῦ Πάσχα ἑορταὶ εἶναι ἡ Κυριακὴ τοῦ Τελώ-
νου καὶ Φαρισαίου, τοῦ Ἀσώτου, τῶν Ἀπόκρεων καὶ τῆς
Τυροφάγου. Κατόπιν ἀρχίζει ἡ νηστεία καὶ ἀκολουθοῦν αἱ
5 Κυριακαὶ τῶν νηστειῶν μετὰ τὴν καὶ τελευταίαν τὴν Κυ-
ριακὴν τῶν Βαῶν.

Τὸ βιβλίον πού περιέχει τὴν ἀκολουθίαν τῶν πρὸ τοῦ
Πάσχα ἑορτῶν μέχρι τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, ὀνομάζεται
Τριψῆδιον. Ἡ πρώτη ἑβδομάς τῶν νηστειῶν λέγεται *Κι-
θαρά* καὶ ἡ τελευταία *Μεγάλῃ Ἑβδομάς*.

Καθ' ὄλον τὸ διάστημα τοῦτο, ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ
Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα,
ψάλλονται εἰς τοὺς ναοὺς ὕμνοι ὑπέροχοι, ἀναγινώσκονται
ἐκλεκτὰ τεμάχια ἐκ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων καὶ Ἀποστό-
λων, ἀκούονται κηρύγματα καὶ ἐξυψώνεται τὸ θρησκευτι-

κόν φρόνημα. Προπαρασκευάζονται δὲ ψυχικῶς οἱ ἄνθρωποι, διὰ νὰ ἑορτάσουν τὴν μεγάλην θυσίαν τοῦ Θεανθρώπου.

Τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν ὀνομάζομεν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας. Καὶ τοῦτο, διότι τὸ 843 ἐπισήμως ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Θεοδώρας ἀνεστύλωθησαν αἱ ἅγιοι εἰκόνες καὶ εἰσῆχθησαν πάλιν θριαμβευτικῶς εἰς τὰς ἐκκλησίας. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐπεκράτησεν ἡ ὀρθὴ δόξα.

Ἡ τρίτη Κυριακὴ τῶν νηστειῶν λέγεται τῆς Σταυροπροσκυνήσεως. Τὸ Σάββατον τῆς ἕκτης ἑβδομάδος ἑορτάζεται ἡ μνήμη τῆς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου καὶ τὴν ἐπομένην, ἕκτην Κυριακὴν τῶν νηστειῶν, ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων πρὸς ἀνάμνησιν τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Κυρίου εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα.

Τὴν ἑσπέραν ἐκάστης Παρασκευῆς, κατὰ τὰς 4 πρώτας ἑβδομάδας τῆς νηστείας, ψάλλεται τμηματικῶς ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος, τὴν δὲ ἑσπέραν τῆς Παρασκευῆς τῆς πέμπτης ἑβδομάδος ὀλόκληρος. Ὁ ὕμνος οὗτος ψάλλεται πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία ἔσωσε τὴν Κων(σταντι)νούπολιν ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ἀβάρων καὶ τῶν Περσῶν.

9. Ἡ Μεγάλῃ ἑβδομάς καὶ ἡ Ἀνάστασις.

Ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα ἑβδομάς λέγεται Μεγάλῃ ἑβδομάς ἢ ἑβδομάς τῶν Παθῶν. Κατ' αὐτὴν τελεῖται ἡ μνήμη τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὴν *Μεγάλῃν Δευτέραν* γίνεται μνεῖα τοῦ παγκάλου Ἰωσήφ, τοῦ ὁποίου ὁ βίος ἔχει πολλὰ κοινὰ μὲ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ. Ὅπως ὁ Ἰωσήφ ἐφθονήθη ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του, ἐπωλήθη ἀντὶ 30 ἀργυρίων εἰς τοὺς ἐμπόρους, ἐτέθη ἐντὸς λάκκου καὶ ἐσώθη, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐφθονήθη, ἐπροδόθη, ἐτάφη καὶ ἀνέστη.

Τὴν *Μεγάλῃν Τρίτην* γίνεται μνεῖα τῶν παραβολῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἰδίως τῆς παραβολῆς τῶν δέκα παρθένων, διὰ τῆς ὁποίας διδασκόμεθα, ὅτι πρέπει νὰ εἴμεθα πάντοτε ἔτοιμοι, διότι δὲν γνωρίζομεν οὔτε τὴν ὥραν οὔτε τὴν στιγμήν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου ἔρχεται.

Ἐπίσης τὴν Μεγάλην Τρίτην ψάλλεται εἰς τὰς Ἐκκλησίας τὸ τροπάριον τῆς Κασσιανῆς, ἡ ὁποία διὰ νὰ σωθῆ ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας ἐκλείσθη εἰς ἓν μοναστήριον καὶ ἀφιερῶθη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ (Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή. . . .).

Τὴν *Μεγάλην Τετάρτην* γίνεται ἡ μνεῖα τῆς προδοσίας τοῦ Ἰούδα, ὁ ὁποῖος συνεφώνησε μὲ τοὺς ἀρχιερεῖς, νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὸν Ἰησοῦν ἀντὶ ἀμοιβῆς τριάκοντα ἀργυρίων. Ἐπίσης γίνεται μνεῖα τῆς ἀμαρτωλῆς γυναικός, ἡ ὁποία ἤλειψε μὲ μύρα τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐσπόγγισεν αὐτοὺς μὲ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της, διὰ νὰ δείξῃ τὴν μετάνοιάν της.

Τὴν *Μεγάλην Πέμπτην* γίνεται ἡ μνεῖα τοῦ μυστικοῦ δεῖπνου καὶ τῆς συλλήψεως τοῦ Ἰησοῦ. Τὴν ἐσπέραν τῆς Μ. Πέμπτης ἀναγινώσκονται εἰς τὴν ἐκκλησίαν 12 Εὐαγγέλια· μεταξύ δὲ τοῦ πέμπτου καὶ τοῦ ἕκτου οἱ ἱερεῖς μεταφέρουν τὸν Ἐσταυρωμένον ἐκ τοῦ Ἱεροῦ εἰς τὸ μέσον τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ψάλλεται ὁ περίφημος ὕμνος «Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλου . . . ».

Τὴν *Μεγάλην Παρασκευὴν* γίνεται ἡ μνεῖα τῆς Σταυρώσεως τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ θανάτου Αὐτοῦ. Τὴν ἐσπέραν ψάλλεται ὁ ἐπιτάφιος θρῆνος καὶ γίνεται ἡ περιφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου.

Τὸ *Μέγα Σάββατον* γίνεται ἡ μνεῖα τῆς ταφῆς τοῦ Χριστοῦ. Τὴν πρωΐαν γίνεται ἡ τελετὴ τῆς Πρώτης Ἀναστάσεως, ἡ ὁποία εἶναι προειδοποιήσις τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου.

Κυριακὴ τοῦ Πάσχα. Μετὰ τὸ μεσονύκτιον τοῦ Μ. Σαββάτου πρὸς τὴν Κυριακὴν εορτάζεται ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ψάλλεται τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη . . . ». Τὸ ἀπόγευμα γίνεται ἡ Δευτέρα Ἀνάστασις ἢ Ἀγάπη. Εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν οἱ χριστιανοί, ποὺ παρευρίσκοντο εἰς τὴν τελετὴν τῆς Ἀγάπης, λησμονοῦντες τὰς μεταξύ των ἕριδας, ἠσπάζοντο ἀλλήλους καὶ παρεκάθηντο εἰς κοινὴν τράπεζαν.

10. Έορταί μετὰ τὸ Πάσχα.

Αἱ μετὰ τὸ Πάσχα έορταί εἶναι αἱ Κυριακαὶ τοῦ Θωμᾶ, τῶν Μυρ οφόρων, τοῦ Παραλύτου, τῆς Σαμαρείτιδος καὶ τοῦ Τυφλοῦ. Ἡ μετὰ τὸ Πάσχα έβδομάς λέγεται έβδομάς τῆς Διακαινησίμου. Ἐπίσης έχομεν τὰς έορτάς τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, τῆς Ἀναλήψεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς. Τὴν ήμέραν αὐτὴν έορτάζομεν τὴν έπιφοίτησιν τοῦ Ἀγίου Πνεύματος εἰς τοὺς Ἀποστόλους.

Ἐκτὸς τῶν άνωτέρω έορτῶν ή Ἐκκλησία μας έχει καθορίσει εἰς μνήμην τῶν νεκρῶν 4 Σάββατα (ψυχασάββατα). τὰ πρὸ τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀπόκρεων, τῆς Τυροφάγου, τῆς καθαρᾶς έβδομάδος καὶ τὸ πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς.

11. Ἀκίνητοι Δεσποτικάί έορταί.

Ἀκίνητοι Δεσποτικάί έορταί εἶναι έκείναι, αἱ όποιαί έορτάζονται κατὰ τὴν αὐτὴν πάντοτε ήμερομηνίαν καὶ εἶναι αἱ έξῆς.

α'. *Ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ.* Αὕτη έορτάζεται τὴν 25 Δεκεμβρίου. Εἶναι ήμέρα άγία καὶ χαρωπή, εἰότι κατ' αὐτὴν ήλθεν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ νά σώση τὸν άνθρωπον. Τῆς έορτῆς αὐτῆς προηγείται νηστεία 40 ήμερῶν.

β'. *Ἡ έορτὴ τῆς Περιτομῆς.* Ὀκτῶ ήμέρας μετὰ τὴν γέννησιν, δηλαδὴ τὴν 1ην Ἰανουαρίου, έορτάζει ή Ἐκκλησία μας τὴν περιτομὴν τοῦ Κυρίου, ή όποία έγένητο σύμφωνα με τὰς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, καὶ κατὰ τὴν όποίαν έδόθη τὸ ὄνομα Ἰησοῦς.

γ'. *Τὰ Ἅγια Θεοφάνεια.* Τὴν 6 Ἰανουαρίου έορτάζει ή Ἐκκλησία μας τὴν βάπτισιν τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν όποίαν έφανέρωθη τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος· έφανέρωθη δηλαδὴ ὀλόκληρος ή Θεότης. Ἐπειδὴ δέ τὴν ήμέραν αὐτὴν έγέγοντο πολλὰ βαπτίσματα καὶ έπειδὴ τὸ βάπτισμα έλέγετο φῶς, ή έορτὴ αὕτη λέγεται άκόμη καὶ έορτὴ τῶν *Φώτων*.

δ'. *Ἡ εορτὴ τῆς Ὑπαπαντῆς*. Αὕτη εορτάζεται εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος, πὺ ὁ Χριστὸς ὠδηγηθεὶς εἰς τὸν Ναὸν ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Συμεῶν καὶ τῆς Ἄννης. Ταύτην εορτάζομεν τὴν 2 Φεβρουαρίου.

Εἰκὼν τῆς Ὑπαπαντῆς ὑπὸ Φιλοθέου Σκούφου
τοῦ ἔτους 1669

Ἄλλη Δεσποτικὴ εορτὴ εἶναι ἡ τῆς *Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος*. Ταύτην εορτάζομεν τὴν 6 Αὐγούστου εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τῆς μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου εἰς τὸ ὄρος Θαβώρ.

Εἰς τὰς ἀκινήτους εορτὰς κατατάσσομεν καὶ τὴν *Ἑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ* (14 Σεπτεμβρίου). Αὕτη καθιερώθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

θιερώθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, κατὰ τὸ ἔτος 629, εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Τὸν τίμιον Σταυρὸν ἔφερον ὁ εὐσεβῆς αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ἁγίαν πόλιν, μετὰ τὰς θριαμβευτικὰς νίκας ἐναντίον τῶν Περσῶν.

12. Θεομητορικαὶ ἑορταί

Αἱ πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἑορταὶ λέγονται θεομητορικαὶ καὶ εἶναι :

α'. *Τὸ Γενέθλιον τῆς Θεοτόκου* τοῦτο ἑορτάζεται τὴν 8ην Σεπτεμβρίου.

β'. *Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου* Ἡ ἑορτὴ αὕτη ὑπενθυμίζει τὴν ἀφιέρωσιν τῆς Θεοτόκου εἰς τὸν Ναὸν καὶ ἑορτάζεται τὴν 21 Νοεμβρίου.

γ'. *Ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου* Ἡ ἑορτὴ αὕτη γίνεται πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος, ὅπου ὁ Ἅγγελος Γαβριὴλ ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Θεομήτορα, ὅτι θὰ ἐγέννησιν τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου.

Δι' ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἡ ἑορτὴ αὕτη ἔχει καὶ ἄλλην σημασίαν. Ἐορτάζομεν τὸ μέγα Ἐθνικὸν γεγονός τῆς ὑψώσεως τῆς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως τὸ 1821 καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος.

δ'. *Ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου*. Αὕτη μᾶς ὑπενθυμίζει τὸν θάνατον τῆς Θεοτόκου. Ταύτης προηγεῖται δεκαπενθήμερος νηστεία.

13. Ἐορταὶ πρὸς τιμὴν τῶν Ἁγίων καὶ τῶν Ἀγγέλων

Ὅσοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἐκκλησίας, ὅσοι ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ὅσοι διὰ τοῦ ὑπερόχου αὐτῶν βίου συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξύψωσιν τοῦ βίου τῶν χριστιανῶν, εἶναι διὰ τὴν Ἐκκλησίαν πρόσωπα ἱερά. Διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία ἑορτάζει τὴν μνήμην των. Αὐτοὶ εἶναι οἱ Ἀπόστολοι, οἱ Μάρτυρες οἱ Ἅγιοι ἄνδρες. Ἐχομεν λοιπὸν ἑορτὰς εἰς τιμὴν τῶν Ἀποστόλων, τῶν Μαρτύρων καὶ τῶν Ἁγίων.

Τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου τῶν Μαρτύρων ἐώρταζεν ἡ Ἐκκλησία ὡς ἡμέραν τῆς γεννήσεώς των, διότι ὁ θάνατος κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν χριστιανῶν, εἶναι ἀρχὴ νέας ζωῆς. Τὴν ἡμέραν λοιπὸν αὐτὴν ἀνήρχοντο οἱ πιστοὶ εἰς τοὺς τάφους αὐτῶν καὶ ἐτέλουν τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν. Ἀρχικῶς τὴν μνήμην τῶν Μαρτύρων ἐώρταζεν ἡ πόλις ἢ τὸ χωρίον, ὅπου ἐμαρτύρησαν. Ἀπὸ ἐκεῖ διεδίδετο ἡ ἐορτὴ αὕτη εἰς τὰς πλησίον πόλεις ἢ χωρία καὶ ἀργότερα εἰς ὀλόκληρον τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν.

Ἀρχαιοτέρα ἐορτὴ Μάρτυρος εἶναι ἡ πρὸς τιμὴν τοῦ Πρωτομάρτυρος **Στεφάνου** ἔπειτα ἡ ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦ Δημητρίου, τοῦ Μηνᾶ, τοῦ Θεοδώρου, τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων καὶ ἄλλαι.

Ἡ Θεσσαλονίκη γίνεται κέντρον λατρείας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἡ Αἴγυπτος τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ καὶ ἄλλαι ἐπίσης πόλεις ἔγιναν κέντρα λατρείας ἄλλων.

Πολὺ σύντομα καθιερώθη ἡ τιμὴ πρὸς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, τοῦ ὁποῦ ἐορτάζεται ἡ ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἡμέρα τῆς γεννήσεώς του. Τὴν μνήμην ὄλων ὁμοῦ τῶν Ἀποστόλων ἐορτάζει ἡ Ἐκκλησία τὴν 30 Ἰουλίου.

Οἱ ἄνδρες, ὅσοι διεκρίθησαν διὰ τὴν ἀγιότητά των, ἐορτάζονται. Ἐπίσης καὶ οἱ διακριθέντες ὡς μοναχοί, ὅπως ὁ Μέγας Ἀντώνιος καὶ ἄλλοι.

Ἰδιαιτέρως τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, διότι αὐτοὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν στερέωσιν τῆς πίστεως καὶ εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας. Ἐκτὸς αὐτῶν τιμῶνται ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος, ὁ Νικόλαος ὁ ἐπίσκοπος Μύρων, ὁ Ἅγιος Σπυρίδων καὶ ἄλλοι.

Τιμὴ ἀπονέμεται καὶ πρὸς τοὺς Ἀγγέλους ἰδιαιτέρως δὲ πρὸς τιμὴν τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ ὧρσεν ἡ Ἐκκλησία τὴν ἐορτὴν τῶν **Ταξιαρχῶν**.

14. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὅμνοι

Πρὸς τιμὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔψαλλον οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τοῦς πρώτους χρόνους τῆς ἐμφανίσεως.

τοῦ χριστιανισμοῦ διαφόρους ὕμνους. Τοιοῦτοι ὕμνοι ἀρχαιότατοι εἶναι ὁ *ἑωθινὸς ὕμνος* (Δοξολογία). Τοῦτον ἔφαλλον οἱ χριστιανοὶ κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ὕμνου, τὸν ὁποῖον ἔφαλλον οἱ ἄγγελοι κατὰ τὴν νύκτα τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Ἄλλος ὕμνος, ἐπίσης ἀρχαῖος, εἶναι ὁ *Τρισάγιος*, δηλαδὴ τὸ «*Ἅγιος ὁ Θεὸς κτλ.*» καὶ ὁ καλούμενος *θριαμβευτικὸς* ἦτοι τὸ «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ...». Ἀρχαῖος ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ *ἐπιλύχνιος* «*φῶς ἰλαρόν.*...».

Ποῖοι συνέγραψαν τοὺς ὕμνους αὐτοὺς εἶναι ἄγνωτον. Γνωρίζομεν ὅμως, ὅτι ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Συνέσιος καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι πατέρες συνέγραψαν ὕμνους.

Τὰ κοντάκια. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ψάλλονται καὶ τὰ κοντάκια. Ταῦτα ἀποτελοῦνται ἀπὸ εἴκοσι μέχρι τριάκοντα στροφάς Δύο ἀπὸ τὰς στροφάς αὐτὰς εἶναι τὸ προοίμιον· αἱ λοιπαὶ καλοῦνται οἶκοι ἢ τροπάρια. Σήμερον ἐκ τῶν ὕμνων τούτων σώζονται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα στροφή· τὰ ἄλλα παραλείπονται. Κοντάκια ὠνομάσθησαν ἢ διότι ἡ περγαμνὴ (τὸ δέριμα), ὅπου ἐγράφοντο, ἐτυλίσσετο ἐπάνω εἰς ξύλινον κοντὸν ἢ διότι συντόμως (*ἐν κοντῷ*) περιέχει τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς. Ὁ σπουδαιότερος ποιητὴς τῶν ὕμνων τούτων εἶναι ὁ Ῥωμανὸς ὁ Μελωδός, ὁ ὁποῖος ἤκμασε τὸν ἕκτον αἰῶνα.

Κανόνες. Οὗτοι ἀποτελοῦνται, ἀπὸ ἑννέα ᾠδᾶς. Κάθε ᾠδὴ ἔχει 3 μέχρις 6 τροπάρια. Τὸ πρῶτον τροπάριον τῆς ᾠδῆς λέγεται *εἰρμός*. Οἱ εἰρμοὶ αὐτοὶ λέγονται καὶ *Καταβασίαι*, διότι τὸν παλαιὸν καιρὸν ἐψάλλοντο εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῶν ψαλτῶν, οἱ ὁποῖοι κατέβαινον ἀπὸ τὰς θέσεις των. Εἰσηγητὴς τῶν κανόνων εἶναι ὁ Ἀνδρέας ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης, ὁ ὁποῖος συνέγραψε τὸν Μέγαν Κανόνα. Πού ψάλλεται τὴν Τετάρτην τῆς πέμπτῃς ἑβδομάδος τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 250 στροφάς. Ἐπίσης κανόνας συνέγραψαν ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ Γερμανός, ἡ Κασσία (Κασσιανὴ) καὶ ἄλλοι.

Ἄλλοι ὕμνοι εἶναι τὰ *ἀπολυτίκια*. Ταῦτα ψάλλονται κατὰ τὴν ἀπόλυσιν, τὸ τέλος δηλαδὴ τῆς λειτουργίας, καὶ περιέχουν σύντομα τὴν ἱστορίαν τῆς ἑορτῆς.

Τὰ *ἑωθινά*. Ταῦτα ψάλλονται εἰς τὸν ὄρθρον. Τὸ περιεχόμενόν των ὁμοιάζει μὲ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ὁποῖον ἀναγιγνώσκεται εἰς τὸν ὄρθρον.

Τὰ *ἑξαποστειλάρια*. Τὰ λέγομεν μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα, διότι πρὸ αὐτῶν ἐλέγετο ἄλλοτε «*ἑξαπόστειλον τὸ φῶς Σου*».

Τὰ *καθίσματα*. Αὐτὰ εἶναι τροπάρια κατὰ τὰ ὁποῖα, ὅταν ἐψάλλοντο, οἱ χριστιανοὶ ἐκάθηντο.

Τὰ *στιχηρά*: λέγονται τοιοῦτοτρόπος ἀπὸ τοῦς στίχους, οἱ ὁποῖοι προτάσσονται.

Ψαλμοδία. Οἱ χριστιανοὶ κατ' ἀρχὰς ἔψαλλον ὄλοι μαζί. Ἐνεγίνωσκεν ὁ ἐπίσκοπος ἢ ἄλλος κληρικὸς εὐχὰς καὶ ὁ λαὸς ἔψαλλε τὸ «Ἀλληλούϊα» = αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἢ τὸ «Ἀμήν» = εἶθε, ἅς γίνῃ ἢ τὸ «Κύριε ἐλέησον».

Ἐπίσης ὁ λαὸς ἔψαλλε τὰ τέλη τῶν τροπαρίων, τὰ ὁποῖα ἐλέγοντο *ἀκροστίχια* ἢ *ἐφύμνια*. Τοῦτο εἶχε τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ λαὸς ὑπέψαλλεν ἢ ὑπήκουεν. Διὰ τοῦτο ὠρισμένα τροπάρια ὠνομάσθησαν *ὑπακοή*.

Ἐπειδὴ ὁμοῦς διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐγένετο θόρυβος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὠρίσθη νὰ ψάλλουν μόνον οἱ ψάλται.

Περὶ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἡ ὁποῖα πολὺ ἤκμασε, γνωρίζομεν ὀλίγα. Εἰς τοὺς δυνατοὺς χειριστὰς τῆς μουσικῆς αὐτῆς ἀπεδόθησαν τίτλοι καὶ ἀξιώματα, ὅπως τὸ τοῦ Πρωτοψάλτου, τὸ τοῦ Λαμπαδαρίου (ἀριστεροῦ ψάλτου) κ.τ.λ.

ΜΕΡΟΣ Γ΄.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΠΩΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΛΑΤΡΕΥΩΜΕΝ ΤΟΝ ΘΕΟΝ

15. Αἱ ἱεραὶ τελεταὶ

Πρὸς τὸν Θεόν, τὸν πανάγαθον Πατέρα μας, τὸν πανταχοῦ παρόντα, δυνάμεθα νὰ προσευχώμεθα μὲ οἰονδήποτε τρόπον νομιζομεν καλύτερον. Εἰς τὰς κοινὰς ὁμῶς προσευχάς, χάριν τάξεως, ὠρίσθησαν ὠρισμένοι τύποι προσευχῆς καὶ λατρείας. Οἱ καθωρισμένοι αὐτοὶ τύποι τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ λέγονται *ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι* ἢ *ἱεραὶ τελεταὶ*

Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι διακρίνονται εἰς *τακτικὰς* καὶ *ἐκτάκτους*. Τακτικαὶ ἀκολουθίαι εἶναι ἐκεῖναι, ποὺ τελοῦνται τακτικῶς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν· π.χ. ὁ ὄρθρος, ὁ ἔσπερινός, ἡ θεία λειτουργία κ.τ.λ. Ἐκτακτοὶ δὲ εἶναι, ὅσοι τελοῦνται ἐκτάκτως, ὅταν παραστῇ ἀνάγκη· π.χ. τὰ μυστήρια, ἡ κηδεία, τὰ ἐγκαινία Ἐκκλησίας κτλ.

16. Τακτικαὶ ἀκολουθίαι

Ἡ θεία λειτουργία

Κατὰ τοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς χρόνους δὲν ὑπῆρχε κοινὸς τύπος τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ εἰς ὅλας τὰς Ἐκκλησίας. Ἐκάστη Ἐκκλησία εἶχε τὸν ἰδικόν της τύπον λειτουργίας. Βάσις ὁμῶς ὅλων τῶν χριστιανικῶν λειτουργιῶν ἦτο τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας, ὅπως συνέστησεν ὁ Χριστὸς εἰς τοὺς μαθητάς του κατὰ τὸν μυστικὸν δεῖπνον,

πού εἶπε: «τοῦτο νὰ κάμνετε καὶ σεῖς διὰ νὰ μὲ ἐνθυμῆσθε».

Εἰς τὴν θεϊὰν εὐχαριστίαν προσετέθησαν βραδύτερον δεήσεις πρὸς τὸν Θεόν, ὕμνοι, ἀνάγνωσις περικοπῶν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὸ κήρυγμα· τοιοῦτοτρόπως ἐμορφώθησαν ὠρισμένοι τύποι τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, αἱ *λειτουργίαι*.

Ἀρχαιότερα λειτουργία εἶναι ἡ λεγομένη τοῦ Ἱακώβου. Αὕτη τελεῖται κατὰ τὴν μνήμην τοῦ συγγραφέως, 23 Ὀκτωβρίου, καὶ εἶναι πολὺ μακρά.

Τὴν λειτουργίαν τοῦ Ἱακώβου ἐσυντόμεισεν ὁ *Μέγας Βασίλειος*.

Ταύτην πάλιν ἐπεξεργάσθη ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου ἐπεκράτησε καὶ διεδόθη ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς ὅλην τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἡ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου γίνεται σήμερον μόνον δέκα φορές τὸ ἔτος· τὰς 5 Κυριακὰς τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς πλὴν τῆς Κυριακῆς τῶν Βαΐων, τὴν Μ. Πεντητην, τὸ Μ. Σάββατον, τὰς παραμονὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων καὶ τὴν 1ην Ἰανουαρίου, πού ἐορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Ἡ διαφορὰ μετὰ τὴν τῶν δύο λειτουργιῶν συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ τοῦ Χρυσοστόμου συντομεύει τὰς εὐχὰς, αἱ ὁποῖαι ἀναγιγνώσκονται κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας εὐχαριστίας.

Ἡ ἄλλη λειτουργία εἶναι ἡ τῶν *Προηγιασμένων δώρων*, ἡ ὁποία γίνεται μόνον κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ τὴν Μ. Δευτέραν, Μ. Τρίτην καὶ Μ. Τεταρτην. Λέγεται *προηγιασμένη*, διότι τὰ *Τίμια Δώρα* ἔχουν ἀγιασθῆ ἀπὸ τὴν προηγουμένην Κυριακὴν. Αὕτη εἶναι κυρίως ἐσπερινός. Ὁ συγγραφεὺς τῆς δὲν εἶναι γνωστός.

17. Ἀνάλυσις τῆς λειτουργίας.

Ἡ *Ὄρθρος*. Προσκομιδὴ. Καθ' ὃν χρόνον τελεῖται ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, εἰς τὸ ἱερὸν γίνεται μυστικῶς ὑπὸ τοῦ

ιερέως ἢ προετοιμασία τῶν Τιμίων Δώρων. Οἱ πιστοὶ προσέφερον (καὶ σήμερον ἀκόμη γίνεται τοῦτο) ἄρτον (προσφοράς) καὶ οἶνον. Ἐκ τούτων λαμβάνουν οἱ ἱερεῖς, διὰ νὰ τελέσουν τὴν Θεῖαν Εὐχαριστίαν. Ὁ ἱερεὺς κόπτει ἀπὸ τὴν προσφορὰν μερίδας, τὰς ὁποίας τοποθετεῖ ἐντὸς τοῦ δισκαρίου. Μίαν μερίδα τὴν ὀνομάζομεν *Ἀυόν*. Αὐτὴ συμβολίζει τὸν Χριστὸν θυσιαζόμενον. Ἐπειτα ὁ ἱερεὺς ἐξάγει μερίδας ὑπὲρ τῆς *Θεοτόκου*, τῶν *Ἀγγέλων*, τῶν *Ἁγίων* καὶ τῶν ζώντων καὶ ἀποθαμένων. Κατόπιν χύνει τὸν οἶνον εἰς τὸ ποτήριον καὶ καλύπτει καὶ τὰ δύο δι' ὕφασμάτων :

Ἐκ τῆς τελειώσεως ὁ ὄρθρος καὶ ἡ προσκομιδὴ, ἀρχίζει ἡ θεία λειτουργία. Αὐτὴ διαιρεῖται εἰς δύο εἰς λειτουργίαν *τῶν κατηχουμένων* καὶ εἰς λειτουργίαν *τῶν πιστῶν*. Κατηχούμενοι ἐλέγοντο, ὅσοι ἐδιδάσκοντο τὴν χριστ. θρησκείαν, ἀλλὰ δὲν εἶχον ἀκόμη βαπτισθῆ. Σήμερον κατηχούμενοι δὲν ὑπάρχουν· ἡ δὲ διαίρεσις τῆς λειτουργίας εἰς δύο μέρη εἶναι ἐντελῶς τυπικὴ.

Α'. Λειτουργία τῶν κατηχουμένων. Αὐτὴ ἀρχίζει διὰ τοῦ «Εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ κ.τ.λ.» Ἐπειτα ὁ διάκονος ἀπαγγέλλει τὴν *Συναπτήν*. Αὐτὴ εἶναι μία *δέησις*, μία σειρά παρακλήσεων, ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν κ.τ.λ. Ἐπειτα ἀκούονται *ἐκφωνήσεις* (δυνατὰ λόγια) τῶν ἱερέων, αἱ ὁποῖαι εἶναι τὰ τέλη εὐχῶν, ποὺ ἀναγιγνώσκονται μυστικά. Κατόπιν ψάλλεται τὸ πρῶτον ἀντίφωνον «ταῖς πρεσβείας τῆς Θεοτόκου...», ὁ δὲ Διάκονος ἀπαγγέλλει ἄλλην μικρὰν *συναπτήν* δέησιν. Ἐπειτα ψάλλεται τὸ δεῦτερον ἀντίφωνον «Σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ...», καὶ μετ' αὐτὸ ὁ ὕμνος πρὸς τὸν Σωτῆρα. «Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος κ.τ.λ.». Ἀκολουθεῖ τρίτη *συναπτή* δέησις, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀντίφωνον τὸ ἀπολυτίκιον τῆς ἑορτῆς. Ὄταν ψάλλεται τὸ ἀπολυτίκιον, γίνεται ἡ μικρὰ εἴσοδος. Ὁ Διάκονος δηλαδὴ μὲ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὰς χεῖρας περιέρχεται τὴν Ἁγ. Τράπεζαν. Ἐπειτα ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν ἀριστερὰν θύραν καὶ διευθύνεται πρὸς τὸ κέντρον τῆς ἐκκλησίας ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ἱερέως. Ἐκεῖ ὑψώνει τὸ Εὐαγγέλιον καὶ

λέγει. «Σοφία. Ὁρθοί.», προτρέπει δηλαδή τοὺς πιστοὺς νὰ σηκωθοῦν ἀπὸ τὰ καθίσματά των καὶ ὀρθοί νὰ ὑποδεχθοῦν τὴν σοφίαν, ἢ ὁποία περιέχεται εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. Κατόπιν οἱ κληρικοὶ εἰσέρχονται διὰ τῆς Ὁραίας Πύλης εἰς τὸ Ἱερόν καὶ καταθέτουν τὸ Εὐαγγέλιον ἐπὶ τῆς Ἁγίας Τραπέζης, οἱ δὲ ψάλλται προτρέπουν τὸν λαὸν νὰ προσκυνήσῃ καὶ νὰ δοξολογήσῃ τὸν Χριστὸν ψάλλοντες «Δεῦτε προσκυνήσωμεν κ.τ.λ.». Ἀκολουθοῦν δεήσεις καὶ τροπάρια, ψάλλεται τὸ τρισάγιον (τὸ «Ἅγιος ὁ Θεός...») καὶ τὸ Πολυχρόνιον καὶ ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος (δηλαδή μία περικοπὴ ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς ἢ τὰς πράξεις τῶν Ἀποστόλων) καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀμέσως δὲ κατόπιν γίνεται συνήθως τὸ κήρυγμα. Ὁ Διάκονος ἔπειτα ἀπαγγέλλει ἐκτενῆ συναπτὴν δεήσιν ὑπὲρ τῶν κατηχομένων, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας παραγγέλλει εἰς αὐτοὺς «τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ Κυρίῳ κλίνετε», νὰ κλίνουν δηλαδή τὴν κεφαλὴν, διότι τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ ἱερεὺς ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ εὔχεται μυστικῶς ὑπὲρ αὐτῶν. Τὸ τέλος τῆς εὐχῆς αὐτῆς ὁ ἱερεὺς λέγει μεγαλοφώνως: «Ἴνα καὶ αὐτοὶ σὺν ἡμῖν δοξάζωσι τὸ πάντιμον καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄνομά σου, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Μετὰ ταῦτα ὁ διάκονος παραγγέλλει εἰς τοὺς κατηχομένους «Ὅσοι οἱ κατηχοούμενοι προέλθετε· μή τις τῶν κατηχομένων» δηλαδή ὅσοι εἴσθε κατηχοούμενοι νὰ φύγετε· νὰ μὴ μείνῃ κανεὶς ἐκ τῶν κατηχομένων. Τότε ἔφευγον οἱ κατηχοούμενοι καὶ ἔμενον μόνον οἱ πιστοί, ὅποτε ἤρχιζεν ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν.

Β'. Λειτουργία τῶν πιστῶν. Αὕτη περιλαμβάνει 1) *τὴν μεγάλην εἴσοδον*. Κατὰ ταύτην μεταφέρονται τὰ τίμια δῶρα ἀπὸ τὴν προσκομιδὴν διὰ τοῦ κυρίως ναοῦ εἰς τὴν Ἁγίαν Τραπέζαν, ἐνῶ οἱ πιστοὶ προτρέπονται διὰ τοῦ χειρουργικοῦ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰς ταπεινότητας τῆς ὑλικῆς ζωῆς καὶ νὰ ὑποδεχθοῦν τὴν μεγάλην θυσίαν. Κατὰ τὴν εἴσοδον οἱ κληρικοὶ μνημονεύουν τοὺς ζῶντας καὶ ἀποθαμένους (Πάντων ἡμῶν μνησθεὶς Κύριος ὁ Θεός).

2. *Ἀσπασμὸς καὶ ὁμολογία τῆς πίστεως*. Ἐπειτα ὁ διάκονος προτρέπει τοὺς πιστοὺς νὰ συμπληρώσουν τὰς δεή-

σεις και εϋχεται ὑπὲρ τῶν προτεθέντων τιμίων δώρων. Ὁ ἱερεὺς ἀπαγγέλλει μυστικῶς μίαν εϋχήν παρακαλῶν νὰ γίνῃ δεκτὴ ἢ θυσία του Ἐπειδὴ δὲ πρόκειται νὰ γίνῃ ὁμολογία τῆς πίστεως, ὁ ἱερεὺς λέγει εἰς τοὺς πιστοὺς «Εἰρήνη πᾶσι», ὁ δὲ διάκονος προτρέπει εἰς ὁμόνοιαν. Τότε οἱ λειτουργοὶ ἀνταλλάσσουν ἀσπασμὸν (ἄλλοτε τὸ ἕκαμνον καὶ οἱ πιστοί). Ἐπειτα ὁμολογεῖται ἡ πίστις εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα (Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα). Ὁ διάκονος παραγγέλλει νὰ προσέξουν, νὰ κλείσουν τὰς θύρας ἐν Σοφίᾳ (= μὲ προσοχήν) καὶ λέγεται «τὸ πιστεῦω».

3. Ἁγιασμός. Ἀκολουθῶς ὁ ἱερεὺς λέγει «Ἄνω σχῶ μεν τὰς καρδίας» δηλαδὴ, ἄς ἀνυψωθῶμεν καὶ ἄς δοξολογήσωμεν τὸν Θεόν. Τότε οἱ ψάλται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ ψάλλουν τὸ «Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος Σαβαώθ» (= τῶν οὐρανίων στρατευμάτων). Ἐπίσης ἀπαγγέλλονται μέρη τῆς εὐχαριστηρίου εϋχῆς «Λάβετε, φάγετε» καὶ ὁ ἱερεὺς λέγει, ὅτι προσφέρονται τὰ τίμια δῶρα πρὸς ἔκφρασιν εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς πολλὰς εὐεργεσίας, τῶν ὁποίων ἢ μεγαλυτέρα εἶναι ἢ θυσία τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ, ἢ ἀναίμακτος : «Τὰ Σὰ ἐκ τῶν Σῶν σοὶ προσφέρομεν». Οἱ ψάλται ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ ψάλλουν τὸ «Σὲ ὑμνοῦμεν Σὲ εὐλογοῦμεν» καὶ εὐχαριστοῦν διὰ τὴν θυσίαν. Τότε ὁ λειτουργὸς ἀναπέμπει τὰς εὐχὰς τῆς μετουσιώσεως καὶ λέγει εἰς τὸ τέλος «Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, τίμιον Σῶμα τοῦ Υἱοῦ σου. Τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. Μεταβαλὼν τῷ πνεύματί σου τῷ Ἁγίῳ». Μετὰ τὴν εϋχήν ταύτην ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος πιστεύομεν, ὅτι μεταβάλλονται εἰς ἀληθὲς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου.

4. Ἡ κοινωνία. Μετὰ τὸν καθαγιασμὸν τῶν δώρων ὁ διάκονος παρακαλεῖ τὸν Θεὸν νὰ ἀντικαταπέμψῃ τὴν θείαν χάριν, ἀντὶ τῆς προσφερθείσης θυσίας καὶ ὁ ἱερεὺς ἀπαγγέλλει μυστικὰ μίαν εϋχήν, εἰς τὴν ὁποίαν παρακαλεῖ τὸν Θεόν, νὰ ἀξιῶσῃ τοὺς πιστοὺς νὰ κοινωνήσουν.

Ἄφ' οὗ δὲ ἐκφωνηθῇ «Πρόσχωμεν τὰ Ἅγια τοῖς Ἁγίοις», δηλαδὴ τὰ Ἅγια προσφέρονται εἰς τοὺς Ἁγίους (=

τους πιστούς, τους καλοὺς χριστιανούς), κοινωνοὺν ἀμέσως οἱ κληρικοί.

Μετὰ τὴν κοινωνίαν τῶν κληρικῶν ὁ διάκονος ἐξέρχεται εἰς τὴν Ὁραίαν Πύλην κρατῶν τὸ "Ἅγιον ποτήριον καὶ λέγει : «Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε» καὶ οἱ πιστοὶ προσέρχονται νὰ κοινωνήσουν. Τότε οἱ ψάλλται ψάλλουν : «Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν κλπ.», ὁ ἱερεὺς ἀναγιγνώσκει μίαν εὐχαριστήριον πρὸς τὸν Θεὸν εὐχὴν, εὐχεται ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, λέγει τὴν ὀπισθάμβωνον εὐχὴν «ὁ εὐλογῶν τοὺς εὐλογοῦντάς σε Κύριε . . .» καὶ οἱ ψάλλται ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ ψάλλουν «Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον . . .» Κατόπιν ὁ ἱερεὺς ἐπικαλεῖται τὴν εὐλογίαν τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς μεσιτείας πάντων τῶν Ἁγίων καὶ τέλος λέγει : «Δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων Πατέρων ἡμῶν . . .». Τοιοῦτοτρόπως τελειώνει ἡ θεία λειτουργία καὶ γίνεται ἡ ἀπόλυσις. Ὅσοι δὲ ἐκ τῶν πιστῶν δὲν ἐκοινωνήσαν, παίρνουν, ἀντὶ τῶν τιμῶν δώρων, τὸ *ἀντίδωρον*, τὸ ὁποῖον εἶναι τεμάχιον εὐλογημένου ἄρτου ἐκ τῆς προσφορᾶς.

18. Ἄλλαι τακτικαὶ ἀκολουθίαι.

Α'. *Μεσονυκτικόν.* Ἡ τελετὴ αὕτη ἐτελεῖτο τὸ μεσονύκτιον. Σήμερον γίνεται τὴν Τρίτην πρωΐνῃν ὥραν.

Β'. Ὁ *Ὁρθρος.* Γίνεται τὸ πρωΐ, πρὶν ἀνατελεῖν ὁ ἥλιος. Ἀναγιγνώσκεται ὁ *ἐξάψαλμος*. Ἐπειτα διάφοροι εὐχαὶ καὶ ὕμνοι. Ἐπίσης τὸ πρωΐνὸν Εὐαγγέλιον. Ψάλλεται ὁ πεντηκοστός ψαλμὸς καὶ ἀκολουθεῖ ὁ ἀσπασμὸς τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπειτα ψάλλονται ὁ κανὼν, οἱ αἶνοι (Πᾶσα πνοὴ κλπ.) καὶ ἡ Μεγάλῃ Δοξολογία. Εἰς τὸν Ὁρθρον ψάλλονται οἱ ὠραιότεροι ὕμνοι.

Γ'. Ὁ *Ἐσπερινός.* Εἶναι ἀκολουθία, ἡ ὁποία ψάλλεται κατὰ πᾶσαν ἐσπέραν. Ἀναγιγνώσκεται πρῶτον ὁ 103 ψαλμὸς, ὁ ὁποῖος λέγεται προοιμιακὸς καὶ ὁ ὁποῖος περιγράφει τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Ἀκολουθοῦν δεήσεις, ψάλλονται ὕμνοι (στιχηρὰ) καὶ ἔπειτα γίνεται ἡ μικρὰ εἰσόδος. Ἀμέσως ἀναγιγνώσκεται ἢ ψάλλεται ὁ ἐπι-

λύχνιος ὕμνος «φῶς ἰλαρὸν κλπ.» ψάλλονται τὰ ἀπόστιχα καὶ ἔπειτα ἀπαγγέλεται ὁ ὕμνος τοῦ Συμεῶν «Νῶν ἀπολύεις κτλ.». Τέλος λέγεται τὸ «Ἅγιος ὁ Θεός» καὶ τὸ ἀπολυτίκιον. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ἑορτὴν τῆς ἀκολουθίου ἡμέρας.

Δ'. Αἱ ὠραι. Τὸ ἀπόδειπνον. Αἱ ὠραι εἶναι προσευχαί, αἱ ὁποῖαι γίνονται ἐκάστην πρώτην, τρίτην, ἕκτην καὶ ἑνάτην ὥραν ἐβραϊκῆν (ἴτοι τὴν ἕκτην, ἑνάτην, δωδεκάτην καὶ τρίτην μετὰ μεσημβρίαν ἰδικὴν μας ὥραν). Τὸ δὲ ἀπόδειπνον εἶναι ἢ μετὰ τὸ δεῖπνον προσευχή.

Χάριν εὐκολίας ὁ ἱερεὺς ἀναγιγνώσκει τὴν μὲν ἑνάτην ὥραν (δηλαδὴ τὴν τρίτην μετὰ μεσημβρίαν) εἰς τὸν ἑσπερινόν, τὰς δὲ ἄλλας ὡς καὶ τὸ ἀπόδειπνον εἰς τὴν οἰκίαν του.

19. Ἑκτακτοὶ ἀκολουθία.

α'. Βάπτισμα. Ἡ ἀκολουθία τοῦ βαπτίσματος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Πρῶτον ἀπὸ τὰς εὐχὰς τῶν κατηγουμένων. Αὐταὶ κυρίως εἶναι οἱ ἐξορκισμοὶ κατὰ τῶν πονηρῶν πνευμάτων καὶ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως τοῦ μέλλοντος νὰ βαπτισθῇ (ἢ ὁποῖα γίνεται διὰ τοῦ ἀναδόχου).

Δεύτερον δὲ ἀπὸ τὴν κυρίως ἀκολουθίαν τοῦ βαπτίσματος. Κατ' αὐτὴν πρῶτον ἀπαγγέλλονται εὐχαί, διὰ νὰ ἐξαγνισθῇ (ἀγιασθῇ) τὸ ὕδωρ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου χύνεται ἔλαιον. Ἐπειτα χρίεται μὲ ἔλαιον ὁ μέλλων νὰ βαπτισθῇ καὶ ἀμέσως βαπτίζεται ἐντὸς τῆς κολυμβήθρας. Τὸ ἔλαιον συμβολίζει τὴν θεραπείαν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰς πληγὰς τῆς ἁμαρτίας.

Μετὰ τὸ βάπτισμα ἐνδύεται ὁ βαπτισθεὶς μὲ λευκὰ ἐνδύματα, διὰ νὰ δειχθῇ ἡ καθαρότης τῆς ψυχῆς· ἔπειτα κόπτονται σταυροειδῶς τρίχες τῆς κεφαλῆς του διὰ νὰ δειχθῇ, ὅτι ἀφοσιώνεται εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀκολούθως περιφέρεται τρεῖς φορὰς περὶ τὴν κολυμβήθραν καὶ παραδίδεται, ἂν εἶναι μικρὸς παῖς, εἰς τοὺς γονεῖς του (τὴν μητέρα συνήθως) ἀπὸ τὸν ἀνάδοχον.

β'. Χρῆσμα. Χρίεται ὁ βαπτισθεὶς σταυροειδῶς εἰς διάφορα μέρη τοῦ σώματός του μὲ μύρον.

γ'. Ἐξομολόγησις Παλαιὰ ἐγένετο δημοσίᾳ, ὄχι ὁμῶς καὶ σήμερον. Ταύτης προηγείται σύντομος δέησις καὶ ἀναγινώσκειται ὁ πεντηκοστὸς ψαλμὸς.

δ'. Ἡ Ἱερωσύνη. Ἡ χειροτονία γίνεται κατὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν, διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου.

Ὁ διάκονος χειροτονεῖται μετὰ τὸν ἀγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων (μετὰ τὸ ἄξιον ἔστί), διότι πρέπει νὰ ὑπηρετήσῃ κατὰ τὴν μετάδοσιν τῆς Θείας εὐχαριστίας.

Ὁ πρεσβύτερος χειροτονεῖται μετὰ τὸ χερουβικόν, διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν ἀγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων.

Ὁ ἐπίσκοπος τέλος, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς λειτουργίας. Διὰ τὴν χειροτονίαν ἐπισκόπου ἀπαιτοῦνται τοῦλάχιστον δύο ἐπίσκοποι.

ε'. Γάμος. Ἡ ἀκολουθία τοῦ γάμου συνίσταται ἀπὸ τὴν τελετὴν τοῦ ἀρραβῶνος, ὁπότε ἀνταλλάσσονται δακτυλίδια πρὸς δῆλωσιν, ὅτι θὰ τηρηθῇ ἡ ἀμοιβαία ὑπόσχεσις. Ἐπειτα γίνεται ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐκκλησία τιμητικῶς στεφανώνει τοὺς ἐρχομένους εἰς γάμον.

στ'. Τὸ εὐχέλαιον. Τοῦτο τελεῖται ὑποχρεωτικῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὴν Μεγάλην Τετάρτην, ἐκτάκτως δὲ ὅταν ζητήσουν τοῦτο οἱ πιστοί, ἀπὸ ἑπτὰ ἱερεῖς, ἐν ἀνάγκῃ ὁμῶς καὶ ἀπὸ ἓνα.

Κατὰ τὴν τέλεσιν τούτου ψάλλεται ὁ κανὼν, ἀναγινώσκονται ψαλμοί, ἑπτὰ εὐχαί, ἑπτὰ Ἀπόστολοι καὶ ἑπτὰ Εὐαγγέλια

Τὰ ἐγκαίνια. Ὅταν θὰ γίνουν ἐγκαίνια ναοῦ, εἰς ἄλλον ἐκεῖ πλησίον ναὸν ψάλλεται ὁ ὄρθρος. Ἐπειτα γίνεται λιτανεὶα πέριξ τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἐγκαïnισθῇ, καὶ τὸν ὁποῖον περιέρχονται τρεῖς φορές. Ὁ ναὸς οὗτος μένει κλεισμένος. Ὁ ἀρχιερεὺς φέρει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὰ Ἅγια λείψανα καὶ ὕστερον ἀπὸ ἐκάστην περιφορὰν ἴσταται πρὸ τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ.

Ἀμέσως δὲ τότε φωνάζει «Ἄρατε Πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν καὶ ἐπάρθηται Πύλαι αἰῶνιοί· εἰσελεύσεται γὰρ ὁ Ψηφιοποίηθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Βασιλεὺς τῆς Δόξης». Μέσα εἰς τὸν ναὸν εἶναι κλεισμέ-
νος ἓνας ἱερεὺς, ὁ ὁποῖος ἐρωτᾷ : «Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ Βα-
σιλεὺς τῆς Δόξης ;» Ὁ δὲ Ἀρχιερεὺς ἀπαντᾷ : «Κύριος
κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν Πολέμῳ, Κύριος
δυνάμεων, οὗτός ἐστιν ὁ Βασιλεὺς τῆς Δόξης». Μετὰ τὴν
τρίτην περιφορὰν καὶ ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν φράσεων, ὁ
ἀρχιερεὺς ἀνοίγει βιαίως τὴν θύραν τοῦ ναοῦ καὶ εἰσέρ-
χονται ὅλοι ἐντὸς αὐτοῦ. Τοῦτο συμβολίζει τὴν ἦτταν τοῦ
Ἄδου ἀπὸ τὸν Χριστόν.

Τὰ ἅγια λειψανα τίθενται ἐντὸς θήκης μεταλλίνης, ἢ
ὁποῖα τροποθετεῖται ἐντὸς τοῦ κοιλώματος τῆς Ἀγ. Τρα-
πέζης. Ἐντὸς τῆς θήκης χύνεται καὶ ἅγιον μύρον. Ἐπειτα
πλύνεται ἡ Ἀγ. Τράπεζα, σφραγίζεται μὲ μύρον καὶ ἐπεν-
δύεται, διὰ διαφόρων καλυμμάτων.

20. Τὰ λειτουργικὰ βιβλία.

Λειτουργικὰ βιβλία εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα μεταχειρι-
ζόμεθα κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν διαφόρων ἀκολουθιῶν. Εἶ-
ναι δέ :

1) *Τὸ Εὐαγγέλιον*. Εἰς αὐτὸ περιέχονται περικοπαὶ ἀπὸ
τὰ 4 Εὐαγγέλια, αἱ ὁποῖαι ἀναγιγνώσκονται ἀναλόγως
τῆς ἑορτῆς.

2) *Ὁ Ἀπόστολος*. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει περικοπὰς
ἐκ τῶν πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων.

3) *Τὸ Ψαλτήριον*. Τοῦτο περιέχει τοὺς ψαλμοὺς τοῦ
Δαβὶδ καὶ διαιρεῖται εἰς 20 καθίσματα.

3) *Τὸ Ὠρολόγιον*. Τὸ βιβλίον τοῦτο περιέχει τὴν ἀκο-
λουθίαν τῶν ὥρων καὶ τὰ ἀπολυτικά.

Ἡ Ὀκτάηχος καὶ ἡ Παρακλητικὴ. Περιέχουν ὕμνους
εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἀγ. Τριάδος. Οἱ
ὕμνοι οὗτοι ψάλλονται κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἡχοῦς. Ἐκαστος
ἡχος περιέχει τοὺς ὕμνους μιᾶς ἑβδομάδος.

6) *Τὰ Μηναια*. Περιέχουν τοὺς ὕμνους, οἱ ὁποῖοι ψάλ-
λονται ἕκαστον μῆνα.

7) *Τὸ Τριώδιον*. Περιέχει τροπάρια τῆς Μ. Τεσσαρακο-
Γ. I Σουραβλά, Κατήχησις καὶ Λειτουργικὴ

στης και αρχίζει από την Κυριακήν του Τελώνου και Φα-
ρισσαίου. Καλεῖται Τριώδιον, διότι πολλοὶ κανόνες, οἱ
ὅποιοι περιέχονται, ἀποτελοῦνται ἀπὸ τρεῖς ᾠδὰς.

8) **Τὸ Πεντηκοστάριον.** Περιέχει, ὅσα ψάλλονται ἀπὸ
τὸ Πάσχα μέχρι τῆς Κυριακῆς τῶν Ἁγ. Πάντων.

9) **Τὸ Εὐχολόγιον.** Περιέχει ὄλας τὰς εὐχάς, αἱ ὅποιαι
ἀναγινώσκονται εἰς τὰς διαφόρους ἀκολουθίας.

10) **Τὸ Τυπικόν.** Περιγράφει τοῦτο τὴν τάξιν, ἣ ὅποια
πρέπει νὰ ἐπικρατῆ κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἱερῶν ἀκο-
λουθιῶν.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

“Εκαστος Χριστιανός πρέπει νά γνωρίζη καί νά έννοῆ καλῶς τὰ ἀφορῶντα τήν λατρείαν τοῦ Θεοῦ, διότι τότε δέν θά παρ ευρίσκεται μηχανικῶς εἰς τόν Ναόν, οὔτε θά παρακολουθῆ ἀπό συνήθειαν τὰς ἱεράς ἀκολουθίας, οὔτε θά προσέρχεται μόνον δι’ ἐπίδειξιν. Ἀλλά, ἐπειδή θά ἔχη πλήρη συνείδησιν τῶν τελουμένων, θά εἶναι καθηλωμένος εἰς τήν θέσιν του, θά ἔχη έντεταμένην τήν προσοχήν του καί θά συμμετέχη νοερῶς εἰς τήν τέλεσιν τῶν διαφόρων ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Οὔτω δέ θά ένισχύεται τὸ θρησκευτικόν του συναίσθημα.

Αὐτὸ ἐπιδιώκει νά ἐπιτύχη ἡ διδασκαλία τῆς Λειτουργικῆς.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἐκαστος Χριστιανός πρέπει νὰ γνωρίῃ καὶ νὰ ἐννοῇ
καλῶς τὰ ἀφορῶντα τὴν λειτουργίαν τοῦ Θεοῦ, ὅτι τότε
δὲν δὲ παρεπιπέσει μηδὲν εἰς τὸν ἴδιον, οὔτε θὰ
προσκολληθῆται καὶ οὐκ ἔσται τὰς ἱερῶν ἀκολουθίαις, οὔτε
θὰ προσερχεταὶ τὸν Θεὸν ἐπίθετον. Ἀλλὰ ἐπειδὴ θὰ εἴη
πλήρην συνειδητῶν, τολμημένων, θὰ εἶναι καθήκοντος
εἰς τὴν θέσιν του, θὰ εἴη ἐντεταμένον τὴν προσοχὴν του
καὶ θὰ ἀνυμνεύῃ ἑαυτὸς εἰς τὴν τέλει των διαφόρων
ἱερῶν ἀκολουθιών. Οὕτω δὲ θὰ ἐνισχύεται τὸ θρησκευτι-
κόν του συνείδημα.

Αὐτὸ ἐπιβάλλει καὶ ἐπιτόχη ἢ διακαλία τῆς λειτουργίας

ἡλικίας

ΤΕΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

Ὅρισμός και διαίρεσις τῆς κατηχήσεως	Σελ.	3
1. Περὶ θρησκείας	>	5
2. Αἱ διάφοροι θρησκείαι	>	6
3. Χριστιανικὴ θρησκεία	>	7
4. Περὶ τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως	>	10
5. Ἑρμηνεία τοῦ πρώτου ἄρθρου	>	11
6. Ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ	>	12
7. Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος	>	12
8. Περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου	>	13
9. Περὶ ἀγγέλων	>	14
10. Περὶ τοῦ ἀνθρώπου	>	15
11. Περὶ ἁμαρτίας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς	>	16
12. Περὶ τοῦ β' προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος	>	17
13. Τὸ Θεάνθρωπον τοῦ Σωτῆρος	>	18
14. Περὶ τοῦ γ' προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος	>	18
15. Περὶ Ἐκκλησίας	>	19
16. Τὸ 10ον ἄρθρον τοῦ Συμβούλου τῆς πίστεως	>	20
17. Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς με- λουσης ζωῆς	>	20
18. Περὶ μυστηρίων γενικῶς	>	22
19. Περὶ βαπτίσματος	>	22
20. Περὶ χρίσματος	>	23
21. Περὶ τῆς θείας εὐχαριστίας	>	24
22. Περὶ μετανοίας ἢ ἐξομολογήσεως	>	26
23. Περὶ ἱερωσύνης	>	27
24. Περὶ γάμου	>	28
25. Περὶ εὐχελαίου	>	28
26. Αἱ λοιπαὶ χριστ. Ἐκκλησίαι. Ἡ Δυτικὴ	>	30
27. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Διαμαρτυρομένων	>	31
28. Αἱ δέκα ἐντολαὶ	>	33
29. Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου	>	34
30. Τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον του	>	35

31. Περι προσευχῆς γενικῶς	>	39'
32. Κυριακὴ προσευχὴ	>	40'
33. Τὶ ζητοῦμεν μετὰ τὴν Κυριακὴν προσευχὴν. Ἑρμη- νεῖα αὐτῆς	>	40'

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

2. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ

Εἰσαγωγή	>	43
1. Ρυθμοὶ τῶν χριστιανικῶν ναῶν	>	45
2. Μέρη τοῦ ναοῦ	>	48
3. Στολισμὸς τοῦ ναοῦ	>	55
4. Ἱερὰ σκεύη	>	55
5. Ἱερὰ ἄμφια	>	58
6. Περι ἑορτῶν	>	62
7. Δεσποτικαὶ ἑορταὶ	>	62
8. Ἑορταὶ πρὸ τοῦ Πάσχα	>	64
9. Ἡ Μεγάλῃ ἑβδομάς καὶ ἡ Ἀνάστασις	>	65
10. Ἑορταὶ μετὰ τὸ Πάσχα	>	67
11. Ἀκίνητοι Δεσποτικαὶ ἑορταὶ	>	67
12. Θεομητορικαὶ ἑορταὶ	>	68
13. Ἑορταὶ πρὸς τιμὴν τῶν Ἁγίων καὶ τῶν Ἀγγέλων	>	69
14. Ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι	>	70
15. Αἱ Ἱεραὶ τελεταὶ	>	73
16. Τακτικαὶ ἀκολουθίαι	>	73
17. Ἀνάλυσις τῆς λειτουργίας	>	74
18. Ἄλλαι τακτικαὶ ἀκολουθίαι	>	78
19. Ἐκτακτοὶ ἀκολουθίαι	>	79
20. Τὰ λειτουργικὰ βιβλία	>	81

ΕΙΚΟΝΕΣ

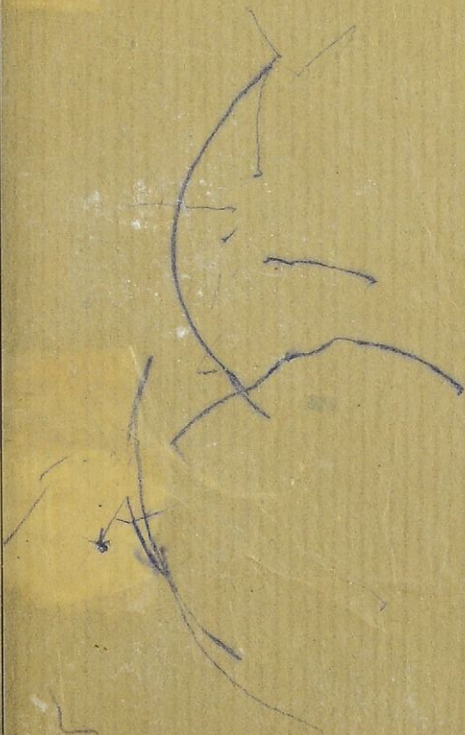
---

1. Ὁ Ἅγιος Ἀπολινάριος, ρυθμοῦ βασιλικῆς	>	43
2. Μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης	>	46
3. Ἡ Ἁγία Σοφία (Ἐξωτερικῶς)	>	47
4. Ἡ μονὴ Δαφνίου	>	49
5. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Χώρας—Κοχριὲ Τζαμί	>	50
6. Ἡ Παντάνασσα τοῦ Μιστρᾶ	>	51
7. Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς Λωζάνης ρυθμοῦ Γοθτικοῦ	>	52
8. Ὁ Ἅγιος Πέτρος τῆς Ρώμης ρυθμοῦ Ἀναγεννήσεως	>	53
9. Δείγματα δισκοποτηρίων κ.τ.λ.	>	56
10. Δείγματα ἐπιτραχηλίων	>	59
11. Ἀρχιερατικὸς σάκκος	>	60
12. Δείγματα ἀμφίων	>	61
13. Ὁ καλὸς ποιμὴν	>	53
14. Εἰκὼν τῆς Ὑπαπαντῆς	>	68

Προς τον Υπουργόν
Κ. Λογιστικῆς

Επειδή ὁ ἑκείνου ἔργου
ἐπιπέσει ἐν τῇ ἐκείνου
ἐπιπέσει ἐν τῇ ἐκείνου
ἐπιπέσει ἐν τῇ ἐκείνου
ἐπιπέσει ἐν τῇ ἐκείνου
ἐπιπέσει ἐν τῇ ἐκείνου
ἐπιπέσει ἐν τῇ ἐκείνου
ἐπιπέσει ἐν τῇ ἐκείνου

Ν. Βασιλείου ἱ. κ. κ.
Κυβερνήτου Ε. Β. Κυβερνήτου
Ἰ. Β. Κυβερνήτου

ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ ΙΩ. Ν. ΣΙΔΕΡΗ

ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

I. "ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ,"

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ-ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ έκδοσις 1936, Γεωργ. Σουραβλά.

Π. ΔΙΑΘΗΚΗ Γ' Δημοτικού Χ. Δημητρακοπούλου

Κ. ΔΙΑΘΗΚΗ Δ' Δημοτικού Χ. Δημητρακοπούλου

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ Ε' Δημοτικού Χ. Δημητρακοπούλου

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ, ΣΤ' Δημοτικού Χ. Δημητρακοπούλου.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΕΣ ΠΕΡΙΚΟΠΕΣ Ε' και ΣΤ' Χ. Δημητρακοπούλου

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΠΡΟΣΕΥΧΕΣ τοῦ Δ' Σχολείου Χ. Δημητρακοπούλου

II. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Η ΗΡΩΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ, ιστορία Γ' Δημοτικού Δ. Παπαϊωάννου
— Μ. Δώρου

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ, ιστορία Δ' Δημοτικού Δ. Παπαϊωάννου
— Μ. Δώρου

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΛΛΑΔΑ, ιστορία Ε' Δημοτικού Δ. Παπαϊωάννου
— Μ. Δώρου

Η ΝΕΑ ΕΛΛΑΔΑ ιστορία ΣΤ' Δημοτικού Δ. Παπαϊωάννου
Μ. Δώρου

III. ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΑΙ ΗΠΕΙΡΟΙ διὰ τὴν Ε' Ν. Γαλάνη

» Η ΕΥΡΩΠΗ » » ΣΤ' Ν. Γαλάνη

ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, Γ' και Δ' Δ. Κυριακοπούλου.

» Ε' και ΣΤ' Δ. Κυριακοπούλου.

IV. ΦΥΣΙΚΑ

ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, Γ' και Δ' Δ. Κυριακοπούλου

ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, Ε' Δ. Κυριακοπούλου

ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΣΤ' Δ. Κυριακοπούλου.

ΔΡΑΧ. 12,50

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής